

TAURAS MEKAS

ŽMONĖS IR VAISTAI

Farmacijos istorijos paveikslėliai

**Vaistinė yra atdara
nuo 8 val. iki 21 val.
kasdien, be šventadienių**

**MOKSLAS
VISIEMS**

ŽMONĖS IR VAISTAI

Farmacijos istorijos paveikslėliai

ŽMONĖS IR VAISTAI

Farmacijos istorijos paveikslėliai

TAURAS MEKAS

VILNIUS | 2023

Knygų serija „Mokslas visiems“ yra leidžiama įgyvendinant Lietuvos mokslų akademijos kartu su partneriais vykdomą projektą „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“, kuris yra finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis.

TEISĖS GINAMOS. Šį leidinį draudžiama atkurti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, įskaitant padarymą viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas parduodant, nuomojant, teikiant panaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn. Draudžiama ši kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atkurti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISSN 2351-5368

ISBN 978-9986-08-095-4

© Lietuvos mokslų akademija, 2023

Turinys

Pratarmė ... 9

Profesorius Andrius Sniadeckis (1768–1838) ir Lietuvos farmacija ... 11

Profesorius Petras Raudonikis (1869–1950) –
pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai ... 18

Daktaras Česlovas Bankauskas (1896–1978) –
nenuorama kaunietis vaistininkas ... 24

Akmenės vaistininko Augustino Rušino (1887–1973) istorija ... 30

Vaistininkas Donatas Liudvikas Butkus (1939–2016) –
Tibeto medicinos žinovas ... 36

Provizorė Anelė Ivašauskienė (1924–2022) –
Lietuvos homeopatijos krikštamotė ... 39

Farmacija tarpukario Lietuvoje ... 43

Lietuvių ir lenkų klausimas vaistinėje ... 50

„GerMaPo“ – lietuviškosios vaistininkystės Titanikas ... 55

Panacėja – universalus vaistas ... 60

Aukso amžius . . .	65
Vanduo – vaistas . . .	69
Prieštvaniniai vaistai . . .	75
Jūrų gėrybės vaistinėje . . .	79
Aguonėlė . . .	83
Kanapės . . .	88
Prezervatyvo istorija . . .	92
Kristupo Manvydo Dorohostaiskio (1562–1615) knygos „Hippika“ recenzija . . .	97
Literatūra . . .	103

Pratarmė

Vaistininkystės istorija yra tokia pat sena kaip ir žmonijos civilizacija. Jau pirmieji žmonės, išvyti iš rojaus, kuriame nebuvo ligų, pradėjo sirgti, ir jei jie nebūtų pažinę vaistų – nebūtų mūsų. Per ilgus amžius vaistininkystėje, greta stulbinančių ir pasaulį pakeisti žadėjusių naujovių, visada užtekdamo vietos seniems, laiko išbandytiems vaistams. Kartais stebuklingas vaistas lieka vienintele išlikimo viltimi. Lietuvos vaistininkystės istorija taip pat mena senus laikus, joje atsispindi ir permainos Tėvynėje, ir žmonių viltys. Čia rasime iškilių mokslininkų, pasišventusių vaistininkų ir įvairiausių vaistų, kurių taip geidė ir geidžia sergantieji.

Šioje knygoje sudėti keli vaistininkystės istorijos paveikslėliai gali padėti skaitytojui geriau suprasti tą nuostabų ir kartais neišvengiamą farmacijos pasaulį. Vaistai gali būti sudaryti iš vienos, kelių ar net keliolikos sudedamųjų medžiagų. Tačiau kelyje sveikatos link ne visada paprasti vaistai yra mažiau reikšmingi nei ypač sudėtingi. Taip pat ir farmacijos pasaulyje – miestelio vaistininkas vietos bendruomenei yra žymiai svarbesnis nei universiteto profesorius ar pasaulinio garso mokslininkas. Visi jie yra sudėtinės sistemos dalys. Kaip ir farmacijos pramonė, naujųjų ar į praeitį nugrimzdusių laikų vaistai. Ar aprašyti visą farmacijos istoriją kam pavyktų – nežinia: *Ars longa, vita brevis*. O jei šie atrinkti paveikslėliai į vaistinę įžengusiam skaitytojui padės patekti ne į prekybos, o mokslo ir sveikatos įstaigą – autorius bus savąjį tikslą pasiekęs.

Autorius

**Profesorius Andrius Sniadeckis (1768–1838)
ir Lietuvos farmacija**

Profesoriaus Andriaus Sniadeckio (Jędrzej Śniadecki) ryšys su farmacija ir nuopelnai kuriant universitetinį farmacinį mokslą Lietuvoje mažai kam žinomi. Jis didžiausią šlovę yra pelnęs kaip chemikas ar gydytojas. Tačiau šio profesoriaus indėlis į Lietuvos farmacijos universitetinį mokslą yra ypač svarbus.

Prieš aptariant šią temą, reikėtų šiek tiek apžvelgti istorines aplinkybes ir mokytojų vaidmenį. Kalbant apie mokytojus, turbūt išpūdingiausias pavyzdys (ką gali tik aukštesnės jėgos): *Tikrai žmogui nebūtų lengva pakelti nuo ežero kranto būrį nuskursusių žvejų, kurie dėl mokytojo daromos įtakos paskui pakeis pasaulį. Žemiškos patirties turime visi – už kiekvieno skaitančiojo pečių yra mokytojas, suteikęs jam pagrindus ir kryptį...* Šio pavyzdžio esmė, tikiuosi, skaitytojui paaiškės vėliau. Farmacijos mokslo istorija liudija, kad ilgus amžius vaistinininkai, skirtingai nei gydytojai, profesines žinias įgydavo ne universiteto

Profesorius Andrius Sniadeckis (1768–1838). Nežinomas XIX a. litografas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

auditorijose, o dirbdami ir mokydami vaistinėse. Ši tvarka buvo sena kaip pasaulis ir atrodė nepajudinama. Tačiau Europoje pasklidusios didžiojo medicinos reformatoriaus Paracelso (Paracelsus) idėjos (beje, Paracelsas 1520 m. lankėsi ir skaitė paskaitas Vilniuje ir Kaune) tapo stimulu, padėjusiu gimstančiam chemijos mokslui įsiskverbti į mediciną. *Medicamenta spagyrica* teorijos šalininkai ruošė kelią *chemiatrijai* (medicininei chemijai). Būtent *chemiatrijos* idėjos paskatino cheminių vaistų paiešką, taigi, ir vaistininkai negalėjo likti šio proceso nuošalėje. Tačiau norint gaminti cheminius vaistus reikėjo pažinti chemijos mokslą, o tam žinių, įgytų vaistinėje, nebužtekėjo. XVIII a. universitetai atvėrė auditorijas vaistininkams, o viena svarbiausių to priežasčių – naujasis mokslas chemija, kuris atsirado Europoje ir yra siejamas su Nikolu Lemeriu (Nicolas Lemery). Šis XVII a. prancūzas vaistininkas, atlikęs praktiką vaistinėje, susidomėjo *chemiatrijos* idėjomis ir atvyko į Paryžių ieškoti chemijos. Ten pamatė, koks žemas yra paskaitų lygis, todėl išvyko į Monpeljė ir čia pats pradėjo sėkmingai skaityti chemijos paskaitas. Vėliau vaistininkų rengimas persikėlė į universitetų auditorijas ir taip prasidėjo farmacijos aukso amžius – chemijos mokslo atradimai, atlikti vaistininkų vaistinėse, nustebino pasaulį. Norint iliustruoti šį teiginį užtenka paminėti Karlo Vilhelmo Šelė (Karl Wilhelm Scheele) pavardę ar peržvelgti alkaloidų atradimo istoriją.

Lietuvoje į aukštąją mokyklą farmacijos mokslas įžengė 1785 m., kai profesorius Juozapas Sartorijus (Joseph Sartorius) iš Turino pradėjo skaityti farmacijos kursą Vilniuje. Naujo mokslo – chemijos – paskaitos kėlė visuomenės susidomėjimą ir, kaip kalbėta to meto Vilniuje, nors chemijos mokslas skambėjo įtartinais ar netgi galėjo būti pramanas, pats prof. J. Sartorijus sudarė nusimanančio žmogaus įspūdį, galbūt buvo netgi geras gydytojas. Kaip matome, visuomenėje pasklidusi žinia farmacijos dalį nutylėjo. Vilniaus vaistininkai į paskaitas ėjo genami daugiau smalsumo nei būtinybės – pagal to meto tvarką išklausyti farmacijos kurso nebuvo privaloma. Jaunimą domino ateities disciplina – chemija, tačiau ar jų lotynų kalbos žinios leido pakankamai įsigilinti į naujienas – nežinia. Pats J. Sartorijus savo paskaitose rėmėsi Ernesto Georgo Štalio (Ernest Georg Stahl) flogistono teorija, kurios saulelė jau buvo gerokai pakrypus vakarop. Negana to, J. Sartorijaus sveikata Vilniuje pašlijo – nežinia, ar dėl blankaus domėjimosi jo disciplina,

ar dėl italui nepalankaus klimato. Kaip bebūtų, J. Sartorijus paliko Lietuvą ir grįžo į Turiną, kur jo mokslinė veikla klostėsi palankiau. J. Sartorijui išvykus, farmacijos kursas liko apleistas, jo paklausa sumenko – valdžiai tai nerūpėjo, o teorinių egzaminų nebuvo.

Tuo metu gana toli nuo Vilniaus patekėjo A. Sniadeckio žvaigždė ir pradėjo megztis ryšys su farmacija. Dar gimnazijoje pagal programą jis turėjo susipažinti su Simono Sirenijaus „Žolynu“ – tuo pačiu, kuris paliko ryškų pėdsaką „žemaičių šventojo“ Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos raštuose. Vėliau A. Sniadeckis, kaip gydytojas, privalėjo klausyti Krokuvoje prof. Jano Šasterio (Jan Szaster) paskaitų apie farmaciją ir *Materia medica*. J. Šasteris – pirmasis Abiejų Tautų Respublikos (ATR) farmacijos ir *Materia medica* profesorius. Tiesa, tuo metu buvo vartojami tokie terminai:

farmacija – dabar vaistų technologija ir farmacinė chemija;

farmakologija – farmakognozija;

Materia medica – farmakologija.

Ilgijęs žinių Krokuvoje, A. Sniadeckis mokslo ieškojo Padujos, Edinburgo ir Vienos universitetuose. Kaip Paracelsas, XVI a. ieškojęs tikrojo mokslo ne viename Europos universitete, ar prof. Benediktas Šiaulis, XX a. pirmojoje pusėje sujungęs JAV, Vokietijos ir Austrijos universitetų žinias ir iš jų suladęs naujosios Lietuvos farmaciją.

Istorija yra sudėtingas menas, kuriame iš išlikusių fragmentų reikia sudėlioti paveikslą, kartais labiau atitinkantį mūsų asmeninius, profesinius ar tautinius lūkesčius nei tiesą. Vienokį A. Sniadeckį mato gydytojai, kitokį – chemikai, dar kitokį – vaistininkai. Ir kas įdomiausia – visi esame teisūs. XVIII–XIX a. intelektualai savo interesų ir požiūrio platumu buvo panašūs į Renesanso šviesulius. Deja, XXI a. mūsų dėmesys vis siaurėja, ribodamas akiratį tarsi akių skydeliai arkliui, kad kuo mažiau baidytųsi ar domėtųsi.

Taigi, A. Sniadeckis 1797 m. Vilniuje pradeda skaityti farmacijos kursą. Johanas Frydrichas Volfgangas (Johann Friedrich Wolfgang), A. Sniadeckio mokinys, pats vėliau skaitęs farmacijos kursą, taip aprašė šį įvykį savo straipsnyje „Apie farmacijos būklę“: „1797-aisiais atnaujintų chemijos studijų krašto kalba buvo klausoma su ypatingu dėmesiu ir galėjome stebėti

neįtikėtinai gausų lankomumą. Disciplinos naujumas, buvusių nuostatų nuvertinimas, aiškus ir nuoseklus teorijos dėstymas – visa tai padėjo pas mus paplisti naujosios chemijos žinioms, kurios nuo to laiko vaistinininkams tapo būtinos. Kartu su chemija krašto kalba dėstomas farmacijos mokslas tapo labiau prieinamas daugeliui – nuo šiol krašte pradėjo atsirasti išmoksintų vaistinininkų.“

Keletas patikslinimų:

1. Taip parašyti apie savo dėstytoją galėjo tik ypatingą įspūdį patyręs studentas.

2. Apie terminą „krašto kalba“. J. F. Volfgangas, būdamas LDK patriotu (jo tėvas dėl savo ūmaus būdo ir savybės sakyti teisybę į akis nepritapo nei gimtuosiuose Nyderlanduose, nei Vokietijoje, nei Prūsijoje ar Livonijoje, bet puikiai prigijo LDK žemėse, kurios Europoje garsėjo pakantumu kitokiems. Tiesa, duok Dieve dabar tokių imigrantų kaip Volfgangų šeima) savo raštuose vengė žodžių „lenkų kalba“, keisdamas juos sąvokomis „krašto kalba“ ar „šiame krašte suprantama kalba“. Šią tendenciją J. F. Volfgangas ir kiti Vilniaus vaistinininkai išlaikė ir žurnale „Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński“.

3. Buvusių nuostatų nuvertinimas. A. Sniadeckis, skirtingai nei J. Sartorijus, rėmėsi ne pasenusia E. G. Štalio, o naująja Antuano-Lorano de Lavuazjė (Antoine-Laurent de Lavoisier) teorija. Farmacijos kursas iš pradžių buvo skaitomas tik du mėnesius – to neužteko nei gydytojams, nei tuo labiau vaistinininkams. Tačiau tai buvo daug žadanti pradžia. Be teorijos, A. Sniadeckis daug dėmesio skyrė praktikai – jis matė universiteto vaistinės perspektyvą ir ėmėsi tam tikrų žingsnių, kad tai taptų tikrove.

Kad A. Sniadeckio užrašytos farmacijos paskaitos išliko iki šių dienų – ypatingas įvykis mūsų farmacijos istorijoje. Tai seniausias išlikęs farmacijos mokomasis tekstas šio krašto kalba, seniausias farmacijos mokomasis tekstas buvusioje ATR teritorijoje. Šis tekstas – tai išskirtinis Lietuvos ir ATR farmacijos istorijos paminklas, kuris jau yra tyrinėtas Voitiekiaus Glovackio (Wojciech Głowacki). Tačiau jo nuoseklūs tyrimai ir palyginimai su to laikotarpio pasaulinėmis tendencijomis dar laukia ateityje.

Be galo svarbu, kad šį paminklą pavyko išsaugoti ir kad jis yra ten, kur buvo parašytas – Lietuvoje, tuo labiau geros rankose – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

Žinoma, svarstoma, kokią dalį prof. A. Sniadeckio skaitytų paskaitų šis tekstas atspindi. Ar tai paskaitų konspektas, ar pagal paskaitas parengta medžiaga vadovėliui? Nors ši versija pastarosios knygos autoriui atrodo labiausiai įtikinama, kyla klausimas, kodėl jis taip ir nebuvo išspausdintas.

Prof. A. Sniadeckio paskaitose daugiau dėmesio sulaukė chemijos dalykai negu kitos vaistininystės sritys. Tą galima paaiškinti dvejopai – chemija A. Sniadeckiui buvo arčiau širdies nei farmacija, nors niekas nedrįstų abejoti jo nuopel-

nais pastarajai. Kita vertus, tuomet chemija vaistinininkams buvo mažai pažįstama ir perspektyvi sritis, kuri negalėjo nekelti susidomėjimo. O vaistinininko rankose buvo trijų karalysčių raktai: augalų, gyvūnų ir mineralų (*Regnum vegetabile*, *Regnum animale* ir *Regnum minerale*). Atsiradusi naujoji – žmogaus kuriama – chemijos karalystė A. Sniadeckiui buvo mylimiausia. Nauja, iš prietarų ir klaidingų teorijų besivaduojanti bei žmonijai šviesią ateitį be ligų žadanti karalystė. Kartu kupina praeities šešėlių, kaip dozavimas žiupsniais, kai kur blykčiojančiais alchemijos simboliais ir labai jau paprastais, mūsų laikų akimis žiūrint, naujųjų vaistų gavybos būdais.

Be jokios abejonės, šis mokslas, užgimęs iš *Medicamenta spagyrica* teorijos, būtų sužavėjęs *chemiatrijos* pranašą Paracelsą, gal jis būtų atsiėmęs 1520 m. pasakytus karčius žodžius apie Lietuvos gydytojus.

Johano Frydricho Volfgango apdovanojimas, 2018. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Paskaitose būdavo kalbama apie dalykus, skirtus beveik tik vaistininkams:

Matų sistema, kurioje vienas granas (*granum*) prilygintas pipiro grūdelio svoriui.

Manipullus – sauja, 1,5 uncijos.

Pugillus – žiupsnis, kiek trys pirštai suima.

Flaszeczka – metalinė gertuvė („fleškutė“) – 200 granų.

Augalinė žaliava džiovinama 60 F arba 15,5 °C temperatūroje (čia, matyt, perrašinėjant pamestas vienetas, turėtų būti 160 F arba 71,1 °C), išdžiovinta žaliava laikoma lapuočio medžio stalčiuose, išklotuose popieriumi.

Smulkinimas – geležinėse ar bronzos grūstuvėse.

Trynimasis – marmurinėse ar akmeninėse grūstuvėse.

Metallų drožimas (*rasura*) – geriau tai daryti pačiam vaistininkui, nei pirkti iš šaltkalvio.

Mitra hipocratica – filtracija per popierių ar popierinį maišelį. Rūgštys, kurios suėda popierių, filtruojamos per kvarcą, švarų žvyrą ar smėlį.

Prof. A. Sniadeckio paskaitos dar laukia savo tyrinėtojų. Tačiau vienas jo atradimas paliko lemtingą pėdsaką Lietuvos farmacijos istorijoje. Tai, be jokios abejonės, gambiausias jo mokinyss J. F. Wolfgangas. Du profesoriai. Vienas – intelektualas, matęs pasaulio universitetus, išdidus gydytojas ir chemikas, Lenkijos karalystės sūnus. Kitas – išskirtinių gabumų vaistininkas, pakėlęs Lietuvos farmacijos lygį į iki tol neregėtų aukštumų, LDK patriotas. Šis ATR vienybės atspindys davė daug vaisių. J. F. Wolfgango dėka turime užrašytas A. Sniadeckio paskaitas. A. Sniadeckis matė J. F. Wolfgangą kaip chemijos laboratorijos vadovą. Universiteto rektorius Jeronimas Stroinovskis (Hieronim Stroynowski) J. F. Wolfgangui vietą matė universiteto vaistinėje. Aš, būdamas vaistininku, labai džiaugiuosi, kad rektorius buvo teisus. Kai J. F. Wolfgangas paklausė rektoriaus, tai buvo paskutinis lašas po nesutarimų su rektoriumi dėl atlygio už darbą, privertęs A. Sniadeckį atsakyti dėstyti farmacijos kursą. Truputį grįžkime prie atlygio temos – laiške kunigaikščiui Adomui Jurgiui Čartoriskiui (Adam Jerzy Czartoryski) A. Sniadeckis rašė: „Esu vyras ir trijų vaikų tėvas, su tokia šeima Vilniuje, kurio brangumas Londoną beveik siekia, ne tik už tūkstantį rublių, bet ir už tris tūkstančius gyventi nelengva – dėl to esu priverstas užsiimti medicinos praktika, kurios

studijoms visą savo jaunystę paaukojau, ir kuri, tiesą sakant, yra tikrasis mano objektas – prie kurio mane traukia rūpinimasis savo vaikų ateitimi, kurios dabartinė mano tarnyba užtikrinti negali.“ Net baugu skaityti – kiek laiko praėjo, o kai kas vis dar Lietuvos universitetuose kartojasi.

Po kelerių metų farmacijos paskaitos patenka į J. F. Volfango rankas. Atsitiko tai, ką paliudija ir kolegos Lenkijos farmacijos istorikai – farmacijos dėstymas Vilniaus universitete visa galva tampa aukštesnis nei Lyve, Krokuvoje ar Varšuvoje. Ir tai yra J. F. Volfango, kartu ir A. Sniadeckio nuopelnas. Vėliau buvo įkurtas Vilniaus medicinos draugijos Farmacijos skyrius ir išleisti Vilniaus farmacijos užrašai (pirmojo tokio leidinio vaistinėms krašto kalba), tobulai sutvarkyta universiteto vaistinė, privalomai visoms vaistinėms įvestos signatūros ir labai aukštai iškelta profesinės etikos kartelė. Lietuvos farmacija iš provincialios tampa išskirtine Rusijos imperijoje. Ir tai padarė vienas žmogus, A. Sniadeckio mokinys. Dabar galime prisiminti, ką pradžioje rašėme apie mokytojo įtaką. Kuo būtų tapęs J. F. Volfangas, jei nebūtų klausęs A. Sniadeckio paskaitų – be jokios abejonės, geru vaistininku, bet ar būtų tapęs mokslininku ir profesoriumi – galime tik spėlioti.

J. Sartorijus išravėjo dirvą.

A. Sniadeckis ją suarė ir pasėjo sėklą.

J. F. Volfangas šioje dirvoje išaugino gausų derlių.

Galime tik numanyti, kokia būtų tapusi Lietuvos farmacija, jei nebūtų buvęs uždarytas Vilniaus universitetas. Gal būtumėme tapę tokie stiprūs vaistinininkystėje kaip vokiečiai ar šveicarai. O gal ir ne. Tačiau A. Sniadeckio ir jo mokinio J. F. Volfango dėka tokią galimybę turėjome.

Profesorius Petras Raudonikis (1869–1950) – pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai

Visi esame kieno nors mokiniai, net ir mūsų mokytojai taip pat turėjo mokytojus. Visus dabartinius Lietuvos vaistininkus vienija tai, kad jie yra arba prof. Petro Raudonikio mokinių mokiniai, arba jo mokinių mokinių mokiniai.

Aukštojo universitetinio farmacijos mokslo ištakos Lietuvoje siekia 1785 metus. Lietuviškojo farmacijos mokslo teko laukti ilgiau. Nei J. Sartorijus, nei A. Sniadeckis nekalbėjo lietuviškai. Nežinia, ar „laba diena“ mums būtų pasakęs prof. J. F. Volfgangas, nors ir buvo karštas LDK patriotas. Tačiau XX a. pradžioje farmacijos mokslas staiga prakalbo sodria sodietiška lietuvių kalba – prof. Petro Raudonikio lūpomis.

Būsimasis profesorius gimė 1869 m. rugpjūčio 27 d. Ukmergės apskr., Kavarsko miestelyje, ūkininkų šeimoje – tėvai turėjo 17 ha žemės. Anksti liko našlaitis, brolio ir sesers remiamas baigė pradžios mokyklą.

Tolesniems mokslams pritrūkus pinigų, padėjo broliams dirbti žemę, vertėsi amatais. Būdamas aštuoniolikos, įstojo į Liepojos gimnaziją (čia buvo dėstoma vokiškai), kur baigė keturias klases, ir kai sukako dvidešimt dveji mokėsi vaistinėje Kaune. Atlikęs stažą vaistinėje, egzaminų laikyti išvyko į Maskvą ir įsidarbino Fereino vaistinėje. Trečiaisiais darbo šioje vaistinėje metais jo gyvenamojoje vietoje buvo atlikta krata, P. Raudonikis areštuotas, po kelių mėnesių, praleistų kalėjime Maskvoje, išsiųstas į Kauną. Čia buvo apkaltintas Maskvoje platinęs lietuvišką spaudą. Keletas „Varpo“ egzempliorių buvo rasta pas jį per kratą Maskvoje. P. Raudonikis griežtai įspėtas neplatinėti lietuviškos spaudos, buvo paleistas ir grįžo į Maskvą, kur vėl įsidarbino

vaistinėje. Tais pačiais metais vėl suimtas, kalėjo mėnesį ir buvo ištremtas iš Maskvos. Jam uždrausta grįžti į Lietuvą. Metus gyveno Žemutiniame Naugarde, kitus – Tbilisyje, ir tik paskui buvo patenkintas jo prašymas grįžti į Maskvą. Čia, dirbdamas vaistinėje, universitete lankė provizorių kursus, išlaikė egzaminus. Savo gabumais atkreipė profesorių dėmesį – jam pasiūlyta rengtis farmacijos magistro egzaminui. Farmacijos magistras Rusijos imperijoje atitiko tai, ką dabar vadiname farmacijos mokslų daktaru. Iš Lietuvos kilusio, Farmakologijos katedros vedėjo prof. Stanislovo Čirvinskio (Stanisław Czyrwiński) patariamasis išvyko į Vysbadeną Vokietijoje, pas prof. Karlą Remigijų Fresenijų (Carl Remigius Fresenius), tuometį analizinės ir teismo chemijos korifėjų.

Į Maskvą P. Raudonikis grįžo 1906 metais. Čia gavo universiteto

Farmakologijos instituto asistento vietą, kur dirbdamas parašė farmakologijos mokslų srities magistro disertaciją ir ją apgynė 1908 m. gegužę.

Taip disertacijos gynimą aprašė provizorius Antanas Žukauskas-Vienušis: „Kai po dvejų metų jis sugrįžęs Maskvon išlaikė farmacijos mokslų magistro egzaminus ir apgynė disertaciją „Metody ob ocenke k razrušeniju organičeskago vieščestva“ („Organinių medžiagų suardymo vertinimo metodai“), aš buvau liudininkas jo triumfo, kai vienas iš profesorių oponentų, žinomas tų laikų didelis liberalas, prof. Kandakovas viešai pasakė, kad gerbiamojo jubilato ir pasiruošimas, ir darbas yra per didelis tik farmacijos magistro laipsniui įgyti! Kitaip to liberalo žodžius reikėjo suprasti: kad jei

Vaistinės mokinys Petras Raudonikis, apie 1893 m., Kaunas. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Prof. Petras Raudonikis – pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai

gerbiamasis jubilatas būtų buvęs ne katalikas ir politiškai ištikimas, jis jau tada būtų buvęs pakeltas į tas aukštumas, kuriose yra dabar.“

Farmakologijos institute jis išdirbo 13 metų, parašė tris vadovėlius, kuriuose, anot prof. B. Šiaulio, „išdėstė visas mums reikiamas žinias kaip ant delno“. Tai buvo botanikos, neorganinės chemijos ir organinės chemijos vadovėliai.

Vėl pacituokime provizorių A. Žukauską-Vienuolį: „Vieną kartą, atmenu, aš ėmiau ir po dešimtos valandos nudrožiau pas gerb. jubilatą pasiskūsti savo vargais. Kol jis svarstė mano padėtį, aš dairiausi po kambarėlį ir stebėjausi: sienos buvo nukabintos herbarijais, ant stalo – ko tik nebuvo: čia stovėjo keli aukštai mėgintuvėlių su įvairių spalvų skystimais; greta pridengti cilindriai, kolbos, menzurkos, knygų stirtos, įvairių chemikalų, preparatų pavyzdžiai; čia pat stovėjo pusiau nugertos arbatos stiklinė, duonos, sūrio, dešros gabalas... Aš dairiausi ir stebėjausi, kaip jaunas mokslininkas neapsirinka ir neįdeda sau į arbatos stiklinę vietoj cukraus kokių nors chemikalų ar reaktyvų.“

1912 m. P. Raudonikis įsteigė privatų Chemijos ir bakteriologijos institutą. 1913–1916 m. skaitė farmacijos kursą Moterų medicinos institute Maskvoje. Greta to organizavo privačius kursus, skirtus padėti vaistinės mokiniams pasirengti vaistinės padėjėjo egzaminams.

Provizorius Augustinas Rušinas taip atsimena P. Raudonikį: „Farmacijos magistras lietuvis Petras Raudonikis buvo įsteigęs Maskvoje privatų farmacijos institutą. Jis gyveno namuose netoli Puškino paminklo <...> Prie lauko durų buvo pakabinta didoka iškaba „Farmaceutičeskij institut magistr farmacii P. Raudonikisa“. Užlipus laiptais į antrą aukštą, po kaire buvo durys į auditoriją, po dešine – į kabinetą, kur ir radau patį magistrą. Tai buvo 1916 m. rudenį. Magistras visuomet buvo paprastas, kuklus, kaip ir pridera mokytam žmogui <...> Jo paties buvo sudaryti konspektai, labai geri, aiškūs, kiti net su brėžiniais atskirose brošiūrėlėse, turbūt, šapirografuoti. Jus reikėjo pas jį nusipirkti labai nedidele kaina. Man paskaitos įvykdavo kas antra popietė <...> Ir taip ėjo laikas: iš ryto – į universitetą, po pietų – į vaistinę; iš ryto – į vaistinę, po pietų – pas Raudonikį <...> Susirinkdavo žmonių geras būrys, apie 20–30. Buvo čia visokių tautų – tikras internacionalas: lietuvių, lenkų, rusų, žydų ir kitokių. Magistras buvo labai išsimokslinęs vyras ir puikiai dėstė neorganinę ir organinę chemiją, fiziką, botaniką (kurios programa buvo labai plati) ir kitus dalykus <...> Visada ateidavo nustatytu

Prof. Petras Raudonikis – pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai

laiku, atsistodavo prie lentos ir pradėdavo aiškinti. Kalbėjo aiškiai, paprastai, visi išrodymai buvo labai aiškūs. Rodos, lyg tau viską kažkas sudėdavo į kišenę. O kad grįžęs į namus pasižiūrėdavau dar į konspektus, tad jau dalykas buvo visai įtvirtintas.“

Po bolševikinio perversmo Rusijoje P. Raudonikis su savo chemijos bakteriologijos universiteto knygomis ir laboratorine įranga, tam gavęs bolševikinio komisaro leidimą, grįžta į Lietuvą, Vilnių. Tačiau čia netenka ilgai dirbti. Po keleto mėnesių Vilnius okupuojamas Želigovskio legionierių. P. Raudonikis, uždraudus gabentis savo turtą, į Kauną iškeliavo pėsčiomis – *per pedes apostolarum** (lot. apaštalų kojomis) – kaip rašė pats.

Kaune jam pasiūloma organizuoti įkurti valstybinę analitinę laboratoriją ir jai vadovauti. Prie laboratorijos jis įsteigė kursų vaistinės mokiniams provizoriaus padėjėjo kvalifikaciniam laipsniui įgyti.

1921 m. P. Raudonikis pakviečiamas dėstyti farmacijos disciplinas Aukštuosiuose kursuose, jam pavedama tvarkyti farmacijos sekcijos reikalus.

Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto branduolys. Pirmas iš dešinės (stovi) – prof. P. Raudonikis, Kaunas, 1921 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Prof. Petras Raudonikis – pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai

1922 m. P. Raudonikis kartu su Vladu Lašu, Leonu Gogeliu, Antanu Jurgeliūnu ir Petru Avižoniu organizuoja Medicinos fakultetą. Tais pačiais metais jam suteikiamas profesoriaus vardas ir jis paskiriamas vadovauti Medicinos fakulteto Farmacijos skyriui bei to skyriaus vienintelei Farmacijos ir farmakologijos katedrai. Be to, penkiolika metų jis laikinai vadovavo Farmakologijos katedrai. (To palikimas – ir šiandien dalis gydytojų farmakologus laiko farmacininkais). Jo iniciatyva ir pastangomis buvo sudaryti farmacijos studijų mokymo planai, įvestas ketverių metų mokymo laikas, diplominis darbas, chemiko vaistininko vardas baigusiesiems. Klojant pamatus europietiškam moderniam mokslui, jis aplankė Vokietijos, Olandijos, Belgijos, Danijos, Anglijos aukštąsias mokyklas, kur susipažino su farmacijos mokslo organizavimu bei rūpinosi aparatūros ir reagentų įsigijimu.

Statant naujus Medicinos fakulteto rūmus, Farmacijos skyriaus patalpos buvo suplanuotos bei laboratorijos įrengtos, remiantis jo nurodymais. 1934 m. čia buvo įrengta Medicinos fakulteto vaistinė, kurioje farmacijos kandidatai galėjo įgyti reikiamą stažą. Tais pačiais metais prie katedros pradėjo veikti Analizių skyrius – čia valstybės užsakymu buvo tikrinami vaisiai ir maisto produktai. Visas šis kompleksas pavadintas Farmacijos institutu.

P. Raudonikis išsiskyrė geriausiomis XX a. pr. mokslininko savybėmis – buvo savo specialybės enciklopedistas, mokėjo penkias kalbas, nuolat skaitė naujausią pasaulinę farmacijos srities literatūrą, iki gilios senatvės turėjo puikią atmintį, neatitrūko nuo praktikos, dėstė studentams pagrindinius specialybės dalykus bei farmakologiją medikams. Paskaitos buvo planingos, turiningos, be pagražinimų, tačiau gausiai prisodrintos gyvenimo pavyzdžių. Aukštas, liesas, tiesus, baltų plaukų, svajingu liūdnu žvilgsniu studentus tarsi užhipnotizuodavo. Per egzaminus priekabus nebuvo. Diplominius darbus

Farmacijos magistro P. Raudonikio vaistinės signatūra, 1925 m.
LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Prof. Petras Raudonikis – pirmasis universitete prakalbinęs farmaciją lietuviškai

vertindavo saikingai. Nevartojo alkoholio, nerūkė. Neatitrūko nuo praktinio darbo – turėjo vaistinę Kaune, P. Lukšio gatvėje, prie senojo turgaus.

1939 m. išėjo į dimisiją (pensiją). 1940 m. buvo pakviestas steigti Vyriausiosios farmacijos valdybos Kontrolinę analitinę laboratoriją, vėliau jai vadovavo. Vokiečių okupacijos metais vadovavo Petrašiūnų vaistinei.

1944 m. vėl pakviestas dirbti profesoriumi į Kauno valstybinį universitetą. 1948 m. tampa naujai įsteigtos Vaistų formų ir Galeno preparatų technologijos katedros vedėju. 1950 m. vėl išeina į pensiją.

Mirė 1950 m. lapkričio 18 dieną.

P. Raudonikis buvo giliai tikintis, tad jo paties nurodymu buvo laidojamas dalyvaujant kunigui. Universiteto komunistų partijos komitetas griežtai uždraudė darbuotojams ir studentams tokiose laidotuvėse dalyvauti. Žinant to laikotarpio žiaurumus, nenuostabu, kad įsakymas buvo įvykdytas. Kaimynai, kurie ypač gerbė profesorių, taip ir nesuprato, kodėl tokio mokyto žmogaus universitetas nepalydėjo į paskutiniąją kelionę.

**Daktaras Česlovas Bankauskas (1896–1978) –
nenuorama kaunietis vaistininkas**

Farmacija – tai reikalinga, rami ir tvarkinga veikla. Iš jos atstovų visuomenė nelabai tikisi spalvingų ir žaižaruojančių asmenybių. Tačiau stereotipai dažnai yra klaidinantys. Istorijoje ir nūdienoje galime rasti ne vieną vaistininką, kurio gyvenimo spalvų paletės užtektų keletui ar net keliolikai ramių piliečių. Farmacija suteikia sparnus tiems, kurie jų nori ir yra to verti. Viena tokių asmenybių Lietuvos farmacijos istorijoje (ir ne tik Lietuvos) buvo dr. Česlovas Bankauskas.

Didžioji dalis tarpukario Lietuvos vaistininkų buvo pirma karta nuo žagrės, į universitetą atvykę iš kaimų ir vienkienių, o Č. Bankauskas gimė 1896 m. sausio 2 d. Kaune, bajorų šeimoje. Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą baigė Kauno gubernijos gimnaziją (dabar Maironio universitetinė gimnazija), taigi, buvo tikras kaunietis, užaugęs Kauno senamiesčio gatvelėse ir kiemuose. 1917 m. jis pradeda dirbti Kauno žaliojoje vaistinėje ir čia atlieka vaistinės mokinio praktiką (prieš tai išsisukęs nuo mobilizacijos į Rusijos kariuomenę). Žalioji vaistinė iki pat Antrojo pasaulinio karo jam lieka užuovėja nuo gyvenimo audrų.

1919 m. Č. Bankauskas mobilizuojamas į Lietuvos kariuomenę, dalyvauja nepriklausomybės kovose, tarnaudamas sanitariniame dalinyje (prie to, matyt, prisidėjo pora metų vaistinės mokinio praktikos). Po kariuomenės vėl grįžta į vaistinę, o 1924 m. sėda į Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Medicinos fakulteto Farmacijos skyriaus suolą ir siekia chemiko-vaistininko diplomo, kurį gauna 1933 metais. Tačiau praktinis darbas vaistinėje jo nevilioja, nors visada juo pasinaudoja nepalankiau susiklosčius aplinkybėms.

Tad baigęs mokslus įsidarbina VDU Higienos ir bakteriologijos katedros asistentu (1934). Tais pačiais metais pasipila Č. Bankausko straipsniai profesinėje ir mokslo populiarinimo spaudoje. Iki sovietinės okupacijos jis paskelbia per 100 straipsnių, kurių tematika labai įvairi – farmakognozija, liaudies medicina, vaistininkų reikalai (etika, terminai, savigarba), kelionių įspūdžiai. Nors Č. Bankauskas šeimoje kalbėjo lenkiškai, jo straipsniai žavi vaizdinga ir turtinga lietuvių kalba. Norėčiau skaitytojų dėmesiui pateikti keletą Č. Bankausko minčių, nuspalvintų vaistininko savigarbą ir bajorišku išdidumu: „Ligi šiol pas mus vidutinis inteligentas, išgirdęs farmacininko pavadinimą, tuojau įsivaizduoja žmogų, kuris stovi vaistinėje prie stalo, kažką trina, pilsto ir atleidinėja vaistus arba kitus dalykus, dažnai nieko bendra su vaistais neturinčius, ir viskas. Retas iš tų inteligentų žino, kad baigęs aukštąjį mokslą farmacininkas yra inteligentas ir nė kiek ne blogesnis savo srities specialistas nei gydytojas ar inžinierius.“ Malonu pacituoti Č. Bankauską, rašantį apie Farmacijos muziejaus kūrimo reikalus: „<...> istorija, kaip žinoma, yra gyvenimo mokytoja. Tyrinėjant farmacijos praeitį Lietuvoje, galima surasti be galo daug įdomių dokumentų, iš kurių, be abejo, galėtumėm susidaryti

Vaistinės mokinys Česlovas Bankauskas mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, 1919 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

naudingų pavyzdžių bei išvadų (tinkamų) dabartinei gana smarkiai moraliai ir materialiskai nusmukusiai vaistinei. Tuose istoriniuose duomenyse, kilus reikalui, galėtumėm rasti tai, ko mes turėtumėm ateityje vengti.“ Taip Č. Bankauskas rašė 1936 metais. Dabar galėtume pridėti – Dievui į ausį. Artėjantis karas paliko pėdsaką ir Č. Bankausko straipsniuose profesinėje spaudoje – ne vienas straipsnis skirtas informacijai apie cheminį ginklą ir vaistininkų vaidmenį, šviečiant visuomenę, kaip to blogio saugotis. 1939 m. Č. Bankauskui vėl tenka sugrįžti į Lietuvos kariuomenę, jau kaip cheminio ginklo ekspertui. O ta tema rašytame straipsnyje nuskambėję Č. Bankausko žodžiai „įtempta politinė būklė Europoje dar nė kiek neatslūgo <...> Europos kraujo spaudimas yra dar labai aukštas, ir negalima žinoti, kada įvyks nauja, gali būti ir pasaulinė audra“ puikiai tinka ne tik 1936-iesiems, bet ir pastariesiems metams.

Č. Bankauskas buvo plataus akiračio žmogus – Lietuvos jachtklubo narys, Lietuvos fotografijos meno draugijos narys (ne kartą dalyvavęs paro-

Vaistininkas Č. Bankauskas su dama, 1937 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

dose ir pelnęs apdovanojimus), Chemikų vaistininkų draugijos narys, VDU lenkų studentų korporacijos narys, lenkų sporto klubo narys. To laiko farmacijos vaizdai, sustabdyti Č. Bankausko fotoaparatu, ar jo straipsniai, kuriuose gyvai ir emociškai reaguojama į profesinės aktualijas, puikiai iliustruoja tarpukario Lietuvos farmacijos istoriją.

Tačiau, kaip mes dabar kukliai sakome, geopolitinės aktualijos įsiveržė į Lietuvos gyvenimą. Sovietams okupavus mūsų šalį, liaudies komisaro įsakymu Č. Bankauskas paskirtas vadovauti vienai Vilniaus vaistinių. Tačiau jis nelinkęs dirbti praktinio darbo – tuo pat metu skaito bakteriologijos paskaitas Raudonojo Kryžiaus medicinos seserų mokykloje

bei Liaudies universitete. Pedagoginį darbą dirba ir nacių okupacijos metais. 1944 m. Č. Bankauskui iškyta grėsmė būti apkaltintam ryšiais su žydais ir „rasės gadinimu“ (Balio Sruogos terminas), nes retsykais dirbo Kauno žaliwoje waistinėje, kuri priklausė žydams, bei buvo užmezgęs ryšius su žydaite. Č. Bankauskas tokiomis sudėtingomis aplinkybėmis pasirenka itin originalų sprendimą – dalyvauja konkurse, kuriame renkami kandidatai dėstyti bakteriologiją Hamburge (Vokietijoje), medicinos seserų kursuose. Kadangi puikiai mokėjo vokiečių kalbą ir turėjo pedagogo patirties, šį darbą jis gavo. Karo pabaigos sulaukė Hamburge. Nors nemėgo nacių, ypač gerai vertino vokiečių tautos savybes. Jo atsiminimuose iš Hamburgo

Vaistininkas Č. Bankauskas – Lietuvos kariuomenės konsultantas, 1939. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

aptiksime ne vieną ypač palankų sakinį, skirtą vokiečiams. Hamburgas buvo okupuotas amerikiečių kariuomenės. Č. Bankauskas, išėjęs pro nuomojamo kambario duris bei pamatęs pilną gatvę afroamerikiečių kareivių ir namo šeimininkę, ramiai sau dulkinančią kilimą, jos paklausė: „Frau, ar jūs matote, kas čia vyksta?“, o ši atsakė: „Nieko, gyvenimas tęsiasi“.

Pasibaigus karui, Č. Bankauskas į Lietuvą grįžti pabijojo – gana gerai jis pažino sovietus per pirmuosius okupacijos metus, tuo labiau nemenkas Bankauskų šeimos turtas garantavo „kelialapį“ į Sibirą. Norėdamas būti kuo arčiau gimtinių, jis apsistoja Lenkijoje. 1946–1948 m. dirba waistinėje Varšuvoje, vėliau Vroclave. 1949 m. Č. Bankauskas grįžta į mokslo pasaulį, kuris, matyt, buvo jo gyvenimo pašaukimu – tampa Vroclavo medicinos akademijos Farmacinės botanikos katedros asistentu. Po metų tapo adjunktu ir vadovavo waistinių augalų daržui. 1961 m. Č. Bankauską Vroclavo

medicinos akademijos Farmacijos skyriaus taryba pripažino farmacijos daktaru, apgynus disertaciją „*Pelargonium species* – nauja pramoninė žaliava“. Lenkijos Liaudies Respublikoje dr. Č. Bankauskas pelnė neįtikėtiną populiarumą, kurį galbūt galėtumėme sugretinti su dr. Eugenijos Šimkūnaitės šlove sovietinėje Lietuvoje – atspausdinta per 20 mokslo darbų, gausybė mokslo populiarinimo straipsnių, susijusių su žolininkyste, liaudies medicina ir fitoterapija. Spauda, radijo laidos, paskaitos, pokalbiai, išvykos, skirtos augalams pažinti – visa tai apie dr. Č. Bankauską. Apskritai, beveik viskas, kas Lenkijoje buvo spausdinama, kalbama arba rašoma apie vaistažoles, buvo paženklinta Č. Bankausko vardu. Be jokios abejonės, dr. E. Šimkūnaitės galimybės tuometėje Lietuvoje buvo mažesnės. Kaip artimos sielos dr. Č. Bankauskas ir dr. E. Šimkūnaitė susirašinėjo ir puikiai žinojo vienas kito darbus.

Nenuorama Č. Bankauskas ir Lenkijoje buvo apkrautas daugybe visuomeninių pareigų. Buvo apdovanotas dešimtimis Lenkijos Liaudies Respublikos apdovanojimų.

Tačiau jis širdimi niekada nepaliko Lietuvos – įkūrė ir vadovavo Lietuvos bičiulių bei simpatikų rateliui, Lenkijos spaudoje spausdino žinutes apie Lietuvą ir Lietuvos farmaciją, susirašinėjo su Lietuvos farmacijos muziejaus įkūrėju doc. Alfonsu Kaikariu.

Dr. Č. Bankauskas ilgus metus Lenkijoje skleidė legendą apie lietuviškąją panacėją – „Trejas devynerias“ (*Trojanka litewska*). Giminaičiai sako, kad Č. Bankausko „Trojankos“ receptas buvo sukurtas kartu su provizoriumi A. Žukausku-Vienuoliu Anykščių vaistinėje. Kaip ten bebūtų, Č. Bankauskas patentavo *Trojanka litewska* Lenkijoje ir valstybinę vaistažolių įmonę „Herbapol“ pradėjo jos gamybą. Buvo ruošiamas ir žolių mišinys, ir lašai alkoholiniams gėrimams aromatizuoti.

Žymaus vaistininko populiarumas Lenkijoje, gausūs jo straipsniai žiniasklaidoje lėmė šio vaisto populiarumą. Tam tikras pelno procentas tekdavo pačiam receptūros autoriui. Greta finansinių ir patentavimo dalykų, reikia pripažinti, niekas kitas nėra taip išgarsinęs Lietuvos vardo Lenkijos vaistinių pacientų sąmonėje kaip dr. Č. Bankauskas.

Dr. Č. Bankauskas mirė 1978 m. kovo 16 d. Vroclave, paskutinį gyvenimo mėnesį, po patirto insulto, supratęs ir kalbėjęs tik lietuviškai. O

tai sukėlė didelių nepatogumų Vroclavo medicinos akademijos klinikų personalui.

Nenuoramos vaistininko gyvenimo istorija ypač spalvinga. Ir mums artima, kai vėl iškyla klausimai: kur ir kas yra Lietuva, kas yra Lietuvos lenkas ir lietuvis, koks farmacininko vaidmuo visuomenėje. Daugelį atsakymų į šiuos klausimus mes suverčiame aplinkai ir istorijai. Asmenybės į šiuos klausimus atsako pačios – ir tai padaryti padeda Abiejų Tautų Respublikos dvasia, kuri pas mus tokia nepopuliari.

P. S.

1. Dr. Č. Bankauskas gerai mokėjo lenkų, lietuvių, rusų, vokiečių, ukrainiečių ir romų kalbas. Pastarąją išmoko savo paskutinės mūzos – Vroclavo čigonaitės – dėka.

2. Dr. Č. Bankauskas turėjo keturias žmonas. Visos jos buvo skirtingų tikybų – judėjų, katalikų, stačiatikių ir musulmonų.

Ir šis priedas nėra geltonosios spaudos bruožas. Tai dr. Č. Bankausko sudėtingo ir žaižaruojančio gyvenimo menkas atspindys.

Akmenės vaistininko Augustino Rušino (1887–1973) istorija

Kas gali būti įdomaus nedidelio miestelio vaistinėje? Kuo gali nustebinti ten dirbantis vaistininkas? Įprasta, kai svarbiausi dalykai nutinka viename didžiausių Lietuvos miestų – sostinėje. Kas kita yra provincija, kurioje nieko lyg ir nevyksta. Tačiau ne taip jau retai provincijos žmogaus gyvenimas labiau atspindi Tėvynės raidą nei labai teatralizuotas buvimas savo krašto bamboje. O jei tas žmogus dar yra vaistininkas, tai jis sutraukia visa, kas tėvynainiams yra svarbu ir pats tampa istorijos dalimi. Šią istoriją papasakojo vaistininko dukra, mokytoja Augustina Rušinaitė, kuri kaip ir tėvas, buvo Akmenės šviesuliu.

Būsimasis vaistininkas, Viekšnių valsčiaus ūkininko sūnus, mokėsi Liepojos gimnazijoje (Latvijos miestai iki Antrojo pasaulinio karo lietuviams suteikdavo ne ką mažesnes galimybes nei XXI a. pradžios Londonas). Čia, besimokydamas penktoje klasėje, įsivėlė į 1905 m. revoliucijos įvykius ir prisidėjo prie jaunimo, kovojusio dėl darbininkų ir lietuvių teisių. „Revoliucionieriaus“ veikla, kaip Rusijoje įprasta, buvo įvertinta nedelsiant – jis turėjo palikti gimnaziją, turėdamas keturių klasių baigimo pažymėjimą, bet grįžęs namo nenurimo – vėl įsivėlė į imperijai pavojingas veiklas, buvo suimtas ir pasodintas į Šiaulių kalėjimą. Atbuvęs bausmės laiką, laisve ilgai nesidžiaugė – sužinojęs, kad vėl rengiami suėmimai, slapstydamasis per Prūsiją patraukė Amerikon. Čia Augustinas dirbti pradėjo kaip ir daugelis tautiečių – plaudavo indus. Geru regėjimu A. Rušinas nepasižymėjo, tad indų plovėjo karjerą baigė nusivertęs nuo laiptelių su krūva lėkščių. Kaip galima numanyti, lėkštėms tas nepatiko. Paskui įsidarbino žaislų fabrike dažytoju, ir ši veikla vėliau pravertė piešiant iškabas ir užrašus vaistinėje. Po kiek laiko,

pagal rekomendacijas, pavyko įsidarbinti „Vilties“ redakcijoje, tačiau neilgam: iš Lietuvos gavo žinią apie amnestiją, tad nutarė grįžti namo.

Grįžęs į Lietuvą atliko mokinio praktiką Viekšnių vaistinėje pas senąjį Aleksandravičių (mielas skaitytojai, jei nesate buvęs Viekšnių vaistinės muziejuje – būtinai apsilankykite, tikrai verta). Čia jis mokėsi trejus metus, paskui išvyko į Kyjivą, kur universitete išlaikė provizoriaus padėjėjo (dabar farmakotechniko) egzaminus ir po ilgų klajonių, ieškant tinkamo darbo, įsidarbino Rygoje, Anspacho vaistinėje (ir vėl Latvija). Gausios Rygos lietuvių kolonijos sueigose susipažino su Ona Dvariškyte. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, bijodamas mobilizacijos, A. Rušinas pasitraukė į Maskvą, kur vėliau atvyko ir O. Dvariškytė. Maskva, kaip ir daugeliui to meto lietuvių vaistininkų (imperijos šiaurės vakaruose katalikai vaistininkai nebuvo pageidaujami), A. Rušinui tapo sėkmingu miestu. Čia jis ne tik atšventė vestuves, bet ir pateko į lietuvių farmacininkų rojų – Fereino vaistinę. Karlas Fereinas (Karl Ferrein) – austras vaistininkas, Maskvoje turėjęs didžiausią Rusijos imperijoje vaistinę. Norint čia įsidarbinti, užtekdamo pasakyti – aš lietuvis, noriu dirbti. Tais laikais lietuvis buvo darbštumo ir sąžiningumo sinonimu, tad buvo pasmerktas darbui tobuloje to laikmečio vaistinėje. Fereino vaistinėje buvo dirbę visi trys tarpukario Lietuvos farmacijos profesoriai – P. Raudonikis, B. Šiaulis ir Kazys Grybauskas. Klientai apie šią vaistinę pasakodavo taip: prie stiklinių durų stovėdavo durininkas armėnas, atverdavęs duris kiekvienam lankytojui. Norėdamas gauti vaistų pagal receptą patekdavai į didžiulę salę, kurios viename krašte stovėjo minkštasuoliai, apmušti oda, palmės kubiluose, o ant staliukų buvo akvariumai su „auksinėmis“ žuvelėmis. Aukštai degė šviestuvai su elektrinėmis lempomis, buvo labai šviesu. Receptus reikėdavo paduoti per pertvarą, kur keli receptarai juos priimdavo. Per vidurį buvo kasa, o kitame gale būdavo išduodami pagaminti vaistai. Sėdėdamas minkštasuolyje, salės gale galėdavai matyti daug stalų, prie kurių dirbo baltais chalatais apsirengę vaistininkai (balti chalatai Lietuvos vaistinėse pasirodė tik 1937 m. ir vaistininkų buvo ne ypač palankiai sutikti). Buvo įdomu žiūrėti, kaip vaistininkai darbuojasi, dar į žuveles akį užmesdavai, tad laikas akimirksniu ištirpdavo, vaistai būdavo pagaminti, pasaka baigdavosi ir reikėdavo išeiti.

Kaip Fereino vaistinė tapo tokia įžymi ir turtinga? Ar tai legenda, ar teisybė – nepatikrinsi. Iš pradžių ši vaistinė niekuo nesiskyrė nuo kitų Maskvos vaistinių. Atėjo laikas, kai rudenį šaukliai pradėdavo skelbti, kad Fereino vaistinė degins pasenusius vaistus. Paskirtą dieną atsiverdavo kiemo vartai, per juos išbildėdavo porinis vežimas, prikrautas įvairiausių dėžių ir malkų, o jo gale būdavo pririšta meška. Paskui vežimą patraukdavo miestiečių minia. Visa procesija vykdavo į Maskvos priemiestį, laukymę, ten buvo sukraunamas laužas ir uždegami pasenę vaistai. Liepsna keisdavo spalvą – ji būdavo tai žalia, tai violetinė. Pažiūrėti būdavo į ką. Kol žmonės žiopsodavo į liepsną, mešką pribaidavo, nulupdavo kailį ir ant kito lauželio lydydavo taukus. Meškos taukus rusai laikė dideliu vaistu, jų buvo galima įsigyti vaistinėje. Greitai šie renginiai pagarsėjo, į juos plūdo minios, o Fereino vaistinė tapo populiariausia Maskvoje.

A. Rušinas apie darbą Fereino vaistinėje pasakojo taip: „Čia dirbo įvairiausių tautybių žmonės, bet lietuviai buvo ypač vertinami dėl savo darbštumo ir sąžiningumo. Priėmus darbuotoją, siuvėjas jį išmatuodavo – kiekvienas farmacininkas dėvėjo būtent jam pritaikytą ir pasiūtą chalātą. Kiekvienas asistentas atskiroje užrakinamoje spintelėje turėjo darbo įrankius, už kuriuos buvo atsakingas. Receptus atnešdavo pasiuntinukai. Nuovirai buvo verdami koktorijoje. Atskirame skyriuje tam paskirtas vaistinininkas pasverdavo nuodus – ten nueidavai su receptu ir tau pasverdavo, kiek reikia nuodingų medžiagų. Skyriuje, kuriame gamino miltelius, dirbo tik moterys. Pagamintas vaistas būdavo atiduodamas ferbinderiui, kuris išklausinėdavo, kaip vaistai buvo gaminti, kai ką patikrindavo, tuomet užrišdavo buteliukus, užantspaudodavo, priklijuodavo etiketes, ant kurių uždėdavo savo antspaudą. Tada pintinaitėse vaistą nunešdavo apleseriui, kuris, uždėjęs antspaudą, išduodavo vaistus užsakovui. Fereinas sudarydavo puikiausias sąlygas savo darbuotojams – tarnautojams nereikėdavo mokėti už mokslą universitete, tik reikėjo atidirbti pamainą, tad ne į visas paskaitas spėdavai nueiti (todėl A. Rušinas papildomai lankė farmacijos magistro P. Raudonikio privačius kursus). Jeigu tarnautojas susirgdavo, jam gydytojo konsultacija ir vaistai nekainuodavo. (Panašu į utopiją, bet rasime ne vieną liudijimą, kad taip ir buvo).

1918 m., gavęs Maskvos universiteto provizoriaus diplomą (dar su imperijos antspaudu), A. Rušinas su žmona grįžo į Lietuvą. Čia ilgai

neužsibuvo – nenorėdami motinai sėdėti ant sprando, išvyko į Rygą, tą pačią Anspacho vaistinę, kurioje dirbo, kol Rygoje pasirodė „raudonieji“. Anspacho vaistinės rūsiuose buvo paslėpta ginklų ir, atliekant krata, jie buvo aptikti. Tad visas vaistinės personalas buvo suimtas. Dalį darbuotojų sušaudė, dalį iš kalėjimo paleido. Tarp laimingųjų buvo ir A. Rušinas. Po tokio nuotykiu nutaręs, kad užsienių jam gana, į Lietuvą grįžo apsisprendęs čia steigti savo vaistinę. Likimas lėmė ją įsteigti Akmenėje.

Vaistinė buvo įkurta nuomojame bute, vėliau jai buvo išnuomotas visas namas, na, ir galiausiai, A. Rušinas pasistatė naują namą, kurio viename gale buvo vaistinė, kitame – gyvenamieji kambariai, o kieme iškastas rūsys. Naujoji vaistinė buvo įrengta pagal A. Rušino planą. Buvo įmontuotas net langelis duryse naktiniams lankytojams – vienas pirmųjų Lietuvoje, nusižiūrėtas dar Rygoje ar Maskvoje. Lietuvoje ir tada dar nebuvo taip ramu, kaip norėjosi – aplink šlaistėsi *razbaininkas* Rickus. Vieکشnuose buvo apvogtas dantų gydytojas Gelmanas ir jo pacientai, bandyta apiplėšti pieninės kasininką, tad uždarius vaistinę budintis vaistininkas įsidėdavo į kišenę revolverį.

Iš pradžių miestelyje nebuvo gydytojo, todėl vaistinės apyvarta buvo menka. Vėliau miesto žydams ir savivaldybei sudėjus pinigų (subsidią) ir prisidėjus vaistinei, pradėta samdyti gydytojus (taip pat žydų tautybės). Kadangi pokario metais labai išplito venerinės ligos, Akmenėje (kaip ir

Provizoriaus Augustino Rušino vaistinė Akmenėje, 1936 m.
LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

daugelyje Lietuvos miestelių) atsiradė Odos ir veneros ligų ambulatorija, kurios gydytojas gaudavo algą iš valdžios, be to, versdavosi ir privačia praktika, tad receptų ėmė gausėti. Vaistininkas taip pat turėjo medicininių knygų, jas studijavo ir, kai nebūdavo gydytojo, suteikdavo žmonėms pagalbą. Pasligonį vaistininkas neidavo, o tik pasikalbėdavo su žmonėmis, atėjusiais vaistų prašyti. Patardavo ir duodavo vaistų pirmajai pagalbai.

Vaistus pirkdavo Centraliniame valstybės vaistų sandėlyje arba „GerMaPo“. Tai buvo didelės, patikimos įmonės. Skubiai prireikus, imdavo ir iš mažesnių sandėlių Šiauliuose ar iš firmos „Delugan“, tarp kurių tiekiamų prekių pasitaikydavo ir falsifikatų. Štai „Delugan“ vietoj *Lycopodium* pateikė gelsvai dažytą talką. Dažnai vietoj *Sirupus rubi idaei* gaudavo falsifikatą *Sirupus simplex*, nudažytą raudonais dažais. Vaistai atkeliaudavo paštu ar geležinkeliu. Vaistai iš sandėlio buvo gaunami išsimokėtinai: jei per mėnesį sumoki, gauni 5 proc. nuolaidą.

Vaistinėje būdavo priešnuodis apsinuodijusiesiems aršenu. Bet jo taip ir neprireikė. Nors savižudžių pasitaikydavo. Dažniausiai žudėsi jaunos mergaitės. Latvijoje, esant geresniems uždarbiams, jaunimas eidavo ten tarnauti, dažnai mergaitės ūkininkai prigaudavo, o jos, bijodamos pajuokos, žudydavosi acto rūgštimi.

Geriausios dienos vaistinei būdavo per prekymetį ir atlaidus. Prekymetis vykdavo vieną kartą per savaitę, atlaidai – keturis kartus per metus. Tada vaistinėje būdavo tikras darbymetis, visi labai nuvargdavo.

Labai populiarius buvo milteliai nuo galvos skausmo – „Gaidelis“, Citrovanilė ir kiti, tik iš jų buvo mažai pelno. Tad A. Rušinas Latvijoje užsisakė etikečių bei kapsulių ir pradėjo gaminti šaltmėtinius vaistus, kurių sudėtyje buvo salicilo rūgšties, fenacetino, kofeino, chinino ir mentolio. Žydai džiaugdamiesi sakydavo: *Das hilf Augenbliklich* (padeda akimirksniu). Milteliai kainuodavo 15 centų.

Latviai, laikydamiesi papročių, reikalaudavo keturių spalvų taukų. Vaistininkas paimdavo keturias dėžutes ir kiaulės taukus, dažydavo chlorofilu, grafitu, karminu ir sviesto dažais. Tais keturių spalvų taukais latviai, prieš išgindami po ilgų mėnesių tvarte į ganiavą, tepdavo karvių liežuvius, kad šios duotų daugiau pieno. Sako, taip ir atsitikdavo.

Savo firminio gėrimo A. Rušinas neturėjo. Svečius vaišindavo degtine, paskaninta *Tinct. Chinae compositae* arba *Tinct. Aromatica* su sirupu.

Jei prirėkdavo homeopatinių vaistų, jie taip pat būdavo gaminami, nes su tokių vaistų gamyba vaistininkas buvo susipažinęs Rygoje.

Ramaus gyvenimo idilė baigėsi 1940 m. – laikraštyje buvo paskelbta, kad visos vaistinės nacionalizuojamos. A. Rušinas šito nesitikėjo – manė, kad smulkių vaistinių komunistai nelies. Tačiau į duris paskambino sovietinis darbuotojas, paskelbė nacionalizaciją ir paskyrė vaistinės komisarę (vietinę komunistę). Jai liepė nakvoti ant suolo ir saugoti vaistinę per naktį, kad neišplėštų. Nepatogiai jausdamasi, komisarė nuo budėjimo išsisuko. Ryte pasirodė komisija, reikėjo daryti inventorizaciją, viską surašyti. Komisijos nariai buvo mažai raštingi, tad ilgai užtruko. Komisarė tapo vaistinės viršininke, vėliau buvo gautas raštas, kuriuo A. Rušinas buvo paskirtas nacionalizuotos vaistinės vedėju. Vaistininkui nusviro rankos, jis visiškai to nesitikėjo važiuodamas į Lietuvą. Tris dienas išgulėjo ant suolo žiūrėdamas į lubas. Taip A. Rušino vaistinės istorija baigėsi. Prasidėjo Vyriausiosios farmacijos valdybos vaistinės Nr. 126 istorija.

**Vaistininkas Donatas Liudvikas Butkus (1939–2016) –
Tibeto medicinos žinovas**

Provizorius Donatas Butkus buvo vienas ryškiausių šviesulių Lietuvos farmacijos moksle. Ir ne tik Lietuvos – sunku surasti tarp vaistininkų kolegą, kurio darbai būtų taip plačiai pasklidę po pasaulį ir taip gerai vertinami. Jo redaguota Tibeto medicinos atlaso *Materia medica* dalis nepaprastai stebina profesionalumu. Su UNESCO vėliava šis leidinys 1992–1996 m. atspausdintas anglų, italų, vokiečių ir rusų kalbomis. Nebuvo ir šiuo metu nėra europiečio, geriau išmanančio tibetiečių medicinos vaistininkystę nei D. Butkus. Leidiniai, tarptautinė šlovė (kuria jis nesididžiavo), žmonių, besigilinančių į Rytų mediciną, pagarba – visa tai atėjo iškentus persekiojimą, pažeminimą, tardymus. Dar 1956 m.

Provizorius Donatas Butkus Ulan Udėje (Buriatija), 1971 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

pirmą kartą patekęs į kagėbistų nagus kaip Vengrijos antisovietinį sukilimą palaikančios kauniečių demonstracijos dalyvis, Aušros gimnazistas, taip ir neatsikratė kruvinų gniaužtų iki pat blogio imperijos žlugimo. Studijų metais doc. Alfonso Kaikario pastūmėtas, susidomėjo Rytų medicina. Dirbo Buriatijoje, Leningrade, besimokydamas aspirantūroje, studijavo tibetiečių kalbą Leningrado universiteto Rytų fakultete. Grįžo į Rytus, kur rinko indų-tibetiečių

medicinos bibliografiją. 1972 m. KGB sufabrikavo bylą prieš mokslininką Bidiją Dandaroną, kurio mokinys buvo D. Butkus. Kratos neaplenkė ir D. Butkaus – iš jo konfiskuota spaudai parengta Indijos ir Tibeto medicinos bibliografija, disertacija „Tibeto medicinos gydymo priemonės ir receptūra“, nepublikuoti straipsniai, kurie Sovietų Sąjungoje 1982 m. pasirodė pasirašyti kitų „autorių“, ir didžiulė biblioteka – visų tų dalykų taip ir nepavyko susigrąžinti. Jei okupantai konfiskavo nekilnojamąjį turtą, teises į jį galima atgauti. O jeigu pagrobė parengtą disertaciją, ar galima žmogų laikyti farmacijos daktaru? Manau, kad taip. Ar būtina? Tai istorinės tiesos atkūrimas.

Savam krašte pranašų nebūsi – skaudi tiesa, nes D. Butkus kaip mokslininkas labiau žinomas Šveicarijoje, Vokietijoje, Rusijoje, Buriatijoje, Indijoje nei Lietuvoje. Iliustracija šiam paveikslui būtų Dalai Lamos sutikimas Vilniaus rotušėje 2013 metais. Prie svečio besistengiantys pasišildyti mūsų politikai – narcizai, klykiančios egzaltuotos damos ir tylus, šiltas D. Butkaus pokalbis su Jo Šventenybe užkulisiuose, abu susiėmę už rankų ir besišypsantys.

D. Butkus buvo budistas. Kitaip turbūt ir negalėtum įsigilinti į Tibeto medicinos vingrybes. Tikėjimas dar labiau atskleidavo jo paprastumą ir atjautą žmonėms. Donato namuose buvo laukiami visi, kaip ir jis buvo laukiamas Buriatijoje, Tibete ar Nepale. Jis buvo toks paprastas ir nuoširdus, kad net Lietuvos muitinės pareigūnai praleisdavo jo iš Rytų atsivežtas vaistines žalias be didelių formalumų – tik paklausdavę, ar tikrai nėra nieko draudžiamo. Paskutinį jo gyvenimo mėnesį vienoje palatoje atsidūręs paprastas darbininkas jau kitą dieną atbėgo į gydytojų kabinetą paklausti, ar jie žino, koks žmogus čia gydosi. O ar mūsų vaistinininkų bendruomenė pastebėjo, šalia kokio kolegos teko ilgus metus gyventi?

Kam teko su juo bendrauti, ilgai nepamirš išskirtinio D. Butkaus humoro jausmo (trumpas pavyzdys – kolegos, norėdami įsiteikti, pokalbio metu pradėjo į šuns dienas dėti paracetamolį, tikėdamiesi sulaukti D. Butkaus pritarimo. O jis nusišypsojo ir tarė: „Geras vaistas, pats ne kartą vartoja“), begalinių ir gilių žinių, mokslininko žvilgsnio... O jei dar kas girdėjo, kaip D. Butkus dainavo džiazą...

D. Butkus paliko sau paminklą – „Tyrojo krištolo vėrinį“, tibetiečių medicinos vaistinių žaliavų žinyno vertimą į lietuvių kalbą (2014).

Provizorius D. Butkus su šunimi Kaune, 2012 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Jei toks leidinys būtų pasirodęs angliškai, vokiškai ar rusiškai – tai būtų didžiulis įvykis Rytų medicina besidominčiame pasaulyje, kuris nėra toks mažas. D. Butkus šį leidinį atspaudė lietuviškai. Nežinia, kodėl jis taip padarė, bet Lietuva tapo turtingesnė, nes tokios knygos daugiau neturi nė vienas vakarietiškas kraštas.

D. Butkaus pagal jo tikėjimą laukia reinkarnacija. Tai reiškia, kad mes jį dar galime sutikti, tik nežinome, koku pavidalu. Gal tada

mums pavyks atiduoti savosios bendruomenės skolą šiam didžiam vaistinininkui ir mokslininkui.

**Provizorė Anelė Ivašauskienė (1924–2022) –
Lietuvos homeopatijos krikštamotė**

Tokio ilgo ir šviesaus gyvenimo pavydėtų daugelis. Būdama 90-ies Anelė Ivašauskienė vadovavo vaistinei, gamino vaistus. LRT ją yra nominavusi vyriausia Lietuvos verslininke. Jos pastangomis Kaune veikė Vaistažolių vaistinė, kurios homeopatijos skyrius tapo atskaitos tašku kuriant Lietuvoje homeopatinės vaistines. Tik atkūrus nepriklausomybę būdama 70-ies metų valdišką darbą (sakydama, kad nieko iš to nebus, reikia dirbti privačiai) ir sukūrė savo vaistinę, imdamasi visų darbų, kad tik galėtų padėti žmonėms. 95-erių planavo steigti ir rinko eksponatus homeopatijos istorijos muziejui. A. Ivašauskienės gyvenimo istorija – tai ramus ir tvirtas dzūkėsėjimas tikslo link, į šį žygį įtraukiant ne vieną mokinį.

Farmacijos mokslus ji baigė 1948 metais. Tai buvo pirmoji Kauno valstybinio universiteto provizorių laida. Tuo metu senuosius vaistinių savininkus jau buvo išstūmę naujai paskirti vedėjai, tačiau pastarieji buvo tik vaistininko padėjėjai. Todėl kilo vąjus juos pakeisti provizoriais. Jau 1949 m. lapkričio 1 d. A. Ivašauskienė buvo perkelta į 58-ąją vaistinę (tarpukariu buvusią Juozo Matulaičio ir Adomo Mačiaus vaistinę) ir pradėjo jai vadovauti. Vaistinėje homeopatu dirbo buvęs savininkas provizorius J. Matulaitis – turėjo kambarį su atskiru įėjimu. Jis patardavo žmonėms, čia pat gamindavo lašus. Provizorius J. Matulaitis turėjo didžiulį autoritetą, pas jį žmonės tiesiog plūdo. Tuo metu Lietuvoje dar buvo likę keletas senųjų savamokslių gydytojų homeopatų – Šiauliuose, Kavarske. Pas J. Matulaitį jie įsigydavo žemiausių diliucijų, kurias vėliau skiedavo patys ir duodavo ligoniams. Senyvo amžiaus J. Matulaitis (1949 m. jam buvo 83-eji) dažnai sirgdavo,

Provizorė Anelė Ivašauskienė Kauno vaistažolių vaistinėje, 1957 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

tekdamo jį pavaduoti. Aišku, žmonės nebuvo patenkinti jaunąja vaistininke ir norėjo matyti senąją provizorių. J. Matulaičiui atgulus į ligoninę, jo žmona A. Ivašauskienei atidavė visus homeopato užrašus. Iškilus nesklaidumams, pati eidavo lankyti senojo provizoriaus, konsultuotis.

Vaistinėje trūko darbuotojų, todėl negalėdama atitraukti nuo darbo receptarės ar asistentės turėjo homeopatinį vaistų gamybos imtis pati. Kai pramoko homeopatijos paslapčių, apsilankė daktaras

Petras Jašinskas (ilgametis Kauno klinikų vyr. gydytojas), tuomet vadovavęs Sveikatos komitetui, ir paklausė, ar ji sutiktų dirbti homeopate. Sutiko. 1957 m. P. Jašinskas pasiūlė važiuoti tobulintis į Leningradą, kur ji mokėsi tris mėnesius. Grįžusi stengėsi išlaikyti klientūrą – tuos žmones, kurie nori gydytis homeopatiniais vaistais. Tada vaistinė gavo žirnelių (anksčiau gamino tik lašus), pradėjo gaminti ir pardavinėti žmonėms kompleksinius vaistus, kurie turėjo didelę paklausą. Gamino ir mikstūras, geriausia, ką paveldėjo iš J. Matulaičio – astmolių, *Aurum cardiale*. Apie šiuos vaistus Kaune sklido legendos.

Receptų būdavo tik kartkartėmis, daugiausia pakartotiniam gaminimui, homeopatų gydytojų išrašytų Rygoje, Leningrade, Maskvoje. 1972 m. atlikus vaistinės rekonstrukciją įsteigiamas atskiras vaistinės homeopatijos skyrius, kuriame buvo viskas, ko reikia. Bet, trūkstant gydytojų, teko orientuotis į kompleksus, jie buvo gaminami net pramoniniu būdu: pavyzdžiui, „Galeno“ laboratorijoje Šiauliuose buvo gaminami aštuonių pavadinimų homeopatiniai vaistai – tepalai, lašai, mikstūros. Didžiulį pasisekimą turėjo Šiauliuose pagaminti „Nervosin“ lašai.

Homeopatija visada buvo dalies medicinos visuomenės pašiepiama. Sovietų Sąjungoje homeopatija turėjo keistą statusą – buvo nei leista, nei uždrausta. Sąmokslų teorijų šalininkai šnabždėjo, kad Kremliaus senolių

gyvybė palaikoma homeopatiniais vaistais, todėl ir yra toks keistas homeopatijos statusas. Kaune nebuvo lengva išlaviruoti, išsaugant homeopatijos skyrių, nors homeopatija atitiko vaistažolių vaistinės paskirtį. Kita vertus, stengtasi niekam neužkliūti, nekristi į akis. Juk kakta sienos nepramuši. Tačiau nuolat teko aiškintis, kur suvartojamas spiritas. Pagaliau 1982 m. buvo liepta nutraukti homeopatinų vaistų gamybą. Didžiulis klientų nepasitenkinimas netekus vienintelės homeopatijos vaistinės nekilo vien todėl, kad žmonės tuomet buvo nuolankūs, paisė įsakymų, kentėjo. Vaistinėje buvo pasilikta šiek tiek homeopatinų vaistų, tad nekirsta kaip kirviu. Atėjusį nelaimėlį turėta kuo sušelpiti. Lietuvoje daugelis žmonių painioja homeopatiją su fitoterapija. Greičiausia tam įtakos turėjo tai, kad Vaistažolių vaistinėje buvo homeopatijos skyrius. Nors homeopatiniai vaistai šioje vaistinėje atsirado anksčiau nei vaistažolės. O pardavinėti vaistažoles šioje vaistinėje paskatino toks įvykis: atėjo moteris ir paprašė katpėdėlių. A. Ivašauskienė atsakė: „Neturime“, o moteris: „Tai ko čia sėdi, pilni laukai katpėdžių!“ Tada ir pagelvota, kad greta homeopatijos galima verstis ir vaistažolininkyste, juo labiau kad ir J. Matulaitis sudarinėjo vaistažolių receptus. A. Ivašauskienė juos tyrinėjo, vėliau nuvažiavo į Vilnių pas dr. E. Šimkūnaitę. Ji ir sako: „Ko jūs vargstate su ta homeopatija, imkitės vaistažolių“. Su ja buvo palaikomas nuolatinis ryšys. Dr. E. Šimkūnaitė po J. Matulaičio buvo antroji vaistininkės gyvenimo mokytoja. Jos indėlis į Kauno vaistažolių vaistinę ištis didžiulis.

Taigi, homeopatijos skyrius uždaromas. Homeopatijos likimas Lietuvoje pakimba ant plauko. A. Ivašauskienė nebevadovavo vaistinei, rūpinosi vaistažolių supirkimu. Tuo metu visi sovietinės Lietuvos moksleiviai privalėjo per vasaros atostogas surinkti ir priduoti po du kilogramus džiovintų vaistažolių, todėl darbo netrūko. Bet svajonė atnaujinti homeopatijos skyrių nedingo. Juolab kad jau daugėjo gydytojų homeopatų. Vieną dieną atėjęs gydytojas Vygandas Macijauskas paklausė: „Kodėl uždarėte homeopatijos skyrių? Aš jus paduosiu į teismą.“ Juk niekas raštu įsakymo neparašė, o tik žodžiu pagrasindavo, kad dirbama nelegaliai. Tuo metu paskambino prof. Eduardas Tarasevičius ir paklausė, ar nenorėtų Kauno medicinos instituto farmacijos muziejuje atidaryti kokios arbatinės. Susitikime muziejuje A. Ivašauskienė pasiūlė atidaryti homeopatinę vaistinę – juk muziejuje homeopatija tinka kaip istorinis reliktas. Vaistinė įsikūrė muziejaus XIX a. vaistinės oficinoje

Provizorė A. Ivašauskienė Muziejaus vaistinėje, 1989 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

ir iškart sulaukė pacientų antplūdžio. Žmonės, kurie anksčiau su receptais turėjo vykti vaistų į Rygos homeopatinę vaistinę, buvo labai patenkinti.

Homeopatinės vaistinės įkūrimas muziejuje tapo nauju postūmiu Lietuvos homeopatijai. Tačiau viena vaistinė, aptarnaujanti pusiau bemokslis gydytojus, – dar ne homeopatija. Buvo sukurta Lietuvos homeopatijos asociacija. Ji pakėlė homeopatijos lygį Lietuvoje, o be A. Ivašauskienės pastangų ši asociacija nebūtų atsiradusi.

Kai pradėjo švisti nepriklausomybės aušra, A. Ivašauskienė muziejuje suorganizavo susitikimą su būsimu signataru, ekonomistu K. Antanavičiumi. Ilgai buvo diskutuota, kokia vaistinių ateitis, ar jos

gali būti privačios. Matyt, šis pokalbis ir buvo postūmis po poros metų įsteigti savo vaistinę.

Kai A. Ivašauskienės paklausdavo, kokios pagrindinės farmacininko, gaminančio homeopatinius vaistus, savybės, ji atsakydavo paprastai – jis turi būti fanatikas, ir tiek. Visiškai atsidavęs homeopatijai, valandų valandas trinti miltelius ir skiesti lašus.

Kai kurie homeopatai pabrėžia asmeninių vaistininko savybių svarbą – ne visi gali gaminti homeopatinius vaistus. Vaistininkės nuomone, negeras žmogus negalėtų dirbti tokio darbo. Bet ar tai atsilieptų vaistams, šito nepatyrė ir tuo nelabai tiki. Tinkamai ir sąžiningai pagamintas vaistas yra geras. Sąžiningumas šiame darbe yra svarbiausia. A. Ivašauskienė visada bijojo, kad nesąžiningi žmonės nesugadintų gero homeopatijos vardo.

Farmacija tarpukario Lietuvoje

Vieną vertę tam tikri dalykai turi tada, kai jie tikrai tau priklauso, kitą – kai jų netenki ar kyla aiški grėsmė tam atsitikti. Ankstesniais laikais lietuvių iš kinkų drebinimo galėjai pažinti, dabar – iš niurzgėjimo: tai tas blogai, tai anas negerai. Ir taip niurzgesys net saulutę pritemdo – nei šviesos, nei tiesos nebematome. Anokia išimtis ir vaistininkai. Tačiau, kaimynų dėka, gavome vaistų niurzgėjimui malšinti – jei išlįs iš kokio tanko žali mandagūs žmogeliukai, smulkios bėdos kaipmat dings – liks tik labai didelės. Tokio aplinkoj daug ką kitaip vertiname. Ir jei trumpa istorinė perspektyva dar neleidžia mums nešališkai pažvelgti į dabartinę Lietuvos vaistininystę, pasinaudokime proga atsigręžti į XX a. pirmosios pusės nepriklausomą Lietuvą. Taigi, koks vaistininų indėlis kuriant valstybę, kokia gi buvo lietuviškoji farmacija ir kaip ji kito per porą nepriklausomybės dešimtmečių.

XX a. pradžioje prakutusią lietuvių ūkininkų sūnūs, nejautę pašaukimo kunigystei, mielai rinkosi farmacijos studijas Rusijos imperijos universitetuose, nes, dirbdamas ir atlikdamas mokinio praktiką vaistinėje, iš gauto atlyginimo galėjai susimokėti už mokslus ir geriau pažinti būsimą specialybę. Baigę mokslus, dėl įvairių trukdymų įsidarbinti Lietuvoje, lietuviai vaistininkai pasklido po imperiją (dažniausiai buvo renkamasi Maskvos ar Šiaurės Kaukazo vaistinės), tačiau nenutolo nuo lietuviškos veiklos. Ypač ši veikla suaktyvėjo po spaudos draudimo panaikinimo ir 1905 m. revoliucijos, o savo aktyvumo viršūnę pasiekė Pirmojo pasaulinio karo metais, Rusiją užplūdus lietuviams karo pabėgėliams, artėjant imperijos žlugimui bei švintant Lietuvos laisvei.

1911 m. „Aušrinės“ priede „Farmaceutų reikalai“ provizorius Juozas Kašinskas rašė: „Draugai, daugiau šviesos, tautiško ir visuomeniško darbo.

Kas, sutaikinus savo žodžius su darbu, meta Maskvą ir traukia į Lietuvą, atsi-
sveikindami su draugais, dar kartą ir jau paskutinį, pakartoja savo sielos prigi-
mimą.“ Lietuviai farmacininkai Rusijoje buvo gerbiami, turėjo lėšų, kurias
dosniai aukojo lietuviškai veiklai. Provizorius Baltramiejus Čepulis, vadintas
Maskvos lietuvių tėvu, dalyvaudamas lietuvių farmacininkų susirinkimuose,
kviesdavo organizuotis ir grįžti į Lietuvą. Tam pasiryžusiesiems padengdavo
kelionės ir įsikūrimo išlaidas. Nuojauda, kad artėja laisvė, traukė lietuvius
vaistininkus arčiau Tėvynės.

Auštančiai Lietuvos laisvei reikėjo ne tik materialinio bei intelektualinio
palaikymo. Reikėjo ir kraujo aukos – pirmasis nepriklausomybės kovose žuvęs
Lietuvos karininkas Antanas Juozapavičius buvo farmacininkas. Mokėsi vaisti-
nėje Rygoje, vėliau, Dorpatu (dabar Tartu) universitete išlaikęs egzaminus, gavo

Provizoriaus padėjėjas, generolas Julius
Čaplikas (1888–1941), 1937 m. LSMU
Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos
muziejus.

vaistininko padėjėjo laipsnį. Dirbo
Dorpatu vaistinėje. 1915 m. įstojo
savanoriu į Rusijos armiją. Įsiplieskus
revoliucijai organizavo lietuvių tautinį
batalioną. 1918 m. įstojo savanoriu į
Lietuvos kariuomenę, buvo krašto
apsaugos ministro adjutantu. 1919 m.
paskirtas į Alytų 1-ojo pėstininkų
pulko vado padėjėju. Buvo pavyzdžiu
kariams – elgėsi taip, lyg baimės visai
būtų nepažinęs. 1919 m. vasario 13 d.
bolševikų buvo nukautas besiveržiant
per Alytaus tiltą.

Žuvus A. Juozapavičiui pulkui
vadovavo Julius Čaplikas, vaistininko
padėjėjo diplomą įgijęs Charkivo
universitete, vaistinėse dirbęs iki 1914
metų. 1915 m. įstojo į Karo mokyklą.
1918 m. – Lietuvos savanoris, daly-
vavo kovose su bolševikais ir lenkais,
dukart buvo paimtas į nelaisvę ir
pabėgęs. 1935 m. gen. J. Čaplikas

skiriamas vidaus reikalų ministru (tuo metu Vidaus reikalų ministerijai buvo pavaldus Sveikatos departamentas su farmacijos referantūra).

Nepriklausomybės kovose dalyvavo karo korespondentas provizorius A. Žukauskas-Vienuolis. Jis nuolat lankydavosi fronto linijose, o rašiniai „Iš karo korespondento knygutės“ buvo spausdinami dienraštyje „Lietuva“.

1920 m. kovo 15 d. buvo paskelbtas Farmaceutų mobilizacijos įstatymas. Farmacininkams teko dalyvauti kovose su bolševikais ir lenkais.

A. Juozapavičius ir Jonas Valentinavičius (KAM vaistinės vedėjas) už dalyvavimą nepriklausomybės kovose buvo apdovanoti Vyčio Kryžiumi.

Pirmojo pasaulinio karo sukelta suirutė, nepriklausomybės kovos, siaučiančios epidemijos, gydytojų trūkumas – tai sąlygos, kuriomis nepriklausomybės pradžioje veikė vaistinės. 1918 m. Lietuvoje buvo 79 normalinės ir 65 kaimo vaistinės. Daugelis vaistinininkų nemokėjo lietuvių kalbos. 1919 m. Vidaus reikalų ministerija perspėjo: „Aptieka yra visuomenės įstaiga, todėl ji privalo tarnauti visuomenei, o ne savo patogumų žiūrėti. Tuo tarpu Sveikatos departamentas gauna tikrų žinių, kad aptiekose mainoma kalba, išduodant signaturkas, taip pat negalima susikalbėti šalies daugumos kalba – lietuviškai. Šiuo perspėjami aptiekų savininkai ir rėdytojai, kad atsikartojimai tokių faktų gali priversti ministeriją atimti teisę laikyti ar rėdyti aptiekas.“

Grįžtant iš bolševikinės Rusijos lietuviams vaistinininkams bei sumažinus apribojimus vaistinių steigimui, jau 1919 m. Lietuvoje buvo atidaryta 15 normalinių ir 20 kaimo vaistinių. 1922 m. Lietuvoje veikė 257 vaistinės ir

Provizorius Antanas Žukauskas-Vienuolis Šiaurės Kaukaze. Antano Mačiaus piešinys, 1947 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

per 20 vaistų sandėlių. 1938 m. Lietuvoje buvo 327 vaistinės. Per dešimtmetį vaistinės pasikeičia – ir ne tik pavadinimu. Klasikinės XIX a. imperijos *aptiekos* virsta moderniomis europietiškomis vaistinėmis.

1918–1935 m. Farmacijos skyrius buvo Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamento sudėtinė dalis. Nuo 1935 m. Farmacijos skyrius pavadintas Farmacijos referentūra. Kaip ir Farmacijos skyriuje, jame išliko trys etatai: referentas, farmacijos įstaigų revizorius ir atsakingasis sekretorius. Dabar toks „gausus“ valdininkų būrys nustebintų.

Iki 1937 m. farmacija Lietuvoje buvo tvarkoma pagal vietos sąlygoms pritaikytą Rusijos imperijos medicinos statutą. 1937 m. buvo priimtas Vaistinių, vaistų gamybos ir prekybos įstatymas.

Vaistų, gaminamų Lietuvoje ir įvežamų iš svetur, analizę atlikdavo Valstybinė technikos ir chemijos laboratorija. Nuo 1934 m. ši laboratorija buvo padalyta. Vaistų, maisto ir gėrimų analizės buvo atliekamos VDU Medicinos fakulteto Farmacijos instituto laboratorijoje.

1938 m. buvo išleista 1-oji Lietuvos farmakopėja, kuria, vidaus reikalų ministro įsakymu, privalėjo naudotis vaistinių, vaistų sandėlių ir chemijos-farmacijos laboratorijų darbuotojai.

Farmacijos pramonė Lietuvoje pradėjo vystytis tik paskelbus nepriklausomybę. 1921–1922 m. įsteigiamos pirmosios farmacijos laboratorijos Kaune („Vaistija“ ir „Sanitas“) bei Šiauliuose („Galen“). 1925 m. Klaipėdoje pradeda veikti „Pharmakon“. 1938 m. Lietuvoje jau veikė 11 chemijos farmacijos laboratorijų. Čia reikėtų išskirti akcinę bendrovę „GerMaPo“, kuri tapo stambiausia farmacine įmone Baltijos šalyse. Vietinę pramonę palaikė vaistininkų profesinės organizacijos, spauda. Kauno medicinos draugijos visuotinis susirinkimas priėmė nutarimą, kuriuo visos ligoninės, ambulatorijos, ligonių kasos ir gydytojai buvo raginami gydymo praktikoje vartoti Lietuvoje gaminamus vaistus. Augo ir farmacijos produktų eksportas – nuo 34,2 tūkst. litų 1937 m. iki 237,4 tūkst. litų 1939 metais.

Aukštojo farmacijos mokslo tradicija, prasidėjusi 1785 m., užgeso uždarius Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją 1842 metais. Nuo to laiko farmacininkai aukštąjį mokslą įgydavo Rusijos imperijos universitetuose (Maskvoje, Kyjive, Charkive, Kazanėje, Odesoje, Tomske, Dorpate (Tartu), Varšuvoje, Sankt Peterburge). Lietuviai, besiruošiantys

farmacijos egzaminams (kvotimams) Maskvos universitete naudojosi farmacijos magistro (kas Rusijos imperijoje atitiko farmacijos daktarą) Petro Raudonikio konsultacijomis.

1920 m. sausio 28 d. laikraštyje „Lietuva“ išspausdinta žinutė: „Aukštieji kursai. Prie Medicinos ir Gamtos skyrių atidaroma Farmacijos sekcija. Tikraisiais klausytojais į ją priimami provizoriaus pagalbininkai, turį Sveikatos departamento leidimą.“ Farmacijos magistras P. Raudonikis pirmą kart istorijoje pradėjo skaityti farmacijos kursą lietuviškai.

1922 m. Aukštųjų kursų bazėje buvo įkurtas Lietuvos universitetas Kaune. Organizuoti universiteto medicinos fakultetą buvo pakviesti P. Avižonis, L. Gogelis, A. Jurgeliūnas, V. Lašas ir farmacijos magistras P. Raudonikis. Pastarasis buvo Medicinos fakultete įkurto Farmacijos skyriaus, kuriame veikė Farmacijos ir farmakognozijos katedra, įkūrėju ir vadovu. Tais pačiais metais į Farmacijos skyrių asistentu pakviestas provizorius Benediktas Šiaulis, iki tol dirbęs Maskvoje. 1925 m. B. Šiaulis, rekomendavęs prof. P. Raudonikiui ir tarpininkaujant prof. V. Lašui, kaip Rokfelerio fondo stipendininkas, išvyko į JAV, Bostoną ir Klivlandą studijuoti biologiją ir farmakologiją. 1927 m. grįžęs į Lietuvą, pratęsia JAV pradėtą darbą ir 1936 m. apgina disertaciją „Farmakologiškieji žarnyno raumenų

Lietuvos universiteto Medicinos fakulteto Farmacijos skyriaus I laida, 1925. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

ypatimai, metodika ir morfino veikimas“. Tai pirmoji disertacija farmacijos daktaro laipsniui gauti, parašyta ir apginta lietuviškai. 1932 m. Medicinos fakultetas, kuriame buvo Farmacijos skyrius, persikelia į naujuosius rūmus A. Mickevičiaus gatvėje. Nuo 1936 m. B. Šiaulis vadovauja Farmacijos institutui. Farmacijos institutu 1936 m. pavadintas Medicinos fakulteto farmacijos skyriaus, Medicinos fakulteto vaistinės ir vaistų, maisto ir gėrimų analizės laboratorijos junginys.

Baigusiems Lietuvos universitetą farmacininkams buvo suteikiamas chemiko vaistininko vardas. Mokslas trukdavo ketverius metus ir dar 1–1,5 m. – baigiamieji valstybiniai egzaminai bei diplominio darbo rengimas. Pirmoji chemikų vaistininkų laida baigė universitetą 1925 metais. Iki 1940 m. universitetą baigė 158 chemikai vaistininkai – 86 vyrai ir 72 moterys.

Lietuvos vaistininkus tarpukario Lietuvoje vienijo ir jų interesus gynė kelios profesinės draugijos – Lietuvos farmaceutų sąjunga, Lietuvos vaistininkų draugija, Lietuvos chemikų vaistininkų draugija, Studentų farmaceutų sąjunga.

Lietuvos farmaceutų sąjunga ir Lietuvos vaistininkų draugija 1923–1940 m. kartu leido profesinį periodinį žurnalą „Farmacijos žinios“.

Žmonės vaistininkais pasitikėjo ir juos gerbė. Miestelio inteligentijos triumviratas buvo toks – klebonas, mokytojas ir vaistininkas. Vaistininkai nebuvo visuomeninio gyvenimo nuošalėje.

Vilkaviškio vaistininkas J. Skinskis, Skuodo vaistininkas S. Mirkes, Šilalės vaistininkas S. Gaudešis, Nevarėnų vaistininkas J. Pekarskis įkūrė ir vadovavo gaisrininkų organizacijoms.

Seirijuose vaistininko A. Vaicekausko iniciatyva buvo pastatyta amatų mokykla ir naujas šešių skyrių mokyklos pastatas, Šilalėje vaistininkas S. Gaudešis pastatė gaisrininkams namą su sale, Leipalingio vaistininkas A. Laukaitis (nepriklausomybės kovų partizanų būrio vadas) rūpinosi progimnazijos steigimu.

Plungės vaistininkas E. Andrijauskis be atlyginimo dėstė chemiją Plungės gimnazijoje. Kybartų vaistininkas T. Budrevičius 10 metų buvo Kybartų burmistru, Šiaulių vaistininkas J. Valančius buvo išrinktas Šiaulių burmistru ir aštuonerius metus vadovavo miestui. Provizorius Jonas Makauskis buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą, provizorius P. Adamkavičius – tautos atstovu 1936 metais.

Šventinė eiseną Gelgaudiškyje, 1937 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Per 22-ejus nepriklausomybės metus (1918–1940) Lietuvoje buvo atkurtas, išplėtotas ir modernizuotas vaistinių tinklas, sukurta farmacijos įstatyminė bazė ir valdymo sistema, įsteigtos profesinės organizacijos ir leidžiamas profesinis periodinis žurnalas, išleista pirmoji Lietuvos farmakopėja. Praktiškai „tuščiam lauke“ buvo sukurta profesinė lietuviška terminija, moderni farmacijos pramonė, sukurta lietuviškas aukštasis farmacijos mokslas, farmacininko specialybė pelnė žmonių pagarbą ir pasitikėjimą

Mūsų nepriklausomybė jau tęsiasi žymiai ilgiau nei tarpukaryje. Artėja metas, kai turėsime įvertinti savojo laiko darbus ir palyginti juos su vaistininkų nuveiktais anuomet. Pakeisti to vertinimo pažymį kiekvienas galime savo darbais. Praeitį įpareigoja.

Lietuvių ir lenkų klausimas vaistinėje

Lietuviai ir lenkai daugelį amžių gyvena greta vieni kitų. Nė su viena tauta mūsų nesieja tokie glaudūs istoriniai ryšiai kaip su lenkais. Latvius vadiname broliais dėl genetinių ir kalbos dalykų. Lenkus turėtume laikyti broliais ir dėl istorinių sąsajų. Sunku būtų rasti pasaulyje dvi tautas, kurios kartu būtų nuveikusios tiek didžių dalykų. Bet ne taip jau retai bendrus pasiekimus aptemdo nuoširdžios broliškos peštynės.

Abiejų Tautų Respublikos pavadinime neminima nei Lenkija, nei Lietuva – kad nebūtų skriaudos. Šios valstybės herbe tarsi šachmatų lentoje išdėstyti erelis ir vytis, vytis ir erelis, vėlgi – kad niekam nebūtų skriaudos. Net naujosios valstybės sostinė Varšuva buvo parinkta tiksliai pusiaukelėje tarp Lenkijos sostinės Krokuvos ir Lietuvos sostinės Vilniaus.

Tačiau lietuviai gana atžariai žiūri į Abiejų Tautų Respubliką – ji ne mūsų. O lenkai sako – tai Lenkija. Lygiai taip pat mes, visai negailėdami, broliams lenkams atidavėme ir Gegužės 3-iosios Konstituciją – europinės ar net pasaulinės svarbos paveldą.

Jei paklausčiau gerbiamojo skaitytojo, kokia jo brolio ar sesers tautybė – atsakymas skambėtų keistai: „Aišku, kad tokia pat, kaip manoji“. Tautinio atgimimo laikais, XIX a. pabaigoje, tautybės buvo apsisprendimo reikalas. Pateiksiu porą istorinių pavyzdžių, kurie gal ne visiems yra žinomi.

Broliai Narutavičiai gimė 1863 m. sukilimo dalyvio, Žemaitijos bajoro Jono Narutavičiaus šeimoje. Pirmasis brolių mokytojas buvo Laurynas Ivinskis, toliau jie mokslus tęsė Liepojos gimnazijoje. Vėliau brolių keliai išsiskyrė. Gabrielius Narutavičius – 1-asis Lenkijos prezidentas, išrinktas 1922 m. gruodžio 9 d., nušautas pasikėsinimo metu. 1922 m. gruodžio 16 d. Stanislovas Narutavičius (1862–1932) – 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis,

1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signataras, aršus lietuviybės šalininkas (įdomumo dėlei – Stanislovo žmona Joana Bilevičiūtė – maršalo Juzefo Pilsudskio (taip pat Žemaitijos bajoro) pusseserė).

Apie Tadą Ivanauską bent jau girdėję esame visi. Broliai Ivanauskai gimė Lebiodkos dvare, netoli Lydos. Tėvas Leonardas Ivanauskas, dvarininkas, LDK idealistas, žmona Jadvyga fon Veichel – baronaitė. Broliai Tadas, Jurgis ir Vaclovas dėl savosios tautybės apsisprendė patys: Tadas Ivanauskas – litvomanas, lietuviybės skleidėjas, nepriklausomybės kovų dalyvis, VDU ir KMI profesorius; Jurgis (Jerzy) Ivanauskas – lenkas, Vidurio Lietuvos (okupuoto Vilniaus krašto) užsienio reikalų skyriaus vadovas, III kadencijos Lenkijos senatorius; Vaclovas – nepriklausomos Gudijos kūrėjas, tvirtas ir apsisprendęs gudas.

Taigi, ir ne vienam mūsų tautybė yra nulemta ne baltiškų ar slaviškų genų, o protėvių apsisprendimo, todėl ir burnoti lenkų ar lietuvių negalime, nes niekada negali žinoti...

O kaipgi klostėsi lietuvių ir lenkų santykiai vaistinėje? Farmacijos istorikai pirmosios vaistinės Lietuvoje atsiradimą sieja su alchemiko Aleksandro Balinskio atvykimu iš Krokuvos į Vilnių 1506 m. gydyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro. A. Balinskio gydymas karaliui nepadėjo, karalius mirė, alchemikas pakliuvo į cypę, o jo atvežta karališkosios vaistinės dalis liko rūmuose – tai ir buvo rūmų vaistinės užuomazga. Ar tikrai nebuvo ankstyvesnių bandymų – mes nežinome, tad pirmosios oficialios vaistinės Lietuvoje šaknys galėtų būti lenkiškos.

1794 m. Varšuvoje pasirodė *Pharmacopoea Castrensis et Nosocomialis Exercitus Nationalis* – karinė Abiejų Tautų Respublikos farmakopėja, plačiau žinoma Kosčiuskos farmakopėjos vardu. 1795 m. įvykęs 3-iasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas „užbraukė“ šią vos gimusią galimybę turėti bendrą farmakopėją.

1820 m. Vilniuje lenkiškai pradėti leisti Vilniaus farmacijos užrašai *Pamiętnik farmaceutyczny Wilenski*. Lenkai sako, kad tai pirmasis toks leidinys lenkų kalba, lietuviai – kad pirmasis periodinis farmacinis profesinis leidinys, leistas Lietuvoje. Lietuviams nosį pakeltą laikyti padeda Johanas Andrius Lobenveinas (Johan Andreas Lobenwein), pirmame šio leidinio numeryje rašęs: „<...> atsiveria nauji ir puikūs laikai šio krašto

farmacininkams. Lietuvos farmacija pradeda naują ir svarbią epochą <...>, jau atėjo laikas, kada Lietuvos farmacininkai bendromis jėgomis žengė pirmąjį žingsnį, pakeliant Tėvynės farmaciją <...> šio krašto žmonėms suprantama kalba.“

1785–1798 m. farmacija Vilniaus universitete buvo dėstoma lotynų kalba. 1798 m. prof. A. Sniadeckis pradeda farmacijos kursą skaityti lenkiškai. Šia kalba farmacija dėstoma iki pat Vilniaus universiteto uždarymo.

1890 m. septynios Vilniaus vaistinės priklausė lietuviams, dvi – lenkams.

Tačiau įtarumas, lydėjęs lietuvių ir lenkų bendravimą nuo pat Liublino unijos, 1919 m. Liucijanui Želigovskiui užėmus Vilnių, tapo atvira nesan-taika. Tarpukario Lietuvos spaudoje palankūs Lenkijai atsiliepimai buvo reti ir mažai pageidautini.

Tokioje aplinkoje „Farmacijos žinios“ buvo išimtis. Nuo 1923 m. iki 1940 m. išleisti 148 žurnalo numeriai, kuriuose net 82 straipsniai buvo susiję su Lenkija. Neretai lenkų kolegų pasiekimai buvo laikomi vertais dėme-sio. „Farmacijos žinių“ puslapiuose ypatingos pagarbos sulaukė prof. Janas Mušinskis (Jan Muszynski), dėstęs farmakognoziją Vilniaus Stepono Batoro universitete – spausdinti jo straipsniai, cituotos kalbos, palankūs lietuvių kolegų atsiliepimai apie profesoriaus darbus. Prof. K. Grybauskas „Farmacijos žiniose“ aprašė dvi savąsias keliones į Lenkiją, kurių įspūdžiai buvo palankūs mūsų kaimynams.

Žinoma, ne visi straipsniai, susiję su lenkų ir lietuvių santykiais, „Farmacijos žiniose“ buvo tokie „rožiniai“ – aprašoma ir Leipalingio

Provizoriaus S. Bucevičiaus ir provizoriaus padėjėjo J. Boryse-vičiaus vaistinės signatūra, 1921 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

vaistininko netektis: per nepriklausomybės kovas lenkų kavaleristų sudeginta vaistinė, Giedraičių ir Vilniaus vaistininkų persekiojimai ir kalinimai už lietuvišką veiklą.

1939 m. pirmajame numeryje lenkų ir lietuvių konfliktas buvo plačiai aprašytas, bet ne taip, kaip tikėtumėmės žinodami to laiko geopolitines aplinkybes – „Lietuvos aido“ rytinėje laidoje pasirodė reklaminis straipsnis „A. Panemunės vaistinė perėjo į lietuvio rankas“. Čia buvo aukštinamas naujasis savininkas, kuris sutvarkė apleistą vaistinę, pašalino iš vaistinės senojo savininko demonstratyviai proteguojamą svetimą (suprask lenkišką) spaudą, vietoj kurios dabar vaistinėje laikomi lietuviški laikraščiai, vaistinėje buvo „įvesta“ švara, ko anksčiau čia labai trūko.

Šiame užsakomajame straipsnyje buvo aukštinamas naujasis savininkas Pranas Matulevičius ir į šuns dienas dedamas buvęs savininkas Vaclovas Vadauskas-Petržkevičius. „Farmacijos žiniuose“ atkirtis pasirodė nedelsiant – tai žinomo ir gerbiamo to laiko vaistininko J. Makauskio straipsnis „Ar suderinama su profesine etika“. Ypač aštriu tonu čia pasmerkiama neetiška reklama, nevengiant atvirai pasišaipyti iš naujojo savininko „patriotizmo“. P. Matulevičius jau kitame „Farmacijos žinių“ numeryje dievagojasi, kad reklama pasirodė be jo žinios ir nėra jo užsakyta.

„Lenkiška“ Vaclovo Vadausko-Petržkevičiaus vaistinė Panemunėje, 1937 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Farmacijos skyriaus studentas Č. Bankauskas, VDU lenkų studentų korporacija, 1937 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Trumpai kalbant, tarpukario „Farmacijos žiniuose“, turint omenyje to laikotarpio aktualijas, Lenkijos farmacija buvo nušviečiama gana palankiai, o ura-patriotai buvo pažabojami.

Tarpukariu ne viena vaistinė spausdino signatūras lietuvių ir lenkų kalbomis, ant vaistinių greta lietuviškos „Aptiekos“ iškabos aptikdavai ir lenkišką „Apteką“.

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, Vilniuje ir Vilniaus krašte buvo 49 vaistinės, iš kurių tik trys priklausė lietuviams. Didžioji dalis vaistininkų nemokėjo lietuviškai, todėl kilo klausimų, kaip nemo-kant valstybinės kalbos laikytis Lietuvos farmacijos įstatymų. Šią problemą išsprendė akcinė bendrovė „GerMaPo“ – didžiausia tarpukario Lietuvos vaistų gamintoja, didmenininkė ir importuotoja. 1940 m. „GerMaPo“ lietuvių ir lenkų kalbomis išleido 247 puslapių knygelę „Farmacijos įstatymai“. Tai buvo pirmasis vaistininkams skirtas leidinys lietuvių ir lenkų kalbomis. Ilgai juo „Vilnijos“ vaistininkams naudotis neteko. 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos kariuomenė ilgam išsprendė lietuvių ir lenkų ginčą.

Dabar mes vėl kivirčijamės, tik žymiai aršiau ir mažiau rafinuotai nei tarpukariu. Tuo ginču suinteresuotieji negyvena nei Lietuvoje, nei Lenkijoje. Ši „šviesa“ ateina iš Rytų. Ir kas gali paneigti galimybę, kad ateina ne tik idėjos, bet ir pinigėliai joms paremti, kurie galbūt atitenka garsiai ūbaujan-tiems vienoje ir kitoje pusėje. O Abiejų Tautų Respublikos idėjos ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vešėjės pakantumas kitos tautos ar tikėjimo žmonėms lieka kažkur nuošalyje.

„GerMaPo“ – lietuviškosios vaistininystės Titanikas

Farmacijos pramonė – viliojanti, pieno upės ir medaus krantus žadanti sritis. Gimė ji vaistinės užuovėjoje 1816 m., kai Emanuelis Merckas (Emanuel Merck) savojoje „Angelo vaistinėje“ Darmštate įkūrė laboratoriją, aprūpinančią produkcija ne tik „Angelo vaistinę“. Toks žingsnis anuo metu buvo netikėtas, ne vienas pasišaipydavo – koks gi čia fabrikas vaistinėje. Tačiau netrukus net anilininių dažų gamintojai būriais pasuko farmacijos keliu. Farmacijos pramonė, nors ir kilusi vaistinėje, negailestingai pakeitė vaistinės veidą. 1927 m. dr. Rapas (Rapp) Vokietijos vaistininkų spaudoje rašė: „Farmacija per pastaruosius dešimtmečius silpsta. Vaistų gamyba iš vaistinių persikėlė į fabrikus ir laboratorijas, dėl to vaistinės neteko gamybos įmonės pobūdžio, tapo tarpininkėmis, o vaistininkai virsta prekybininkais.“ Farmacijos pramonė pakeitė ne tik vaistinę – ji įsisuko į visą mediciną, keisdama požiūrį į vaistus. Gydytojus pradėjo lankyti farmacijos pramonės pasiuntiniai su viliojančiais pasiūlymais. Farmacijos pramonė tapo galingu ginklu, galinčiu „nusiurbti“ didelę dalį krašto, neturinčio vaistų gamybos įmonių, pinigėlių gamintojų link. Todėl XX a. pradžioje savosios farmacinės pramonės kūrimas ir palaikymas tapo ypač svarbūs visoms valstybėms. 1931 m. Antanas Garmus rašė: „Ligonių kasos nustatomas medikamentų sąrašas turi didelės ekonominės vertės. Užsienio agentai seka kiekvieną jo raidę ir stengiasi visokiais būdais įkišti savo peršamų vaistų. Ligonių kasa pirmutinė palaikė savo cheminės pramonės išdirbinius ir juos palaiko toliau – taip kelios dešimtys tūkstančių litų pasilieka valstybės ižde.“ Atgimusioje Lietuvoje farmacijos pramonės įmonės ir laboratorijos dygo kaip grybai. 1921 m. įsteigiama bendrovė „Vaistija“, ją vejasi „Sanitas“, „Galen“, „Almeol“, „Pharmakon“, „Hamonia“ ir t. t. Neatsiliko ir vaistinės, kurių ne viena ėmėsi patentuotų vaistų gamybos.

„Mūsų atgimusioj valstybėje prisisteigė vaistinių daugiau kaip prieš karą... Tokiu būdu atsiradęs vaistinių perteklius, neturėdamas ką veikti, pradėjo fabrikuoti įvairiausių patentiką ir kosmetinius dalykus <...> Reikia kreipti didžiausią dėmesį į gražų įpakavimą. Jei mūsų pramonininkai tinkamai savo gaminius reklamuotų, tai gal greičiau išstuntų iš savo šalies svetimus išdirbinius“ – šie 1925 m. Adolfo Gerdvilio „Farmacijos žiniose“ parašyti žodžiai pranašavo didžiulį darbą, kurį akcinė bendrovė „GerMaPo“ (pavadinta pagal savininkų Adolfo Gerdvilio, Vytauto Malelos ir Vaclovo Podliaskio pavardžių pirmuosius skiemenis) nuveikė per keliolika metų.

Akcinė bendrovė „GerMaPo“ įkurta 1923 metais. Įkūrėjai į Lietuvą, bėgdami nuo bolševikinio maro, atvyko praktiškai taip, kaip stovi. „GerMaPo“ energingai ėmėsi didmeninės prekybos vaistais, vaistinėmis medžiagomis bei vaistinės įranga ir gana greitai užsitarnavo Lietuvos vaistinininkų pasitikėjimą savo solidžiu, patikimu darbu, tiekiamų dalykų kokybe bei tautinėmis simpatijomis. 1926 m. bankrutavus chemijos farmacijos laboratorijai „Vaistija“ (anot to meto spaudos, „Vaistijai“ nepasisekė, nes stambiausi jos akcininkai nebuvo vaistinininkai), ją įsigijo „GerMaPo“. Tiesa, iki 1935 m. dėl bankinių reikalų „Vaistijos“ vardas nuo vaistų pakuočių neišnyko.

Provizorius Adolfas Gerdvilis su šeima grįžta į Lietuvą, 1919 m.
LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

„Vaistijos“ įsigijimas tapo lūžiu tarpukario Lietuvos farmacijos pramonės istorijoje. Sumaniai valdoma įmonė augo kaip ant mielių. 1927 m. pradžioje joje dirbo 7 darbuotojai, o 1939 m. – jau per 60, buvo gaminama daugiau nei 150 specialitetų, organinių preparatų gamybą organizavo iš Prancūzijos pakviestas inžinierius – chemikas-biologas G. Pichonas (G. Pichon), metinė laboratorijos apyvarta pasiekė 3 mln. litų. 1934 m. Rotušės a. 3, kieme, buvo pastatyta nauja dviejų aukštų laboratorija, kuri buvo aprūpinta naujausia įranga, tačiau jau 1936 m. jos pajėgumų nebeužteko. Pradėta rengtis chemikalų fabriko statybai – kad nereikėtų ne tik vaistų, bet ir žaliavų jiems įsivežti iš užsienio, pradėta vystyti savoji nepriklausoma chemijos pramonė.

Iš A. Gerdvilio interviu „Dienai“ 1936 m. birželio 28 d.: „Atsiminkite, kad dabar kasmet lieka Lietuvoje šimtai tūkstančių litų, kuriuos mes anksčiau išmokėdavome į užsienį už įvairių patentiką, kol jos negalėdavome pasigaminti patys. Dar ir dabar daug chemikalų, kuriuos galima būtų pasigaminti Lietuvoje, neturėdami tinkamo fabriko, turime pirkti užsienyje ir brangiai mokėti. Pavyzdžiui, ta pati patentika, čia pagaminta, yra pigesnė iki 60 proc. O negalime nusiskųsti, kad dirbame be uždarbio. Taigi supraskite, kiek mes permokėdavome užsieniams! Pagaliau ir ta pati užsienio patentika, kurią pradėjome gaminti, taip pat žymiai atpigo. Todėl ne tik mūsų, kaip prekybos įmonės, yra suprantamas siekimas tapti ir šioje pramonės srityje kuo mažiau siai priklausomais nuo užsienio, bet tai yra viso krašto interesas.“

„GerMaPo“ stendas parodoje Kaune, 1939 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

„GerMaPo“ kasmet skirdavo po tūkstantį litų stipendijoms VDU farmacijos ir medicinos studentams, kuriuos išrinkdavo VDU komisija, vadovaujama prof. P. Raudonikio, skirdavo paramą „biednuomenei“, nupirko 25 modernius šautuvus kariuomenei ir t. t.

„GerMaPo“ tapo moderniausia, didžiausia ir geriausiai įrengta farmacijos pramonės įmone Baltijos šalyse. Dėka energingų, sumanių ir patriotiškai mąstančių žmonių per keliolika metų sukurta tai, kas labiau į Vakarus nutolusiuose kraštuose buvo kuriama ilgus dešimtmečius. Buvo sugriautas mitas, kad lietuviai dėl savo valstietiško mąstymo nelinkę į verslą. Tarptautinės parodos, apdovanojimai, solidūs gaminių katalogai, bendradarbiavimo sutartys su didžiausiomis Vokietijos, Šveicarijos ir Prancūzijos įmonėmis. Ateitis atrodė šviesi ir daug žadanti, tačiau „GerMaPo“, kaip ir visa Lietuva, atsitrenkė į raudonąjį ledkalnį.

„GerMaPo“ katalogas, 1940 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

1940 m. sovietai nacionalizuoja „GerMaPo“ ir pavadina ją Chemijos-farmacijos laboratorija Nr. 1. A. Gerdvilis suimamas ir įkalinamas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, vėliau perkeliamas į VI fortą. 1941 m. sukilimo metu išlaisvintas. Kankinimai neprąėjo be pėdsakų – 1941 m. rudenį A. Gerdvilis staiga mirė. Į jo laidotuves Kaune susirinko minios žmonių.

1941 m. Petronėlė Podliaskienė, (1928 m. mirus V. Podliaskiui užėmusi vyro vietą „GerMaPo“) išvežta į Sibirą, 1955 m. mirė Irkutske. Vaclovo ir Petronėlės įsūnis Vytautas Podliaskis, 1941 m. baigęs farmacijos kursą, nespėjo išlaikyti baigiamųjų egzaminų. Suimtas kaip „socialiai pavojingas elementas“ – gryna dr. Jozefo Gebelso (Josef

„GerMaPo“ pastatas, 1944 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Goebbels) citata. Tai dar kartą įrodo raudonųjų ir rudųjų artimą giminystę. 1941 m. spalį žuvo Sevrallago lageryje.

V. Malelos šeimai pavyko ištrūkti į Vakarus.

Naciai „GerMaPo“ renacionalizuoja, vėliau vėl nacionalizuoja, vedėju paskirdami A. Gerdvilio sūnų chemiką-vaistininką Leoną Gerdvilį.

1944 m. grįžta frontas. Kaip pasakoja seni kauniečiai, keli sovietų kariai sulindo į „GerMaPo“ rūsius ieškoti spirito savo dvasiniams poreikiams tenkinti. Pasišviesdami degtukais sukėlė gaisrą. „GerMaPo“ neliko. Ir ne tik „GerMaPo“.

Panacėja – universalus vaistas

Kiekvienas, nors ir turime silpnybių, svajojame apie tobulus dalykus. Kad ir apie tobulą kūrinį. Vaistininkui tobulas kūrinys – tai universalus vaistas. Kadangi net Dievo tobuliausias kūrinys – žmogus – nusidėjo ir buvo išmestas iš rojus, iš anksto aišku, kad tobulo nieko nesukursime. O pagundų ir prašymų yra. Tam tikra mūsų pacientų dalis tiki, kad toks vaistas yra ir jis išgydys visas ligas, o tada išspręs problemas. Gydytojai ir vaistininkai tokį vaistą nuo kenčiančio paciento slepia, todėl reikia ieškoti teisybės. Tada ir pasirodo leidiniai – ko jums kas nors nepasakė. O jei vaistininkai ar gydytojai susimokę slepia stebuklinguosius vaistus, visada atsiras (ir atsiranda) kokia žiniuonė, žolininkė ar ragana, kuri paslaptį atskleis už žymiai menkesnę, nei įkainota žmogaus sveikata ir gyvybė, sumą. Patikliųjų skaičius begalinis ir jis maitina ne tiek jau mažai žmonių silpnybes išmanančiųjų. O koks šiame žaidime vaistininko vaidmuo?

Jei nebeturi svajonių – jau praktiškai esi miręs. Jei, būdamas vaistininku, nesvajoji sukurti vaisto, galinčio padėti nors daliai besišaukiančiųjų pagalbos – specialybės dvasia tave apleido. Žinoma, yra piktdžiugiškai šnekančių – o tu, mielas kolega, pabandyk sukurti vaistą, kuris išgydytų astmą ar cukraligę. Tada ir sužinosi, kad esi šarlatanai, arba tavo žemiškoji kelionė baigsis. Bet, žinoma, tai tik sąmokslų teorijos. O stebuklingų vaistų vaistinėje visada buvo. Tikrų ir netikrų. Jei koks vaistinėje ypatingas vaistas ir atsirasdavo – neretai jį lydėdavo ir falsifikato šešėlis.

Kartais stebuklingi senosios vaistinės vaistai drasko akis mūsų estetikai suvokimui. Sakysim, Antikos laikais empirikų mokyklą išgarsino krokodilo išmatos, kaip visuotinis, daugelį ligų išgydantis vaistas. Nors tuo

laiku socialinių tinklų nebuvo, tačiau sveikatinimo žinios plito kaip gaisras ir krokodilų išmatų pradėjo trūkti. Jeigu yra paklausa, bus ir pasiūla – skelbia liberaliai mąstantys žmonės. Pasiūla buvo papildyta nemažais kiekiais anksčiau minėtos vaistingosios medžiagos falsifikatų.

Matyt, visų laikų geriausias vaistas, gydęs daugybę ligų, – terijakas. 64 sudėtinės dalys, sudėtinga gamyba, ilgus metus trukęs brandinimas ir medicinos autoritetų liaupsės (terijakui ne vieną savo mokslo darbų eilutę yra paskyrę ir Galenas, ir medicinos kunigaikščiu tituluojamas Avicena). Terijakas buvo naudojamas kaip priešnuodis pasiutligės profilaktikai, gleivių ir tulžies ligų, paralyžiaus, nuomario, pamišimo, raupų, šlapimo takų, opų gydymui. Ir apskritai, terijakas visų pirma stiprina žmogaus vidines jėgas ir jam veikiant galima išvengti nemažai negalavimų. Terijaką apgaubė šlovė, o šlovę lydi piktavaliai – ištikus amžius terijakas buvo padirbinėjamas, o garbingi vaistininkai stengėsi su šiuo gėdingu reiškiniu kovoti, įrodinėdami savojo terijako tikrumą ir vertę. Norėdami įrodyti, kad jų terijakas pagamintas pagal visas farmacijos meno taisykles, Renesanso vaistininkai organizuodavo jo viešą gamybą miestų aikštėse stebint garbingiems kviestiniais svečiams ir žiopių minioms. Terijakas buvo ir Lietuvos vaistinių lentynose (nežinia, ar vietinės gamybos, ar atvežtinis). Galbūt paskutinis terijakas, pasiekęs Lietuvos vaistines, buvo pagamintas pirmosios farmacijos pramonės įmonėje „Merck“ Darmštate, tiesa, jau iš jo recepto išėmus opijų.

Kai terijakas jau buvo žinomas ir patikimas vaistas, į vaistininkystės šlovės galeriją trumpam įsiveržė *Spiritus vini*. Jei tikėsime legendomis, tai pirmasis arabų alchemikas (kai kurie istorikai juo laiko Al Geberą) išgavo šį vaistą destiliuodamas vyną. Gautas produktas skyrėsi nuo vyno savo savybėmis, o paragavęs autorius staiga pajuto didžiulį jėgų antplūdį ir nežabotas svajas. Vyno vartojimą Koranas draudžia, tačiau gautas produktas tebuvo vyno dvasia, o pagal veikimą – jaunystės eliksyras. Deja, šalutiniai ir nepageidaujami dalykai užgožė šio vaisto šlovę, nors daugelis po šiai dienai juo tebetiki.

Eliksyrų vaistinėse netrūko iki pat XX amžiaus. Jų tobulas veikimas dažnai buvo siejamas su rinkodaros poveikiu pacientams – tuo laiku tai buvo pasiekiamas skleidžiamų gandų ir samdomų aktorių dėka. Greta eliksyrų rasime ir kitą istorinę vaistų formą – piliules, kurioms taip pat buvo

suteikiamos universalios galios. Deja, romantiniai laikai vaistinėje artėja prie finišo. Paskutinis visuotinis vaistas iš romantiškojo vaistininkystės laikotarpio – morfijus. Vaistininkas Frydrichas Vilhelmas Sertiurneris (Friedrich Wilhelm Serturner), išlaisvinęs šį džiną iš opijaus butelio, ne mažiau nei Al Geberas spiritu, tikėjo morfijaus gydomąja galia. Kaip tuo metu buvo įprasta, F. V. Sertiurneris pats ėmėsi savojo kūrinio klinikinių bandymų, tapdamas pirmąja savojo atradimo auka. Tiesa, vaistininkas, net ir morfinistas, visada išlieka vaistininkas. F. V. Sertiurneris užrašo savo pojūčius ir dar prieš mirtį išleidžia savo tyrinėjimų apibendrinimą „Naujausi vaistininko Frydricho Vilhelmo Sertiurnerio morfinizmo tyrimai. Įspėjimas gydytojams ir vaistininkams“. Čia pirmą kartą buvo aprašytas stebuklingojo vaisto keliamas pavojus. O šis stebuklingas vaistas, kitaip negu kitos panacėjos, nenuėjo į užmarštį, bet po šiai dienai gali mus priglobti nepakeliamo skausmo valandą.

Nauji laikai, nauji papročiai – stebuklai XX a. dygs tarsi grybai. Amolis, patentuotas vaistas, galima vartoti vidun ir išoriškai, gelbėjo nuo visko, prontosilis ir penicilinas išdygo kovos su ligomis lauke kaip karžygiai, šluojantys ligų sukėlėjus. Vaistininkystės ateitis atrodė šviesi kaip niekad anksčiau. Tačiau stebuklai išsisklaido, sukėlėjai pasidaro atsparūs, o mes – pažeidžiami. Ir nors prontosilio legenda išliko už geležinės uždangos vos ne iki R. Kalantos

„Aspirin“ štanglazas, stiklas, Vokietija, 1930 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

įvykių, nenumaldomai kilo naujosios panacėjos troškimas. O jeigu labai lauki, būtinai sulauksi. Bent jau tu norisi tikėti. Tiesa, stebuklas, nors ir labai lauktas, buvo netikėtas. Tai aspirinas. Taip, paprasčiausias „Bayerio“ ar amerikietiškas aspirinas tapo stebuklingu vaistu, nušlavęs visus sovietinės farmacijos pasiekimus. Už vieną šio stebuklo tablečių pirmiesiems užjūriuosna išsprūdusiems sportininkams ar jūrininkams buvo siūloma 3 rubliai, praktiškai tiek, kiek kainavo 750 tablečių tarybinio „aspirino“. Nickas taip nenuvertino sovietinės sistemos pasiekimų, kaip ši tabletė. Nors vaistinėse užteko sovietinio *Acidum acetyl salicylinum*, tačiau aspirinas buvo visai kas kita – ir dėl kokybės, ir dėl poveikio. Dabar net sunku paaiškinti, kodėl šis vaistas buvo toks nuostabus. Galbūt laisvės vilties krantas suteikdavo jam papildomų galių, tačiau mes pertekliaus laikais šito nebesuprasime. Kuo aspirino daugiau, tuo jo poveikis silpnėsnis – taip, matyt, paaiškintų homeopatijos tėvas Samuelis Hanemanas (Samuel Hahnemann).

Niko nėra švento, beveik viskas, kas buvo vertinama prosenelių, prarado savo vertę. Galime savaip išsiversti „Internacionalą“: *Kas buvo viskuo, tas virto niekuo*.

Tačiau yra vaistas Lietuvoje, kuris išlaikė šimtmečių egzaminus. Šio vaisto, nors ir sunku patikslinti, nei Avicena, nei Galenas nežinojo. Užtat lietuviškose sodybose jis karaliavo vaistinėlėse. Tai „Trejos devynerios“,

„GerMaPo“ vaistas „Trejos devynerios“, 1939 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

žinomos visose LDK valdose, išsilaikiusios tarpukario Lietuvos vaistinėse, pirmosios kartos emigrantų vaistinėse Čikagoje, išgyvenusios vaisingą rezistenciją sovietmečiu, nors kolaboravę su svaigalais, sulaukė laisvės. Galime bambėti, kad ši panacėja buvo sumaišyta su *Spiritus vini*. Deja, bet ir viena, ir kita yra (ar buvo) panacėja. Praeitis įpareigoja saugoti tradicijas. Blaivus protas liepia nesikišti į nepagydomų ligų gydymą (ne kontrolę). Panacėja mirė, tegyvuoja panacėja!

Aukso amžius

Žmonijos istorijoje buvo visokių amžių – ir akmens, ir žalvario, ir geležies. Nors istorikai to ir nemini, tačiau svarbiausias ir ilgiausiai trunkantis žmonijos istorijoje – ugnies amžius. Akmenį ar pagali gali pakelti ir kitas Dievo tvarinys, tačiau išgauti ir prižiūrėti ugnį – išskirtinė žmogaus savybė. XX a. juodosios istorijos mėgėjai vadina švino amžiumi, – mat didžiulis kiekis šio metalo buvo jame išlietas į savo artimųjų kūnus. Vaistinininkystės istorijoje labai svarbus laikotarpis, trukęs nuo XVIII a. pradžios iki XIX a. pabaigos, vadinamas aukso amžiumi. Tuomet vaistinininkų autoritetas buvo pats didžiausias per visą farmacijos istoriją, o vaistinės – labiausiai išpuoselėtos. Farmacijos aukso amžiuje vaistinininkai padarė tiek atradimų ir išradimų, kad tą skaičių net ir XXI a. pradžioje, turint moderniausias technologijas ir šiuolaikiškiausias laboratorijas, sunku suvokti – didžioji dalis alkaloidų, organinės rūgštys, kokakola, laikrodžių auksavimas, degtukai, europietiškas porcelianas, žiebtuvėlio akmenėlis, dujiniai žibintai, sintetinis kaučiukas ir t. t. Aukso amžius yra aukso amžius, tuomet net smegenys auksu žiba. Nė vienas mūsų neprisimename nei XIX a., nei tuo labiau XVIII amžiaus. Kai kas sako, kad farmacijos aukso amžius Lietuvoje truko iki 1940 metų. Bet ir tuo metu vaistinėje dirbusį kolegą dabar rasti būtų nelengva. Jei kalbėtume apie farmacijos pramonės Lietuvoje aukso amžių, galima būtų iki nukritimo ginčytis – ar tai buvo „GeMaPo“, ar Kauno endokrininių preparatų gamyklos klestėjimo laikas. Ir vieno, ir kito nebėra. Jeigu kas nors jūsų paklaustų, kada buvo farmacijos aukso amžius – pasakytumėte: „Taip, kaip ir buvo – tada, kada buvome jauni, gražūs, mylėjome ir buvome mylimi.“ Tada ir sovietmečio pradžios miestelio vaistinė, kurioje trūko visko, išskyrus pagarbą

Aurum chlor. natr. štanglazas, fajansas, *Aurum foliatum* štanglazas, stiklas, XX a. pradžia. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

provizoriui, ar reklamomis plieskianti šių dienų savitarnos ir verslo šviesa persmelkta tinklinė vaistinė nebus jau tokia nemiela. Vienu žodžiu – aukso amžius vaistinėje visada turi tam tikrą asmeninės patirties atspalvį, kuris gali turėti įtakos objektyviam vertinimui.

Tačiau jei aukso amžius yra sunkiai apčiuopiamas dalykas, tai pats auksas yra svarus ir didelę vertę turintis daiktas. Vaistinėje svarbu viena – ar medžiaga yra vaistinga, ar ne. Auksas yra vaistas, ir tuo net abejoti neturime teisės.

Jau ajurvedos tekstuose, skirtuose alchemijai, rasime aprašytas gydomasias aukso savybes. Bet ajurvedoje prie aukso blyksi pavojaus lemputė – neišvalytas auksas gali pakenkti, o atsiradus žalingam jo poveikiui gali apleisti

jėgos ir susilpnėti mąstymas. Matyt, verslo verpetuose sukasi nevalytas auksas, nes šie nepageidaujamo aukso veikimo požymiai nėra reti mūsų laikais.

Aukso valymas pagal ajurvedos taisykles – ilgas procesas, kurio metu dešimtis kartų auksas kaitinamas, nardinamas į įvairius aliejus, augalų nuovirus, actą bei karvės šlapimą. Trumpai sakant, tai europiečiams sunkiai suvokiamas ir nuobodus darbas, tačiau jo rezultatas – rožinės spalvos išvalyto aukso milteliai, kurie kelia lytinį pajėgumą, gerina širdies darbą, regėjimą, mąstymą, grąžina jaunystę. Lyg negana būtų išvardytų savybių, toks auksas gydo karštinę, nervų ligas, šizofreniją, džiovą, epilepsiją, isteriją, astmą ir net mūsų laikų siaubą – vėžį. Dozuojama po 10–25 mg dukart per dieną.

Tibetietiškoje vaistininkystėje, kurią pažinti lietuviškai galime šviesaus atminimo provizoriaus Donato Butkaus dėka, auksas ilgina gyvenimą, stabdo senėjimą ir šalina apsinuodijimą metalais, tačiau, jeigu turi nuodingų

priemaišų, – žudo. Tibetiečiai skiria dvi aukso rūšis: raudonąją ir geltonąją. Raudonasis puikiai gydo apsinuodijimą metalais, juo galima patikrinti, ar ligonis yra gavęs nuodų – priglaidus prie šilto apnuodyto kūno, raudonasis auksas suspindi vaivorykštės spalvomis. Taigi, vyresnės kartos kolegos, kurių *šliūbinis* žiedas yra pagamintas iš raudonojo („rusiško“) aukso, gali juo patikrinti maistą ir gėrimus, ar nėra koks netikėlis į juos įpylęs nuodų. Geltonasis auksas geriausiai stiprina sveikatą, tik nereikia jo supainioti su prasčiausiu auksu, kuris išgaunamas alchemikų. Iš Tibeto alchemijos žvilgtelėjęs į europietiskąją, sužino, kad pas mus alchemikai auksą matė trijuose pavidaluose – eteriniame, skystame ir kietame. Tai tas pats auksas, kuris padedant alchemikui gali pereiti iš vienos būklės į kitą. Paracelsas buvo įsitikinęs, kad bet kuris, įsigilinęs į alchemijos mokslą, gali gauti auksą, ir tai yra net nediskutuotina. Tačiau gauti universalų vaistą – va čia yra tikras alchemijos menas. Šios idėjos šviesoje alchemija iš rūmų rūšių persikėlė į vaistines ir laikui bėgant tapo chemija. Taigi, ir chemijos mokslo gimimas vaistinėje yra susijęs su auksu.

Avicena aprašė vos kelias gydomąsias aukso savybes – aukso milteliai stiprina akis, gydo širdį. Burnoje laikomas auksas naikina blogą kvapą. Islamo laikotarpio farmacijoje europiečiai mato ir piliulių augsavimo pradžią.

XIX a. auksas vaistinėse (kaip ir alchemijos traktatuose) buvo trijų rūšių:

1. *Aurum foliatum* – aukso lapeliai. Tokio aukso knygelė turėjo 252 plonu ir švelniu popieriumi atskirtus 17 kv. cm ploto lapelius. Šis auksas naudotas piliulėms paauguoti (10 piliulių – 1 aukso lapelis). Piliulės tapdavo ne tik gražiomis, bet ir įgydavo daugiau vaistingųjų savybių.
2. *Aurum pulveratum* – aukso milteliai.
3. *Aurum precipitatione divisum* – nusodintasis auksas.

Pastarieji du aukso pavidalai į vaistinę atkeliavo iš alchemikų laikų. Gydytojai ir pacientai iš jų tikėjosi stebuklų: jaunystės ir stiprybės. Taip pat buvo skiriami į vidų apsinuodijus vaistu ar išoriškai užsikrėtus sifiliu, sergant vėžiu. Vidiniam vartojimui buvo skiriama po 0,02–0,06, išoriniam – po 0,1–0,2 gramo per dieną. To meto farmacinėje spaudoje buvo stebimasi, koks gajus yra alchemikų laikų pėdsakas tuometėje, amžininkų akimis, modernioje vaistinėje.

Dabar *Aurum metallicum* išliko tik homeopatijoje, nors aukso iš farmacijos tikisi (ne homeopatiniiais kiekiais) visi. Ir, kaip tyčia, ausyse pradeda skambėti kompozitoriaus Šarlio Guno (Charles Gounod) Mefistofelio kupletas:

Vien tik auksas valdo jus <...>

O šėtonui tai puota, šauni puota...

Po šių žodžių turėtų nuskambėti pragariškas kvatojimas, bet mes išgirstame tik aukso skambesį, nes auksas vaistinėje pirmiausia yra vaistas.

Vanduo – vaistas

Yra dalykų, be kurių galime išsiversti. Nors tai labai vidaus vartojimą ir ekonomikos augimą žlugdanti mintis, tačiau taip yra. Žinoma, minia puikiai parengtų pardavimų vadybininkų jus įtikins, kad be kokio nors Būtinio dalykėlio jūsų gyvenimo kokybė staiga taps tokia pat, kaip kokio dykumos klajoklio. Bet jeigu jūs, paveiktas gražių žodelių ir įtikinamų skaičių, įsigysite šį Būtiną dalykėlį, netapsite nei laimingesnis, nei sveikesnis. Vienąkart Sokratas, apsilankęs turguje, pasakė: „Kiek daug pasaulyje yra daiktų, kurių man nereikia.“ Tačiau nuo pasaulio sutvėrimo yra dalykų, be kurių negalime išsiversti. Jau Antikos laikais jie iš apčiuopiamų daiktų tapo filosofinėmis kategorijomis – tai ugnis, vanduo, žemė ir oras. Ir be jų tu esi niekas – net jei esi gimęs ant bruko, be žemės neišgyvensi. Tuo labiau be oro. Ugnies nemėgsta žaliavalgiai, tačiau ugnis mus padarė žmonėmis. Ar jos atsisakę vėl suliptumėme į medžius – nežinau. Vandens trūkumas virsta sausra ir troškulių, o troškulį numalšinti gali tik vanduo. Civilizacijos žaismai daugelį esminių vertybių bandė paneigti. Tačiau nepaisant jų vanduo vėl tampa tuo, kuo visada ir buvo – pačiu brangiausiu dalyku. Ir tada paaiškėja, kad mūsų pačių dergiamą Lietuvą yra viena turtingiausių valstybių po Saule – vandens čia yra apščiai, ir negana to – puikaus. Restorane Manhatane gali nemokamai gauti stiklą Niujorko vandens. Geri, ir visai nieko, tačiau, kai žinai, iš kur gaunamas Niujorko vanduo, širdis apsąla geriant Kauno vandenį, nepaisant visos pagarbos Niujorkui.

Vanduo teška visose pasaulio religijose, nuplaudamas pačius baisiausius nuodėmingą žmogų lydinčius dalykus. Ir ne tiek svarbu, ar to vandens yra visa upė, ar tik lašelis ant šlakstyklės šerių. Vandeniui buvo gąsdinama sovietinio ateizmo profesorių straipsniuose – tiksliau milijardais ligų sukėlėjų,

besiturškiančių švento vandens induose bažnyčiose. Vandeniui, o ne konjakui (kaip šių dienų vietininkai ir teisėjai) rankas nusiplovė ir Poncijus Pilotas. Vanduo gali būti Gyvybės ir Mirties. Toks jis būdavo legendose ir pasakose (gal ir tikrovėje). Vėliau tokias savybes įgijo jonizuotas vanduo, kuriam reklaminiuose lankstinukuose suteikiamos pasakiškos savybės. Gyvojo ar šventojo vandens gali būti pilnos upės – sakykim kokia Ganga ar ne viena Lietuvos Šventoji. Gydantis vanduo teška ir Naujajame Testamente, Evangelijoje pagal Joną aprašyta Jeruzalėje prie Avių vartų buvusi maudyklė, į kurią kartkartėmis nusileisdavo angelas ir sujudindavo vandenį. Kas vandeniui sujudėjus pirmas įlipdavo į tvenkinį – pagydavo, kad ir kokia liga būtų sirgęs. Mūsų krašte yra dešimtys šaltinių, pagarsėjusių savo gydomosiomis galiomis. Jie, greta savo visuotinio gydomojo poveikio, turi ir siauresnę specializaciją – sakykim, Šventaduobėje (netoli Plokščių) trykštantis šaltinėlis labiau tinkamas akių ligoms, o Višakio Rūdos šaltinėlio vanduo – odos ligoms gydyti. Tokių šaltinių yra ne tik Lietuvoje. Lurdo šaltinio vanduo tapo puikiu suvenyru. Tokiais stebuklingais šaltiniais garsėja ir senoji Prūsija – vieną jų Varmijoje, Giedramiškyje, verta aplankyti dabartinėje Lenkijoje. Šventovė (lankoma minių piligrimų), kurioje yra Madonos paveikslas su išlikusiu mums suprantamu prūsišku užrašu ir gydančioji vandens versmė. Įdomu, kad greta yra

Šventaduobės šaltinėlis, Plokščiai, 2022.

Vorutos gyvenvietė – ar tai nebus garsioji Voruta, kurioje šaltinio vandeniu žaizdas gydėsi karalius Mindaugas.

Jei šalia nėra gydančiojo šaltinio ar jums tingisi dėl tokio „menkniekio“, kaip nepagydoma liga, kelti koją iš namų, kaip gydomąjį galima naudoti vandenį iš čiaupo. Žinoma, jį reikia užkalbėti, ir tas užkalbėjimas paprastą chloruotą vandenį gali paversti stebuklingu vaistu. Toks užkalbėtas vanduo gydo žmones, o kai kam sukrauna ir turtus. Garliavoje dar ir šiandien prisimenama, kaip Jonučiuose šeima iš užkalbėto vandens atplukdytų turtų pasistatė mūrinį namą – tiesa, jį nacionalizavo sovietų valdžia. Mūsų laikais užkalbėtas vanduo gali padėti tapti ir prezidentu. Yra gausybė užkalbėjimų, skirtų vandeniui. Sakykim, bloga akim nužiūrėjus, reikia tris sykius po devy-nis kartus vienu atskivėpimu į vandenį kalbėti: „Kas nudyvijo, tas ir teatžy-vija“. Užkalbėjus, vandens atsigerti ir juo nusiprausti. Jei buvote bloga akim nužiūrėtas (-a), apsiprausęs pajusite lyg skruzdėles bėgiojant – ir blogis pasi-šalina. Tiesa, žinovai sako, kad užkalbėjimo iš rašto neišmoksi – jis turi būti gyvu žodžiu turinčiojo galią perduotas. Kaip ir Tibeto medicinos mantra.

Pašventintą vandenį stačiatikių šventikai kartais rekomenduoja gerti ligoniams. Ateizmo laikais terminas „švėstas vanduo“ tapo pašaipiu. Vienas homeopatijos nedraugų argumentas – tai tik švėstas vandenėlis. Labiau romantiškai nusiteikusieji pasitiki dėl vandens išpopuliarėjusio japono Masaru Emoto darbais, kuris tikina, kad maldos, užkalbėjimo ar net emocijų pėdsakus vandenyje (tiksliau ledo kristaluose) galima pamatyti ir nufoto-grafuoti. Jo darbai ypač džiaugėsi Donatas Butkus: „Matai, vis dėlto mantros veikia“. Kitaip tariant, kiek žmonių – tiek nuomonių. Vienos jų teisingos, kitos nubėga tarsi nuo žąsies vanduo. O vaistininko profesija įpareigoja remtis laiko patikrintais šaltiniais.

Tibeto medicinoje skiriamos penkios gydomųjų vandenų rūšys: saldu-sis, kartusis, aštrusis, rūgštusis ir aitrusis. Dauguma gydomųjų vandenų turi svilinto rago kvapą (mes ieškotumėme sieros), juos labai mėgsta gerti paukš-čiai ir žvėrys.

Avicenos (980–1037) „Medicinos kanone“ vandeniui skirti du skyriai. Avicena geriausiu vandeniu laikė šaltinio vandenį, bet ne bet kokio šaltinio, o esančio atviroje, saulėtoje ir vėjo prapučiamoje vietoje, tekančio molėta vaga saulės link, todėl į rytus tekantis vanduo yra pats geriausias. Į vakarus ar

į pietus tekantis vanduo – prastas (gaila, kad didžiosios Lietuvos upės teka į vakarus). Geras yra ir lietaus vanduo, ypač išlijęs iš audros debesies, taip pat tinkamas vanduo, gautas ištirpinus ledą ar sniegą. Kaip tinkamą gydymo tikslams Avicena ne kartą mini jūros vandenį.

XVI a. farmakopėjose atsiranda nauja vandenų rūšis – *Aquae destillatae simplices*. Jai atsirasti padėjo Paracelsas. Šios vaistų formos esmė – vaistinių medžiagų maceravimas skiestu etanolio ar vynu, tada – destiliavimas. Taip buvo stengiamasi išgauti iš vaistingosios žaliavos gydomąją jėgą (dabar tai laikome veikliosiomis medžiagomis). Ši vaistų forma išsilaikė vaistinėje per 300 metų. Senosiose farmakopėjose tokių vaistų aptinkame ne vieną dešimtį, ypač gražūs jų pavadinimai: *Aqua apoplectica spirituosa*, *Aqua cephalica Caroli quinti*, *Aqua e corde cervi*, *Aqua epidemica Londinensis*, *Aqua florum omnium*. Ar tikrai šiais vandenimis galima buvo išgydyti apopleksiją, isteriją ar gonorėją – liudininkų neturime, nors receptų yra išlikę ir klinikičius bandymus galime atlikti.

XIX a. daugelio šių vandenų gamyba tapo paprastesnė – vis rečiau buvo griebiamasi maceravimo ir destiliavimo, juos pakeičiant aliejų ir druskų tirpinimu praskiestame etanolyje. Jei gamybai reikia destiliacijos, dažniau pradeda vadinti spiritais (pvz., *Spiritus traumaticus*, *Spiritus aromaticus*) nei vandeniu.

Įdomus (mūsų akimis) iki XX a. pradžios išlikęs vandens skirstymas pagal jo kilmę.

Taigi, *Aqua communis*, paprastas vanduo, gali būti:

Aqua fontana – šaltinio vanduo (kartais taip buvo vadinamas ir šulinio vanduo);

Aqua fluviatilis – upės vanduo;

Aqua lacustris – ežero vanduo;

Aqua nivalis – sniego vanduo;

Aqua pluvialis – lietaus vanduo;

Aqua plutealis – šulinio vanduo.

Šios vandens rūšys buvo naudojamos gaminant vaistus dėl dviejų priežasčių – arba dėl pigumo, arba tada, kai vaistinė neturėjo destiliavimo aparato. Visose Lietuvos vaistinėse, valdžiai spaudžiant, destiliavimo aparatų jau buvo

Aq. Carbolisata, Aq. Amygdal. Amar., Aq. Foeniculi štanglazai, stiklas, ir destiliavimo aparatas, XX a. pradžia. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

trečiajame XX a. dešimtmetyje. Tada vaistinėje pradėjo karaliauti *Aqua destillata* – destiliuotas vanduo.

Į destiliatorių nepateko tik *Aqua marina* – jūros vanduo (jo trūkstamt buvo gaminamas dirbtinis jūros vanduo – *Aqua marina artefacta*) ir mineralinis vanduo – *Aqua mineralis*. Kartais vanduo į destiliatorių patekdavo du kartus – tai *Aqua redestillata*, skirtas leidžiamų vaistų gamybai.

XIX a. natūraliojoje medicinoje perversmą sukėlė pastorius Sebastianas Kneipas (Sebastian Kneipp, 1821–1897). Pats vandens voniomis išsigydęs džiova, jis įtikėjo Apvaizdos pasiųstu vandens stebuklu ir sukūrė gydymo vandeniu metodiką. S. Kneipo knyga „Gydymas vandeniu“ tapo XIX a. bestselerių, išverstu į daugelį kalbų, o pats S. Kneipas buvo vadinamas žmonijos gelbėtoju. Apsipylimai vandeniu, vonios, kompresai, vaikščiojimas basomis po rasotą žolę – šios priemonės daugeliui padėjo atsikratyti beviltiškoms laikytų ligų. Tik XXI a. S. Kneipo gydymo vandeniu populiarumo beliko pėdsakai. Pikti liežuviai sako, kad dėl to reikia kaltinti tingius ligonius.

Įdomų gydymą vandeniu, kuriame glaudžiai persipina gydytojo ir vaistinininko pastangos padėti ligoniui, aprašė dr. Eugenija Šimkūnaitė: „Į tėvo

vaistinę Tauragnuose užėjo stipriai patinusi moteriškė <...> važiuojanti <...> pavasaroti. Profesorius Gudaitis išrašęs receptą, bet Kaune nespėjusi jo padaryti <...> Tėvas, pažiūrėjęs receptą, pasakė, kad tuoj vaistų pagaminti negalys, trūksta vieno ingrediento, bet užsakysias telefonu Kaune, pusę penkių gausias, pradėsiąs gaminti ir penktą valandą vaistai bus pagaminti <...> įkišau nosį į receptą. Prirašyta gal pora dešimčių įvairių „akvų“ – sniego, lietaus, paprasto, šilto, karšto, šalto, ežero, upės, balos, ledo, virto – ir vis po kelis gramus, tik distiliuoto išrašyta ligi 20. Pateikta sudėtinga vartojimo schema, nuo vieno lašo vieną kartą per dieną ligi trijų kartų po 3 lašus, kažkiek minučių prieš valgį. Signatūrą <...> tėvas parinko didelę, paaukuotais krašteliais, labai dailiai užrašė. Parinko granuliuotą buteliuką, šilkinio popieriaus kepurėlę, užrišo šilkinio siūlu, įpylė 20 g distiliuoto vandens. Atėjusiai moteriai atidavė, nurodydamas, jog reikia labai tiksliai lašinti. Jei apsiriktų – geriau išpilti, išplauti; dar pridėjo lašintuvėlį. Receptą moteriškė pakartojo tris kartus, ir kiekvieną kartą buvo vis mažiau subrinkusi <...> Po jos vaistus vartojo trys ar keturi žmonės, visiems padėjo. Ir niekas nenorėjo gauti prastesnio buteliuko su prastesne signatūra.“

XX a. pradžios farmaciniuose manualuose rasime šimtus vandenų. Kai kurie jų su vandeniu neturi nieko bendra – tai *Aqua regis* (karališkasis vanduo) – druskos ir azoto rūgščių mišinys, ar *Aqua vitae* (gyvybės vanduo) – istorinis destiliatų pavadinimas, kuris nepatiktų blaivybės šalininkams.

Grįžkime prie destiliuoto vandens, kurį esame priversti vadinti distiliuotu. O tai yra sovietinės IX farmakopėjos spaudos klaida. Ir senosiose farmakopėjose, ir 1-ojoje Lietuvos farmakopėjoje, ir ankstesnėse sovietinėse farmakopėjose buvo destiliuotas vanduo. IX SSRS farmakopėjoje lotyniškai dar yra *Aqua destillata*, o rusiškai jau *distilirovannaja voda*. Nuo to laiko mums kaip vantos lapas ir prilipo „distiliuotas“. Na, bet nieko nėra amžina. Net ir Marse buvo vanduo (o gal dar ir yra).

Vanduo yra visuotinis vaistas. Kai pritrūksta kantrybės, ir pats gali tuoj pratrūkti, sako, tereikia išgerti stiklinę vandens. O dar geriau – retkarčiais porą valandų pasėdėti prie upės ir ten tekantis *Aqua fluvialis* jus nuramins. Jei jums tos ramybės trūksta.

Prieštvaniniai vaistai

Vyresnieji kolegos dar prisimena laikus, kada vaistinėje pagamintų akių lašų galiojimo laikas buvo trys dienos. Kai (dabar jau buvusioje) Kauno endokrininių preparatų gamykloje jie buvo pradėti gaminti pramoniniu būdu, tinkamumo naudoti laikas pailgėjo keliomis dešimtėmis kartų – net iki trijų mėnesių. Tai buvo didžiulis perversmas, palengvinęs ir pacientų, ir vaistininkų gyvenimą. Ir nors šie skaičiai dabar kelia šypsena, besibaigiantis galiojimo laikas lieka vaistininko galvos skausmu.

Senajoje vaistininkystėje galima aptikti vaistų, kuriems vienas kitas milijonas metų nepalieka jokio pėdsako. Tokių vaistų pavyzdžiu gali būti lietuviškoje tautinėje vaistininkystėje ir XIX a. vaistinėje naudotos fosilijos – gintaras ir belemnitas („perkūno strėlė“). Gintaras buvo naudotas nervams raminti, ausų skausmui malšinti bei moteriškes nuo amžiaus iššūkių saugoti. Belemnitas suaugindavo lūžusius kaulus ir malšindavo tinimą. Tačiau jei belemnita būtumėm sutikę, kai šis dar buvo gyvas, – nei išsigąstumėm, nei nustebtumėm – marių gyvūnėlis ir tiek. Kitose pasaulio dalyse galime aptikti vaistą, kurio šaltinį pamatę, būtumėm, švelniai sakant, nemaloniai nustebinti. Gal net priemėtį gautumėme, nebent esame iš šventojo Jurgio giminės. Tai slibinas. Slibino vardą Kazimieras Būga kildino iš indoeuropietiškos šaknies *sleib-*, *slib* – „šliaužti, slinkti“. Nors šie sutvėrimai dažniau skrisdavo nei šliauždavo, nes slibinas – tai sparnuotas roplis, tarsi stipriai padidintas driežo ir šikšnosparnio mišrūnas. Lietuvoje, nusiklausius artimesnių kaimynų, vadintas *smaku*, o tolimesnių – drakonų. Mūsų krašte jų retkarčiais pasitaikydavo septyngalvių ar devyngalvių, nors vyravo spinduliuotės nepaveikti viengalviai. Kartais neraštingi sodiečiai juos sumaišydavo su aitvarais. Žinomiausias Lietuvos slibinas – Vilniaus požemiuose anais

Belemnitai. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

laikais besišlaistęs Baziliskas, nelaimingos gaidžio ir angies meilės vaisius, kurį pamatę žmonės iš baimės numirdavo.

Vaistininkas nėra koks neraštingas sodietis ar bailus požemių lankytojas. Jis turi į pasaulį žiūrėti tiriančiu žvilgsniu ir visur bandyti aptikti vaistą. O slibinas literatūroje ne kartą ir ne dešimt aprašomas kaip vaistas.

Žymiausias slibininis vaistas šiuo metu ramiai sau guli Šveicarijos farmacijos istorijos muziejuje Bazelyje. Tai slibino akmuo – *Drachenstein*. Šis vaistinėkystės paminklas jau 1712 m. buvo įtrauktas į Šveicarijos retenybių sąrašą. O, kaip žinoma, šveicarą kuo nors nustebinti sunku.

Įdomi šio vaisto atradimo istorija. XV a. valstietis Rudolfas Stempflinas (Rudolf Stempflin) Alpėse, netoli Pilato kalno, pamatė skrendantį ugninį slibiną, kuris kažką pamatė ir tas kažkas tęškėsi į žemę greta ūkininko Rudolfo. Dėl įspūdžių gausos valstietis griuvo be sąmonės, o kai atsigavo, pamatė netoliese ant žemės gulintį kruviną apvalų akmenį. Parneštas namo slibino akmuo greit pagarsėjo gydosiomis savybėmis. Greta jo puikiai gydavo žaizdos ir akimirksniu nuslopdavo pražūtingas nuodų veikimas. Gandas apie šio akmens gydomąsias galias nusirito per visą apylinkę. Netrukus atsirado ne vienas

gydytojas, siūlęs valstiečiui krūvas pinigų už stebuklingąjį gyduolį. Rudolfas ilgai ir tvirtai laikėsi, ir tik gydytojui Martinui Šryberiui (Martin Schryber) pavyko įsigyti slibino akmenį iš radėjo palikuonių. Gydytojas žinią apie svajonių pirkinį skleidė kiek įmanydamas, tačiau garsiu visoje Šveicarijoje akmuo tapo 1519 m., maro epidemijos metu, savo gydomosiomis galiomis nustebinęs visus. 1523 m. retenybės savininkas kreipėsi į Liucernos miesto komisiją, kad ši patvirtintų gydomasias akmens savybes. Nuo tų laikų daugybė autorių bandė atspėti akmens prigimtį ir aprašyti jo galią. 1929 m. Liucernos kantono valdžia nupirko slibino akmenį ir perdavė jį Liucernos gamtos muziejui, kur ilgus metus buvo gausiai lankomas, ne tik dėl retumo, bet ir dėl gydomųjų galių. 2006 m. akmuo buvo ištirtas šiuolaikinio mokslo turimomis priemonėmis, tačiau tyrimo rezultatai labai jau aptakūs. Tiesa, paaiškėjo, kad gyduolis kiek spinduliuoja radioaktyvius spindulius. Kai kurie tai laikė įrodymu, kad šis akmuo – svečias iš visatos platybių.

Drachenstein – garsiausias slibininis vaistas, nors viduramžių medicininėje literatūroje galima aptikti ne vieną eilutę apie slibino galvoje esantį akmenį. Šių žinių šaltiniu farmacijos istorikų laikomas Plinijus.

Ne tik ši žaliava, gauta iš slibino, buvo žinoma viduramžių vaistinėse. Tų laikų gamtininkas Konradas Megenbergietis XIV a. siūlė kaip vaistą naudoti slibino mėsą bei vynu užpiltą slibino liežuvį. Šv. Hildegardos knygoje aprašomas ir drakono kraujas, skirtas inkstų akmenligei gydyti. Dėl to istorikai nesutaria – vieni šį vaistą priskiria gyvūninės kilmės (slibininės teorijos šalininkai), kiti – augalinės kilmės grupei. Jei teisūs pastarieji, tai buvo *Resina draconis* (*Sanquis draconis*), *Daemonorops draco* augalų vaisių

Sanguis. Dracon štanglazai, fajansas ir stiklas, XX a. pradžia. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

džiovinotos sultys, naudojamos ir kinų medicinoje traumoms bei opoms gydyti, o europietiškoje vaistinininkystėje jų nuovirai buvo geriami peršalus, viduriuojant. Šį vaistą galima išvysti ir Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus ekspozicijoje, tad vykti į Šveicariją norint susitikti su slibinu – nebūtina.

Europos slibinai bene didžiausią įtaką turėjo Tibeto medicinoje. Tik tibetiečiai yra taikūs žmonės, slibinų nežudydavo, o naudodavo suakmenėjusius prieštvaninių bestijų likučius.

Taigi, verta pacituoti „Tyrojo kriošto lo vėrinį“, Tenzino Puncogo tibetiečių medicinos vaistinių žaliavų žodyną, kurio lietuviškai be vaistinininko Donato Butkaus žinių ir pastangų neturėtume. „Drakono kaulai“ stabdo nekrozę, gydo žaizdas, naikina liaukų tynius. Jie (iškasami) iš žemės, būna įvairaus dydžio, tarsi apdeginti, limpa prie liežuvio, tvirti. Jų čiulpai suakmenėję (virtę tarytum) kriošto lo <...> (Jei skeletas) labai ilgu nugarkauliu ir plonu uodegikauliu, jis tikras...“

Taip pat tibetiečiai drakono kaulais gydo šuns įkandimą ir difteritą, o drakono iltys visuomet numalšina dantų skausmą („kirminų“ sukeltą). Pasirodo, vaistinininkas gali varžytis ir su dantų gydytojais (odontologais).

Dar tibetiečių vaistinininkystėje rasime akmenį, vadinamą Drakono smegenimis.

Tai lyg ir viskas. Nežinome, kiek slibinų nužudė Europos riteriai (ne dėl gydymosi žaliavos, o vien gindami skaisčias mergeles ir trokšdami garbės), bet naikinti retus gyvius turėtų būti draudžiama.

Nežinome, kiek dinozaurų fosilijų sumalė tibetiečiai, bet tų kaulų dinozaurams jau nebeprireiks. Net nežinome, ar koks slibinas nebus pametęs savo galvos akmens Lietuvoje.

Dr. Jono Basanavičiaus rinkinyje „Juodoji knyga“ įamžintas toks Mažojoje Lietuvoje atsitikęs įvykis: „Apie metą 1848 mačiau aitvarą, visai ištisą lekiantį. Iš jo pryškio tryško ugningi žarai. Jis buvo šienkartinės storumo ir kokių penkių metrų ilgio...“ Labai panašu į Šveicarijos įvykius, tik būras tai ne toks šveicaras – neišsigando ir neapalpo, tad slibinas jam akmens ir nenumetė.

O slibiną galime pamatyti greta mūsų – kai koks devyngalvis praryja nepriklausomą vaistinę, riterio šalia neatsiranda. Kartais ir mes patys, pamiršę visas dietas, ryjame kaip *smakai*. Na, o žodį slibiniuoti Lietuvių kalbos žodynas aiškina – „tarškėti“. O kuris (ar kuri) iš mūsų nėra slibiniavęs?

Jūrų gėrybės vaistinėje

Pasakose visi nuostabūs dalykai slepiasi už devynių jūrų, devynių marių. Ten ir turtai, ir karalaitės, ir sveikata. Įdomiausia, kad ir kitoje jūros pusėje manoma taip pat. Ne vienas lietuvis dar XX a. aušroje svajojo gauti laivo bilietą ir pasiekti Ameriką. Kartais tai baigdavosi Amerika pirtyje. Dabar, kai Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose ne vienas vėl apsiputodamas keikia ir į šuns dienas deda Europą, į ją per jūras šimtais tūkstančių plūsta migrantai, tikėdamiesi čia rasti sotų, taikų ir laimingą gyvenimą.

Deja, tarp šios ir anos jūros pusių yra vanduo, kuris visai neblogai malšina stebuklų troškulį. Tame vandenyje slypi gėrybės, kurios neretai pranoksta turtus, esančius krante. Jūrų gėrybės pakliūva ir ant mūsų stalo – ir kaip prašmatnios puotos patiekalas, ir kaip kuklus pasninko valgis. Jūrų gėrybės pateko ir į vaistinininko rankas. Štai 1754 m. Vitenbergo farmakopėjos (naudotos ir LDK vaistinės) – vaistingųjų medžiagų mineralų karalystėje (*Regnum minerale*) yra VI skyrius – *de Marinis*. Į jį bandyta įtraukti visas jūrų gėrybes, bet renesansinės minties laisvumas šiame skyriuje sukėlė tikrą jovalą. Nors skyrius priklauso mineralų karalystei, bet jūros bangų įsiūbuotos į jį pateko medžiagos, su mineralais mažai ką turinčios bendra. Tad skyriaus pabaigoje autoriai ramiai pasiūlo šioje mineralinėje vaistinėje matyti tris dalis – mineralinę, augalinę ir gyvūninę. Mineralinei teko asfaltas, ambra ir gintaras, augalams – koralai ir kempinės, o gyvūnams – moliuskai ir jų kūriniai.

Taigi, visas šio skyriaus sąrašas yra toks:

Ambra grisea (*analeptica, cordialis*), *Asphaltum* (naudojamas tepalų, pleistų, terijako gamybai), *Corallina* (antihelmintikas), *Corallum album*

(medicinos reikmėms), *Corallum rubrum* (vaistų gamyboje), *Corallum nigrum* – (*usus in Medicina nullus* – bet kam tada dėti į farmakopėją?), *Pila marina*, *Spongia marina* (chirurgijoje, vaistų gamyboje), *Blatta byzantina* (isterijai malšinti), *Dentalia*, *Entalia*, *Margaritae* (perlų milteliai, naudoti širdies ligoms gydyti bei rūgštims sugerti), *Mater perlarum*, *Succinum* (kaip ir kiekvienam lietuviui, malonu, kad gintaro aprašas šiame skyriuje yra pats plačiausias, taigi, Baltijos turtai nurungė šiltųjų jūrų dovanas. Gintaras naudotas kaip balzamas, nervams raminti, slogai, reumatui, nefritui, uretritams gydyti, konvulsijoms malšinti), *Umbilicus marinum* (nuodams nukenksminti).

Tai ir visos vaistingosios medžiagos iš jūrų gėrybių skyriaus. Deja, kai kurie „jūrininkai“, autorių nepastebėti, tyliai nuslinko į gyvūnų karalystę – *Scinci marini* (diuretikas, meiliavaistis, priešnuodis), *Mures marini* (smilkant buvo gydomas hemorojus), *Ossa sepiae* (gonorėjai gydyti), *Unicornum marinum* (legendinis vienasragis, o iš tikrųjų narvalo iltis, naudota kaip priešnuodis).

Ši brangių vaistų gausybė (perlai ir koralai vaistinėje, o ne juvelyro dirbuvėje – tai nuostabu) XIX a. susitraukė, palikdama vaistinėje tik trejetą:

Ambra – tropikų pajūriuose ir kašalotų ekskrementuose randama malonaus kvapo, kiek primenančio tabaką, medžiaga. XIX a. pabaigoje daugiau žinoma dėl savo aromato nei dėl gydomųjų savybių. Laikantis tradicijos, kai kurių gydytojų buvo išrašoma kaip stimulatorius, spazmus atpalaiduojanti priemonė ar meiliavaistis, netgi ja buvo rekomenduojama gydyti isteriją. Vaistinėje buvo gaminama ir *Tinctura Ambrae*.

Asphaltum, *Bitumen judaicum*, juodasis gintaras – juoda smala, randama plaukiojanti Negyvojoje jūroje, Sūriajame ežere (Trinidadas) ir Asfalto ežere (Indija), bei kasama Europoje ir Amerikoje. Buvo skiriamos šios rūšys: Sirijos (Levanto) (ypač kokybiška, tinkama vaistams) ir Amerikos asfaltas. Kaip matome, XXI a. visi šie trys pavadinimai išliko geopolitikoje, bet ne vaistinėje. O senojoje vaistinėje buvo naudota smilkymui persišaldžius bei kaip viena sudėtinių dalių gaminant *Mumia vera* – tikrosios egiptietiškos mumijos pakaitalą.

Spongia marina štanglazas, stiklas, XX a. pirmoji pusė. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Spongia marina – jūros kempinė, kurią dabar galime aptikti ramiai sau tūnančią vonioje ir laukiančią, kada reikės šiūruoti nugarą. Kaitinant jūros kempinę buvo gaunama *Spongiae toste* – suanglėjusi jūros kempinė (naudota kaip jodo turintis vaistas. Dozavimas – žiupsnelis į stiklinę vandens, 2–3 kartus per dieną).

Dar XIX a. vaistinės lentynoje galėjai aptikti klijus iš žuvies kremzlių – *Colla piscium*, kurie buvo naudojami gaminant anglišką pleistrą – *Emplastrum adhaesivum anglicum* – stilingą XIX a. klijuojamą papuošalą, gaminamą vaistinėje.

Tibeto medicinoje, nors Tibeto niekaip nepavadinsi jūrine valstybe, aptiksimė gerokai daugiau nei dešimtį jūrų gėrybių – čia su europietiška medicina galime susieti koralus, kriaukles, kašalotus, na, ir žinoma, lietuviškąjį gintarą. Gintarą tibetiečiai skirsto į natūralų (kurio geltonoji ir baltoji medžiaga „neatsiskyrusios“) ir vidutinį (kuriame šios medžiagos „atsiskyrusios“). Reguliariai barstant šių rūšių gintarų milteliais akis, nuo jų be operacijos pašalinama valktis (bent taip rašoma Tibeto knygose).

Tibetas nutolęs (ir labai) nuo jūros, bet jo vaistininkystėje jūrų gėrybių nėra mažai. O Lietuva – jūrinė valstybė, tačiau lietuviškojoje vaistininkystėje

aptiktume tik gintarą, naudotą ir į vidų, ir išoriškai. Čia reiktų priminti, kad lietuvės moterys gintaro karolius nešiojo daugiau kaip profilaktinę priemonę nuo skydliaukės ligų nei kaip papuošalą.

Na, ką jau padarysi – gintaras ir Lietuvoje yra gintaras. O kad klampodami gintariniu pajūriu mindome stebuklingą vaistą, skirtą tobulinti savąsias linijas, – pūslėtąjį guveinį, kurį šimtmečius europiečiai naudojo kaip liekinamąjį vaistą – net ir dėmesio į tai nekreipiame. Gal dėl to, kad lietuvaitės ir taip dailios kaip liepos. O jeigu kas užjūriuose dėl rastos laimės prarado lietuvišką stotą, galime pagaminti ir nusiųsti vieną gerą vaistą iš XIX a. vaistinės – pūslėtojo guveinio piliules:

Rp.: *Extracti Fuci vesiculosi* 30,0

Cortici Aurantii pulverati 5,0

Fuci Vesiculosi pulverati q.s.

M. Fiant pilulae trecentae (300)

ConspERGE cortice Cassiae cinnamomeae pulverata.

D. S. Po 6 piliules kasdien.

Jei tingisi gaminti piliules – galima gerti pūslėtojo guveinio nuovirą, tačiau jo skonis net XIX a. buvo laikomas nepaprastai bjauriu. Bet ko nepadarysi, kad tik atsikratytum tų per karantinus ir šventes priaugusių kilogramų.

Aguonėlė

Aguonos daugeliui primena Kūčių stalą. Aguonpienyje pamirkyti kūčiukai – kiekvienam pažįstamas gardėsis. Aguonos tvirtai laikosi kulinariniame Lietuvos pavelde. Ir ne tik lietuvių valgiuose – vien pagalvojus apie totorišką šimtalapį, seilė nutįsta. Bandelės su aguonomis ir karštas pienas – ar dar kas prisimena „Pieno barą“ Kaune, Laisvės alėjoje, visai netoli senojo Farmacijos fakulteto? Aguonų pėdsakas kelyje pilvo link – labai ryškus. Kaip ir ne vieno vyresnės kartos kolegų prisiminimai apie daržuose augančias aguonas, kurios dalijosi viena lysve su daržovėmis Suvalkijoje ar turėjo savąją lysvę Dzūkijoje. Rudeniop vaikai nuplėšdavom vos apdžiūvusios aguonos dėžutės stogelį ir į saują prisipildavom aguonų grūdelių, kurie buvo *toookie* skanūs! Pietų Lietuvoje tos aguonų galvutės buvo vos ne kumščio dydžio, derlius gausus, ir niekam į galvą nešaudavo, kad ateis laikas, kai matysime tik importinius aguonų grūdus. Gal kokių 1983 metų vasarą apsistojom paežerės sodyboj Dzūkijoje kelias dienas pažuvauti ir tada pirmą kartą išgirdom šeimininkės aimaną ir praeiksmus *durniams*, kurie prieš savaitę nuskynė dar nesunokusias aguonų galvutes. Labai greitai daržinės aguonos tapo medžiojamos, o vėliau – draudžiamos. Draudimas auginti kanapes sulaukė daugybės priešininkų ir praktiškai žlugo, o aguonėlės ginti lyg niekas ir nenori.

Aguona vaistininkestėje paliko įspūdingą pėdsaką. Netgi drąsiai galime sakyti, kad šiuolaikinės vakarietiškos medicinos požiūris į vaistą gimė aguonos žiede. Kai kurie farmacijos istorikai teigia, kad aguona yra viena pirmųjų, atsiradusių žmonijos vaistinėlėje. Ar tikrai kasinėjant pirmųjų žmonių stovyklas rastos aguonos buvo naudojamos gydymui, o ne šimtalapiams kepti – nežinodysi. Dantiraščių lentelės, patvirtinančios aguonų naudojimą vaistininkestėje, išraižytos prieš 7000 metų, Eberso papiruse (1550 m. prieš

Kristų) aguonos aprašomos kaip vaikų verksmą nutildantis vaistas. Ir nėra čia ko stebėtis – retas senosios Europos, Indijos ar Egipto verksnys užmigdavo be aguonų, ne išimtis ir lietuviukai.

Homerą mini aguonas Iliadoje ir Odisėjoje. Teofrastas, matyt, vienas pirmųjų aprašė iš pažeistų aguonų dėžučių tekančias sultis. Galenas buvo aguonų ir opijaus šalininkas – ir kaip kitaip gali būti, juk Galeno vaistinėje gamintas terijakas savo kokybe garsėjo visoje Romos imperijoje. O koks gi terijakas be opiumo? Tiesa, XIX a., paaiškėjus pragaištingoms opijaus savybėms, Merkas (Merck) pramoniniu būdu gamino terijaką be opijaus, bet Avicena už tokius darbus Merką būtų išvadinęs neišmanėliu, kuris nežino, ką daro. O kaipgi kitaip – juk Avicena 5-ojoje Medicinos kanono knygoje, šlovindamas terijaką, uždraudė ką nors iš jo recepto išimti ar pridėti. 2-ojoje Kanono knygoje rasime ir aguonas, ir opijų. Medicinos Kunigaikštis aguonai negaili vietos. Geriausiai gydymo reikalams tinkama ir mažiausiai kenksminga Avicena laikė baltos spalvos aguoną. Aguonų lapai, pasak Avicenos, – puikus opas gydantis tvarstis. Aguonų šaknies nuoviru buvo malšinamas sėdimojo nervo uždegimas. Nors ir žinome aguonų migdomąjį poveikį, tačiau įdomi Avicenos aprašyta forma – patiriantiesiems nemigą siūloma ant galvos uždėti tvarstį iš aguonų ar kaktą vilgyti aguonų nuoviru. Aguonos malšina kosulį, o jų sėklos valo krūtinę, palengvina ir skatina atsiikosėjimą. Aguonos, sutrintos vyne, stabdo viduriavimą (vėl Avicena rašo apie vyną – matyt, tobulasis gydytojas nebuvo uolus musulmonas. Jo nedraugiški amžininkai ne kartą yra užsiminę apie dvi medicinos Kunigaikščio silpnybes – gerą vyną ir gražias moteris. Labai senamadiški pomėgiai). Avicena aguonas apgina ir nuo to meto „specialistų“, vienas kurių yra pasakęs: „Naudingas yra tik aguonų kvapas, kuris užmigdo. Kitaip naudojamos jos yra žalingos.“ Tokiems niurzglams Avicena žiebia iš peties: „Prisiekiu savo gyvenimu, jie klysta ir nežino to, ką žmonės atrado bandydami šio vaisto jėgą.“ Kanone opijus aprašytas kaip nuskausminantis, migdantis ir viduriavimą malšinantis vaistas. Kenčiantiems nuo podagros galima pasiūlyti Avicenos receptą – keptas kiaušinio trynys sumaišomas su opijumi ir ta košele tepami podagros kamuojami sąnariai. Apskritai, islamo kultūroje vyrauja gana palankus požiūris į opijų – vakariečiai pašaipiai dėl to kaltina Šventąjį Koraną, kuriame nepalankiai kalbama apie vyną.

Paracelsas, medicinos Liuteris, opiumą yra vadinęs nemirtingumo akmeniu. Kas žino, kiek būtų gyvenęs Paracelsas, jei priešškai reformoms nusiteikę gydytojai nebūtų užsakę jo žmogžudystės. Paracelsas yra rašęs: „Aš turiu slaptą vaistą, kurį vadinu *Laudanum* ir kuris yra nuostabiausias iš visų stipriai veikiančių vaistų. *Laudanum* (kildinama iš lotyniškojo *Laudare*) yra vienas iš opijaus sinonimų. Ar tikrai didysis reformatorius kalbėjo apie opijų, kas pasakys – juk vaistas slaptas.

Po truputį artėjame prie 1805-ųjų – lūžio metų Europos (ir visos vakarietiškos) medicinos ir farmacijos istorijoje. Taigi, 1805 m. F. V. Sertiurneris (1783–1841) iš opijaus išgavo morfijų (taip pavadino Elados miego dievo Morfėjaus garbei) – liečia priminti, kad tai atsitiko farmacijos aukso amžiaus metais, kai atradimai vaistinėse pylėsi tarsi iš gausybės rago. Matyt, dėl to, kad tuo metu vaistinėse niekas nežinojo nei apie vadybininkus, (kurie tikrai būtų neleidę vaistininkui laiko eikvoti mokslams ir atradimams), nei apie farmacijos verslą. Kaip ten bebūtų, morfinas buvo pirmoji išgryninta veiklioji medžiaga vaistininkystėje. Išsipildė Paracelso pranašystės apie arkaną – gydančiąją jėgą, slypinčią vaiste. Ta jėga buvo milžiniška, ji ne tik pavergė savo atradėją, tarsi Pigmalioną privertusi įsimylėti savo kūrinį. Ji visiškai pakeitė daugelį dalykų, kuriuos žmonija žinojo apie vaistus ir gydymą. Dėl šio atradimo pradėjome matyti ne augalą, o veikliąsias medžiagas. Todėl pradėjome gydyti ligas, o ne ligonius. Todėl atsirado farmacijos pramonė (pirmoji farmacijos pramonės įmonė ir buvo skirta gryninti alkaloidus), kuri iš esmės pakeitė vaistinės veiklą ir galų gale išgujo iš jos vaistų gamybą, o vaistininkus stumtelėjo į komercijos liūną. Ar būtų doras, darbštus ir pastabus vaistininkas F. V. Sertiurneris paėmęs į rankas opijų ir iš jo tarsi džiną iš butelio išleidęs morfijų, jei būtų tai žinojęs?

Palikime šias paikas mintis ir pašlovinkime morfiną – retas vaistas gali pasigirti tokia šlove (gerąja prasme) – nuo 1805 m. iki 2022 m., t. y. 217 metų neradome nieko geresnio, kas mus išvaduotų nuo skausmo. O jo Tėvas opijus prisiglaudė ir Lietuvos farmakopėjoje (1938 m.) – *Opium*, opijus, *Laudanum*, *Meconium*. 400-ajame farmakopėjos straipsnyje rašoma: „Opijus yra ore išdžiūvusios pieniškos sultys, ištryškusios iš įvairių formų vaistinių aguonų <...> tam reikalui galvelėse daromi specialūs įpjovimai.“

Morph. acetic. štanglazas, fajansas, *Morph. sulfur.* štanglazas, stiklas, XX a. pradžia. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Taigi, perėjome prie aguonų sulčių ir iš jų gaunamų medžiagų, o primiršome aguonas. XIX a. pabaigoje vaistinės lentynose jos žydėjo:

Capita Papaveris – išdžiovintos nesunokusios aguonų galvutės, kurių nuoviras išoriškai buvo naudojamas skausmams malšinti.

Extractum capitum Papaveris – ekstraktas, gaminamas iš džiovintų aguonų galvučių šildant jas su 4,5 proc. etanolium. Vartotas į vidų.

Semen Papaveris – sunokusios baltųjų aguonų sėklos, naudotos pigesniam migdolų emulsijos pakaitalui gaminti.

Oleum Papaveris – aliejus, gaunamas šiltai spaudžiant sėklas.

Flores Papaveris – džiovinti aguonų vainiklapiai; pacientams jie patiko dėl raudonos spalvos, buvo skiriama vaikams kaip lengvą raminamąjį poveikį turintis vaistas.

Sirupus Papaveris rhoedos – sirupas, gamintas užplikant šviežius aguonų vainiklapius verdančiu vandeniu. Nukoštas skystis maišytas su gliceroliu ir cukrumi bei šildytas, kol cukrus ištirps. Populiarus tais laikais vaistas kosuliui malšinti bei pernelyg judriems vaikams raminti (ir tais laikais tokių pasitaikydavo).

Capita Papaver štanglazas, stiklas, XX a. pirmoji pusė, *Sem. papav. alb.* štanglazas, fajansas, XIX a. vidurys. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Grįžkime prie jų ir prie mūsų protėvių vaistinininkystės. Dr. E. Šimkūnaitė aprašė keturias aguonų rūšis, naudotas lietuviškoje vaistinininkystėje. Smiltyninės, dirvinės ir aguonos birulės – žiedų, vainiklapių ir pumpurų nuovirai geriama nuo sunkaus kosulio ir dieglių plaučiuose. Daržinė aguona – lapais klojamos žaizdos (prisiminkime Avicena), grūdant ne visai prinokusias galvutes su drungnu vandeniu – gaunamas pienas skaudiams viduriavimams stabdyti. Iš prinokusių sėklų gaunamas pienas (šiltas) kosuliui malšinti. Purkų nuoviru plaunamos akys nuo valkties.

Tai tiek apie aguonas. Už aguonų auginimą dabar baudžiama. Ar baudžiama už rašymą apie aguonas – nežinau. F. V. Sertiurneris buvo nubaustas, bet ne valdžios, o pačių aguonų.

Sėja šitaip va ir va kaip <...>

Taip, taip aguonėlę sėja.

Kanapės

Yra dalykų, kuriems netinkamas laikas pakiša koją. Tarkim, vaivorykštė – toks gražus spalvų derinys, gražiai apdainuotas, ir staiga dalis žmonių, ją pamatę, nusisuka. Vaistinėje taip pat būna nekaltai nukentėjusiųjų. Vyresnės kartos kolegos dar prisimena tabletes nuo kosulio, kurių sudėtyje buvo kodeino. Šis nebrangus ir efektyvus vaistas buvo išimtas iš vaistinės lentynų, regis, 1983 m., kai sovietiniai kvaišalų mėgėjai rado tinkamesnę jų vartojimo paskirtį nei kosuliui slopinti. Lygiai taip pat nuo piktavalių žmonių aukomis tapo tautinis paveldas – dainose apdainuotos aguonėlės bei kanapėlės. Staiga gražios, įprastos šių augalų lysvės prie kaimo trobų virto dykynėmis, o į kovą su šiais augaliukais buvo mestos policijos pajėgos.

Nuo šių įvykių labiausiai nukentėjo žvirbliai ir žemaičiai. Pirmieji neteko puikių rudeninių lesyklų, kai kanapės net linkdavo nuo žvirblių. Žemaičiai porai dešimčių metų liko be tautinio patiekalo – spirgučio.

Jei tikėsime specialistais, kad mūsų platumose lauke augančios kanapės nėra jau tokios pavojingos, šiame augalų genocide galime įžiūrėti tik vieną teigiamą blyksnį – kaip žinome, iš kanapių vejamos virvės, tad savižudybių prevencijai draudimas auginti kanapes gal ir turėjo palankios įtakos.

Tačiau vaistininkui virvės nerūpi, žiūrėdamas į augalą jis visų pirma mato vaistą. Taigi, ir kanapė pirmiausia atsiskleidžia kaip vaistinė žaliava.

Kanapės lietuviškoje tautinėje vaistininkystėje:

- antpilai, gaunami degtine užpilant moteriškus kanapių žiedynus, geriami dūstant, išsigandus, gavus priemėtį ar sergant nuomariu;
- kanapių pieno išspaudos vartotos moterų nevaisingumui ir bendram nusilpimui gydyti;

- kanapių pienas (gautas grūdant sėklas šiltame vandenyje) geriamas nuo vidurių skausmo;
- sugrūsti vaisynai su beveik prinokusiomis sėklomis puikiai stabdo viduriavimą.

Ajurveda pirmiausia perspėja apie nepageidaujamą kanapių poveikį – galvos svaigimą, klejones, sąmonės netekimą. Norint to išvengti, reikia kanapes valyti – parą mirkyti vandenyje, išdžiovinti ir pakepinti ant silpnos ugnies. Kanapės ramina *kaphā* (vanduo, žemė), žadina *pitā* (ugnis), gydo nevaisingumą, lėtinį kolitą, nefritą, galvos skausmus, depresiją, nemigą ir hemorojų. Jei pasireiškia šalutinis poveikis, kaip priešnuodis siūlomos citrinos.

Tibeto medicinoje kanapės grąžina vyriškas jėgas ir gerina regėjimą.

Avicena (986–1037) įspėja, kad kepintos sėklos praranda savo blogąsias savybes (iš kur apie tai sužinojo žemaitės – ar iš ajurvedos, ar iš Avicenos – nežinia). Taigi, medicinos Kunigaikštis kanapių šaknų nuoviro kompresu gydė karštus auglius ir rožę, sultis ir aliejų siūlė lašinti į skaudamą ausį, o pleiskanas naikino lapų sultimis. Avicena perspėja dėl kanapių sukeliama galvos skausmo bei piktnaudžiaujant kanapių sėklomis pranykstančio vyrų vaisingumo.

Europoje kanapių gydomųjų savybių mokslinis tyrimas pradėtas XIX a. viduryje, nors farmakopėjose ir manualuose kanapės mirgėjo jau seniai – štai pirmojoje (ir paskutinėje) Abiejų Tautų Respublikos farmakopėjoje (dar vadintoje Kosciuškos farmakopėja) *Pharmacopoea Castrensis et Nosocomialis Exercitus Nationalis*, išleistoje 1794 m. Varšuvoje, buvo straipsnis *Semen Cannabis*.

XIX a. vaistinės manualuose galima aptikti šiuos kanapinius vaistus:

Herba Cannabis indicae – naudotas kaip migdomasis vaistas tiems asmenims, kuriems netinka aguonų preparatai. Greta skamba įspėjimai dėl nepageidaujamo šalutinio poveikio – klejonės, polinkis žudytis, džiaugsmas (kartais abu dalykai kaitaliojasi), gėdos jausmo praradimas, paslapčių išplepėjimas ir gilus miegas. Kaip priešnuodžiai siūlomi vimdomieji vaistai, kava.

Extractum Cannabis indicae – skiriama lašais ar piliulėmis kaip ramina-masis, spazmus atpalaiduojantis ir migdomasis vaistas, kai reikalingas silpnas opijaus veikimas, o pacientas opijaus vartoti negali.

Extr. Cannabis indic. štanglazas, fajansas, *Fol. Cannab. Ind.* ir *Extr. Cannab. Ind.* štanglazai, stiklas, XX a. pradžia. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

Tinctura Cannabis indicae – vartotas taip pat, kaip ir ekstraktas.

Cannabinum tannicum – XIX a. Merko paslaptis, tuo laiku laikytas saugiausiu kanapiniu vaistu, skirtu kovoti su nemiga.

Hashish purum – taip pat migdomuoju poveikiu pasižymintis ir daugiau sia iš visų kanapinių išpėjimų sulaukęs vaistas.

Oleum Cannabis indicae – gaunamas ekstrahuojant indiškiosios kanapės miltelius alyvuogių aliejumi. Naudotas išoriškai.

Cigarettes indienes – cigaretės, kurių sudėtyje, greta šunvyšnės, drignių, durnaropių, yra ir kanapių. Vaistinėje buvo gaminama ir *Charta cigaretaria Cannabis indicae* – kanapių ištrauka prisotintas popierius, kurį uždegus liepsna gesinama ir dūmai įkvepiami. Abu šie vaistai buvo naudojami astmos priepuoliams malšinti.

1938 m. kanapės pasirodė 1-ajame Lietuvos farmakopėjos leidime (257 straipsnis) – *Herba Cannabis indicae* – indiškųjų kanapių žolė.

Dabar apie kanapes galima prisiskaityti, ko tik nori. Užėjus į visuotinį tinklą ir pasirinkus raktažodį „kanapės“ – informacija net drimba per kraštus. Naujųjų laikų uždėtas anspaudas pakeitė tautos supratimą apie kanapes

ir jomis dažniau kvepia alternatyvios muzikos festivaliai nei Kūčių stalas. Tačiau nereikia per daug bambėti, padorios kanapės taip pat grįžta į Lietuvą.

Liaudies išmintis sako: „Ir ko čia dairaisi kaip šuva iš kanapių išlindęs. Nes kas neragavo kanapinės (spirgučio) ar kanapienės – tradicinės Kūčiose nedalyvavo.“ Ir dar lietuviai sakydavo: „Jei duodi arkliui avižų, negailėk ir kanapių.“ Tik kanapės čia – ne maistas, o iš jų nuvytas botagas, pedagoginė priemonė, kurios nauda ne vienam šiuolaikiniam kanapių gerbėjui būtų akivaizdi.

Pabaigoje – adventui skirtas žemaitiško spirgučio receptas:

Sausoje keptuvėje paspraginkite kanapių sėklas (keptuvę reikia pridengti dangčiu, nes kanapės linkusios „pabėgti“), paskui jas sutrinkite grūstuvėje ir pasūdykite. Į gautus miltelius dažykite karštas virtas bulves ir valgykite į sveikatą – ir skanu, ir vaistas, ir paveldas.

Prezervatyvo istorija

Tai daugiausia emocijų sukeliantis gumos dirbinys, parduodamas vaistinėje. Kiekvienas vaistininkas gali papasakoti daugybę įdomiausių istorijų, susijusių su šiuo daiktu. Ne vienam vyresnės kartos vaistininkui, po dvi kapeikas pardavusiam „Prezervativ A-16 GOST 4645-49“, vėliau teko atsiprašinėti ir

„Prezervativ A-4“, Sovietų Sąjunga, 1974 m. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus.

klausytis grasinimų, nes gaminyo buvo ne itin kokybiškas. Pačiam šių eilučių autoriui, studijų metais atliekant praktiką vienoje Kauno vaistinių, taip pat teko išlaikyti išbandymą: gavusi prekes, vaistinės vedėja šypsodamasi liepė perskaiciuoti gautus gaminius ir padėjo ant stalo milžinišką kartoninę dėžę, kurioje buvo šimtai prezervatyvų „A–16“ po dvi kapeikas. Sušilęs ir išraudęs, nuklojau stalą prekėmis, o visos vaistinės moterys, nuo vedėjos iki sanitarės, prunkšdamos bent porą kartų perėjo atsargų kambarį, kuriame plūso studentėlis. Tačiau istorija prasidėjo gerokai anksčiau.

Senovės Graikijos karaliaus Mino, Dzeuso sūnaus, sėkloje knibždėjo gyvatės ir skorpionai, žudę daugybę karaliaus sugulovių, kol viena jų, Prokritė, Erekteuso dukra, sugalvojo, kaip apsaugoti nuo pražūtingos karališkosios spermės panaudojant ožkos pūslę. Šiai istorijai – 3,5 tūkst. metų.

Senovės Egipte 19-osios dinastijos (1350–1200 prieš Kr.) valdymo metu pastatytos Karnako šventyklos freskoje pavaizduotas vyras, užsimovęs apsaugos priemonę. Neatsiliko ir Azija. X a. Kinijoje apsaugai buvo naudojamas popierius ir aliejuje išmirkytas šilkas, o Japonijoje *kabuka-gala* buvo gaminami iš vėžlio kiauto arba odos.

Prezervatyvo priešistorė baigėsi XVI amžiuje. 1564 m. dienos šviesą išvydo chirurgo, Padujos universiteto anatomijos dėstytojo Gabrieliaus Falopės (Gabriel Fallope) veikalas *De morbo gallico* (apie gališkąją ligą), kuriame aprašomas lininis dėklas, išmirkytas sutraukiančiųjų žolių nuovire ir dervoje. Istorikai mano, kad tai buvo higieninis kompresas, vartotas po lytinio akto. Daugelis senųjų tekstų perša mintį, kad XVIII a. viduryje turėjo gyventi gydytojas Kondomas (Condom), Anglijos karaliaus Karolio II gydytojas, įrodęs kontracetinį prezervatyvo vaidmenį, leidžiantį karaliui riboti nesantuokinių vaikų skaičių. Pasak XVIII a. šaltinių, daktaro Kondomo išradimas (išplauta ir išdžiovinta ėriukų akloji žarna, kuri įtrinama sėlenomis su trupučiu migdolų aliejaus) jam užtraukė tokią nešlovę ir gėdą, kad jis buvo priverstas pakeisti pavardę. Tačiau dabarties istorikai Kondomą laiko išgalvotu personažu. Jų nuomone, *Condom* iš tikrųjų tėra lotyniško *condere* (slėpti, saugoti) transkripcija. Kaip ten bebūtų, prezervatyvas XVII a. tampa populiarus. Liudvikas XIV asmeniniam naudojimui užsisako šilku ir aksomu padengtų prezervatyvų. Prezervatyvai tampa mėgstama aukštuomenės juokelių tema. To laiko aforizmą „šarvai prieš malonumą, voratinklis – prieš

pavojų“ savinasi net keletas autorių. Žodis *condom* pirmą kartą pavartojamas nemedicininiam tekste – 1706 m. Džono Hamiltono (John Hamilton) poemoje. 1717 m. veikale „Praktinė disertacija apie venerinę ligą“ anglų gydytojas Danielis Terneris (Daniel Turner) rašo: „Kondomas, nors ir pats geriausias, nėra vienintelis prezervatyvas, kurį iki šiol buvo išradę pasileidėliai. Dėl atšipusių pojūčių, kuriuos jis sukelia, jie jau geriau rizikuoja gauti venerinę ligą, nei kovoti šarvuota ietimi.“ XVIII a. viduryje prancūzų keliautojas L. A. Mari (Marie) Londone pastebėjo „labiausiai lankomose gatvėse dvi gražias ir dideles parduotuves, kuriose jaunos panelės visai nesislėpdamos gamino šiuos maišelius.“

Prancūzijoje tuo metu prezervatyvų gamyba ir prekyba buvo uždrausta. 1750 m. ponas Žardiną (Jardin), keliaujantis prekiautojas, buvo nuteistas septynis mėnesius kalėti, nes turėjo „28 kondomus iš šlapimo pūslės, apsiūtus raudonu kaspinėliu.“ Markizas de Sadas (Marquis de Sade) veikale „Filosofija buduaruose“ rašo, kad kai kurie asmenys „verčia savo sugulovus pasinaudoti Veneros odos maišeliu, vulgariai vadinamu kondomu...“. Žymusis to laikmečio veikėjas Kazanova rašė: „Aš niekuomet juokingai neapsivilkiau negyvėlio oda tam, kad įrodyčiau gyvas esąs.“ Pikti liežuviai šaipėsi, kad negyvėlio oda galėjo išgelbėti minėtąjį asmenį nuo jo vienuolikos sifilių.

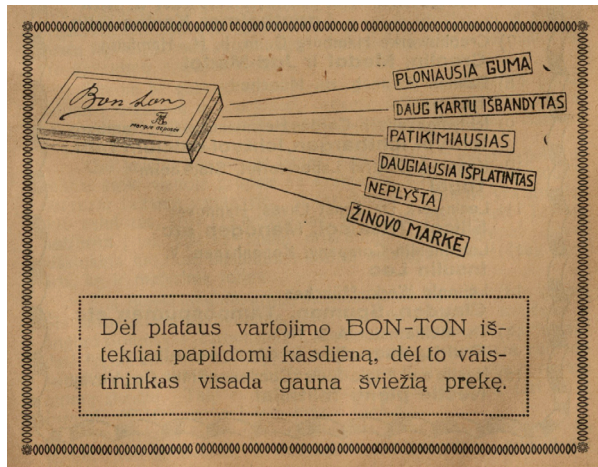
Prekyba prezervatyvais Prancūzijoje buvo įteisinta po Prancūzijos revoliucijos. Verslas klestėjo. Pardavėjas turėjo nuspėti reikiamą dydį, nes tuo metu prezervatyvai buvo gaminami įvairių dydžių, o vyrai buvo linkę girtis.

1870 m. rinkoje pasirodė pirmasis guminis prezervatyvas, tvirtesnis ir patikimesnis už gyvūninės kilmės plėvelę. Tokiais prezervatyvais pradėta prekiauti vaistinėse. Britas Makintošas (Mackintosh) 1870 m. pradėjo gaminti guminius prezervatyvus pramoniniu būdu ir eksportuoti juos į Austriją, Portugaliją, Prancūziją ir Rusiją. Galima daryti prielaidą, kad į Rusijos imperiją importuojami gaminiai galėjo pasiekti ir Lietuvą, o imperijos didmiesčių žargone žodelis „makintošas“ užėmė garbingą vietą. Europoje tuo metu reklamuojami „neperšlampami drabužiai intymiam vartojimui“. Šio laikotarpio prezervatyvo garantinis vartojimo laikas buvo penkeri metai, tereikėjo panaudojus jį išplauti, išdžiovinti, pabarstyti talku ir susukti.

1926 m. JAV firma „Youngs“ sukuria prezervatyvus „Trojan“, pelniusius visuomenės pasitikėjimą. Jie buvo pardavinėjami vaistinėse. „Trojan“ tampa ypač populiari prekė, kuri po metų pradeda padirbinėti, ir jau 1929 m. pusė parduodamų „Trojan“ buvo klastotės. Gamintojai pradeda negailestingą kovą su gaujomis, platinančiomis falsifikatą.

1930 m. Lietuvos „Farmacijos žiniuose“ pradeda šmėžuoti reklama: „Bon-ton – ploniausia guma, daug kartų išbandyta, patikimiausia, labiausiai išplatinta, neplyšta, žinovo markė. Dėl plataus vartojimo Bon-ton ištekliai papildomi kas savaitę, dėl to vaistininkas visada gauna šviežių prekę.“

1938 m. „Farmacijos žiniuose“ išspausdinamas straipsnis „Keista prekyba Laisvės alėjoje Kaune“, kuriame rašoma, kad vakarais Laisvės alėjos kioskuose jaunimas perka prezervatyvus po 30 centų, bet kioskininkai turi ir brangesnių, galima išvysti visą kolekciją įvairių firmų, pavadinimų ir pakuočių. 90 proc. kioskų vertėsi tokia prekyba. Be teigiamos pusės (higiena!) buvo ir neigiama – prezervatyvus perka moksleiviai ir tai gali duoti blogų vaisių. Negana to, kioskuose nėra tinkamų sąlygų gumos dirbiniams laikyti.

Bon-ton reklama, „Farmacijos žinios“, 1930 m.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, prezervatyvai tapo vokiečių ir amerikiečių kareivių ekipuotės dalimi, turėjusia apsaugoti kariuomenę nuo sifilio, kuris Pirmojo pasaulinio karo metu išvedė iš rikiuotės daugybę kareivių. Tačiau įspūdingiausiai Antrojo pasaulinio karo metu prezervatyvai buvo panaudoti 1942-12-08 operacijos „Žiburyš“ metu, kai amerikiečiai išsilaipino Alžyre. Tada prezervatyvais buvo uždengti šautuvų vamzdžiai, kad apsaugotų juos nuo smėlio ir vandens, be to, šios apsaugos priemonės nereikėjo nuimti prieš šaunant. Jūrininkai prezervatyvais apsaugavo cigaretes ir degtukus, vėliau šią idėją perėmė narkotikų gabentojai, vežę prekę tiesiojoje žarnoje.

1950 m. prezervatyvų prekybai pradėti naudoti automatai. Pasirodžius kontraceptinėms piliulėms, prezervatyvas patyrė triuškinantį pralaimėjimą ir tik nenumaldoma AIDS grėsmė leido jam atgauti prarastą šlovę.

**Kristupo Manvydo Dorohostaiskio (1562–1615)
knygos „Hippika“ recenzija**

Ne visada recenzijų rašymo darbas būna malonus. Tačiau, kai susiklosčius aplinkybėms teko vertinti renesansinį LDK didiko kūrinį, pribloškė jo didybė. Po šio potyrio nūdienis grubiai formalizuotas mokslas autoriui atrodo keistai. Todėl ir recenzija buvo kitokia.

Atsiliepimas apie didžiai garbingo vyro ir iškilaus asmens, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos Kristupo Manvydo Dorohostaiskio veikalą „Hippika“ išdėstytas Lietuvos krašte Kaune, Viešpaties metais – du tūkstančiai septintaisiais, Jų Šviesybių kunigaikščių Radvilų baudžiauninkų palikuonio.

Nesu nei veterinarijos, nei mokslo apie arklius žinovas, nei didelis arklių mylėtojas, kad galėčiau apimti visą šios knygos didybę. Tegaliu tik, kiek išmanau, prisiliesti prie su vaistininkystės bei medicinos istorija susijusiais šio prašmatnaus kūrinio puslapiais. Tačiau negaliu

Kristupas Manvydas Dorohostaiskis (1562–1615), Egidijaus Sadelerio graviūra, XVII a., (Nyderlandai).

nutylėti nepasidžiaugęs, kokį malonumą patyriau skaitydamas tokį puikų veikalą, stebėdamasis, kiek poezijos ir meilės galima įdėti į mokslo darbą, bei gailėtis, kad pačiam lemta gyventi nuobodžiais laikais, kai požiūris ir į pačius mieliausius *dūšiai* dalykus yra perdėm pragmatiškas, o mokslo darbai net braška nuo minties sausumo ir tarptautinių žodžių gausybės. Siūlyčiau šią puikią knygą perskaityti visiems, kurie griebiasi plunksnos ar klaviatūros rašydami mokslo darbus, o perskaičius praregėti, kad sausi tekstai tėra nemelės savajam darbui įrodymas.

Šioje knygoje esantys *hipiatrijos* puslapiai nėra vien su gyvulių gydymu susijusių žmonių turtas. Juose puikiausiai atsispindi ano laikotarpio gydymo mados, požiūris į ligos priežastis bei gydomųjų medžiagų sąrašo turtingumas. XXI a. pradžioje, ieškodami atsakymų sveikatos moksle prisikasėme iki nanodalelių, bet pametėme iš akių ir žmogų, ir (negaliu kategoriškai teigti) arklių. Šioje knygoje iškyla tai, kas gydymo moksle tūkstančius metų buvo pagrindas – tai įvairių pradų persipynimas, kiekvieną gyvį paverčiantis nepakartojamu, o gydantįjį – labiau menininku nei mokslininku.

Požiūris į ligų priežastis, tuomet gyvavęs Europoje ir dar išlikęs Rytuose, dabar mus stebina, nes farmacijos pramonės genami vis labiau domimės ligų pasekmėmis. Kaip žinoma, nepašalinus priežasties, pasekmių gydymas gali trukti visą paciento gyvenimą. Širdies drebėjimą vaistais išmokome pristabdyti, tačiau jei užkirstume kelią juodosios tulžies dvasiai ar vėjui iš dvokių kūno vietų, ta širdis nedrebėtų. Taip prieš porą tūkstančių metų gydė Hipokratas, taip patyrimas leidžia šioje knygoje siūlyti gydyti arklius garbingajam didžiajam maršalkai, taip ligoniai gydomi ajurvedos ar Tibeto tradicijų besilaikančių gydytojų ir šiandien. Tai yra tūkstančių metų patyrimas, ir jei mums jis atrodo keistas, nebūtinai jis yra neteisingas. Juo labiau kad tai, kuo paremtas šiuolaikinis gydymas, tėra vos ant abiejų rankų pirštų suskaičiuojamų dešimtmečių tradicija. Žmogus, nežinantis istorijos, išlieka vaiku. Gydantysis, nesidomintis senąja gydymo tradicija, priverstas dešimtmečius aukoti ieškodamas to, kas jau atrasta ir išmėginta per tūkstančius metų. Todėl geranoriškai pavydžiu veterinarijos žinovams ir šio meno besimokantiejiems, kad jie turės galimybę lietuviškai perskaityti puikų to laiko paminklą, išmanančiajam suteiks šimtmečių išmėginimą išlaikiusių galimybių padėti pasiligojusiajam. Gaila, kad tokios galimybės nei gydytojai, nei

vaistininkai iš savosios profesijos istorijos lobynų dar neturi, tad ir jiems šio veikalo studijos gali tapti postūmiu susidomėti savosios profesijos istorija ir paminklais – juolab kad geriausiems arkliais gydyti knygos autorius rekomenduoja žmonių vartojamus vaistus.

Šioje knygoje persipina tai, kuo buvo turtingas anų laikų gydymo menas – astrologijos žinios, kalendoriniai draudimai, barzdaskučių praktika, alchemija, gydomųjų priemonių įvairovė. Įtikėjusiesiems mokslo pažangos teikiamomis malonėmis tie dalykai skamba keistai. Tačiau, jei teigiame, kad gydymas yra mokslas, tai moksle argumentas „neįmanoma, nes negali būti“ nėra svarus. Mokslas byloja įrodymų kalba, o įrodymai gaunami bandymų metu. Ko nežinome ar nesuprantame, neskubėkime neigti. Juolab kad anoje pusėje yra tūkstančių metų patyrimas. Ir anot autoriaus – nors skamba kaip blevyzga, bet yra išbandytas ir patikimas vaistas.

Kaip ir astrologijos žinios – naujaisiais laikais išgrūstos iš vakarietiškojo mokslo apie gydymą, gajos Rytuose, mėgtos lietuviškoje liaudies medicinoje. Ir mes, nors astrologija ir netikime, vykdami grybauti ar raugdami kopūstus, dairomės į mėnulį. Kalendoriniai draudimai seniai pasimiršo gydymo mene, tačiau jų mūsų protėviai griežtai laikėsi dirbdami žemės darbus, gyvi jie yra ir daugelyje pasaulio tikėjimų.

Barzdaskučių praktika – kraujo nuleidimas – mums kelia šypseną, tačiau gydymas dėlėmis atgimsta ir besidominčiųjų tuo tikrai netrūksta. Kraują nuleidžiantieji Lietuvoje turėjo savo vardą – kraujutai, – tarsi liudijimas, kad tai buvo profesija ir, matyt, reikalinga.

Alchemija buvo išguita iš šių dienų mokslo, nors ir yra šiuolaikinės chemijos krikštamotė, tačiau „Hippika“ autoriaus gyvenimo metais buvo madingas ir intelektualų mėgtas užsiėmimas, rodos, nesvetimas ir K. M. Dorohostaiskiui, nes tekste minėti įrenginiai (pvz., alembikas), procesai (destiliacija, driežo deginimas, dervos varymas ir t. t.) ir terminai buvo žinomi žmonėms, įsigilinusiems į šio, mums nepažįstamo, mokslo paslaptis.

Materia medica, gydamosios medžiagos, naudotos tuo metu, nustebins ne vieną. Taip jau susiklostė, kad tradicinį gydymą siejame su žolelėmis. Iš tikrųjų tuo metu gydymui buvo naudojamos ir žolės, ir gyvūninės kilmės medžiagos, ir mineralai. Hipiatrijos knyga tiesiog žėri gydomųjų medžiagų įvairove, kurių didžioji dalis mums jokių sąsajų su gydymu lyg

ir neturi – žmogaus kaukolės milteliai, koralai, perlai, briedžio ragai. Greta matome legendinius senųjų laikų vaistus – vienaaragio ragą, sudėtingą priešnuodį terijaką, drakono kraują. Ir nors mums šios vaistingosios medžiagos nepažįstamos, užėjus į to meto vaistinę, jas be vargo įsigytume, nors tai nebūtų labai pigus pirkiny. Šios medžiagos buvo aprašytos senosiose farmakopėjose ir gydymo vadovuose buvo laikomos ypač veiksmingomis.

Greta legendinių vaistų šioje knygoje aptinkame ir mažiau kilmingas priemones – vaistingąsias išmatas (*Stercoralia*). Šios nemaloniai kvepiančios medžiagos buvo neatskiriama ir savaime suprantama senosios vaistinės dalis. Šių žaliavų nereikėjo trenkti į pasaulio kraštą kaip aprašytojo aleksandrietiško alūno iš Turkijos, tačiau jos sėkmingai buvo naudojamos ir žmonėms, ir gyvūnams gydyti.

Šalia šių vaistų grupės tautiečiui žymiai maloniau aptikti gintarą, naudotą organizmui valyti. Apskritai, gydymo skyriaus pradžioje pateiktos žinios apie susikaupusių žalingųjų medžiagų valymą iš arklio kūno vertas visokeriopos pagarbos ir kuo skubesnio perkėlimo į oficialųjį šių laikų gydymą.

Kai kurie šioje knygoje aprašyti gydymo metodai gali kelti šypseną – tai maišelio su kukučiu, vieversiu, šikšnosparniu ar vilko dantų rišimas ant kaklo, smilkymas. To meto žmonėms tai buvo savaime suprantami dalykai, susiję su ligos perdavimu kitam kūnui ar jos atbaidymu. Šie metodai aptinkami ir lietuviškosios liaudies medicinos aruoduose, ir didžiojo Renesanso medicinos reformatoriaus Paracelso darbuose.

Interneto pinklėse įsipainiojusių žmonių dėmesį turėtų patraukti ir autoriaus žinių šaltiniai. Kaip ir kitų to meto iškiliųjų vyrų darbai buvo paremti ne tik apsiskaitymu ir klasikinių veikalų pažinimu, bet ir asmenine patirtimi, įgyta per ilgas keliones.

Šiuolaikinio žmogaus, įbauginto paukščių gripo šmėkla, savimeilę paglostys žinia, kad paukščių baimintis ir tais į praeitį nugrimzdusiais laikais – stebėta, kad paukščiai nevaikščiūtų ir neskraidytų, kur šienas ar šiaudai laikomi, nes jie atneša daug ligų.

Man, kaip vaistininkui, maloniausia, kad šioje knygoje ne kartą paminėta vaistinė – įvairių vaistingųjų medžiagų šaltinis. Čia galime rasti ir patvirtinimą, kokių medžiagų buvo to meto LDK vaistinėse. Ir smagu girdėti, kad

pasaulinio lygio vaistininkystės kūrinį – teriją, vienaragio ragą ir kitus čia buvo galima įsigyti.

Daug ko iš šios knygos galima pasimokyti, tačiau labiausia – meilės mėgstamam darbui ir žinių troškimo. Šiuo metu, kai begalinio pelno alkio esame nustumti nuo esminio klausimo – ar dirbame dėl pinigų, ar iš pašaukimo – ši knyga daug kam turėtų suteikti stiprybės.

Ypač geru žodžiu norėčiau paminėti tuos garbingus žmones, kurie prikėlė šią knygą, padėkoti vertėjai, kiek įmanoma išsaugojusiai kalbos puošnumą ir prašmatnumą. Lenkiu galvą prieš šiuos savosios profesijos mylėtojus ir tuos, kurie šią knygą atvers ir nepaleis jos iš rankų iki paskutinio puslapio, nes kiekvienas ant savo asmens popierių turim užspausť žirgo žymę.

Literatūra

1. Balys J. Lietuvių tautosakos lobynas//Liaudies magija ir medicina. D. 2. Bloomington, 1951.
2. Basanavicius J. Medega musu tautiszakai vaistynykystai. Shenandoah, Pa, 1898.
3. Dash V. B. Alchemy and Metallic Medicines in Ayurveda. Dheli, 1986.
4. Farmacija ir laikas. Kaunas, 1999–2021.
5. Farmacijos įstatymai. Kaunas, 1940.
6. Farmacijos žinios. Kaunas, 1923–1940.
7. Glowacki W. Wykłady farmacji Jędrzeja Śniadeckiego w Wilnie (1797–1804). Warszawa 1991.
8. Gunther T. The Greek Herbal of Dioscorides. New York, 1959.
9. Hager H. Rukovodstvo k farmacevtičeskoj i mediko chimičeskoj praktike. Sankt Peterburg, 1893.
10. Hartmann F. The Life of Philippus Theophrastus Bombast of Hohenheim. London, 1887.
11. Ibin Sina A. Kanon vračebnoj nauki. T. 2. Taškent, 1982.
12. Ibin Sina A. Kanon vračebnoj nauki. T. 5. Taškent, 1980.
13. Joachim H. Papyrus Ebers//Das ältese Buch über Heilkunde. Berlin, 1890.
14. Kaikaris A. Lietuvos farmacijos istorija//Atsiminimai. Kaunas, 2000.
15. Kucharski S., Majewski J., Umbreit M. Od alchemii do farmacji. Poznan. 2000.

Literatūra

16. Lietuvos farmakopėja. Kaunas, 1938.
17. LSMU Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejaus rinkiniai.
18. Mez-Mangold L. Aus der Geschichte des Medikaments. Basel, 1980.
19. Paulini K. F. Neu = Vermehrte//Heilsame Dreck-Apotheke, wie nemlich mit Koht und Urin Fast alle/ja auch die schwerste/gifftigste Kranckheiten/und bezauberte Schaden/vom Haupt biß zun Fussen/inn – und ausserlich/glücklich curiret worden. Frankfurt, 1696.
20. Petkevič G. Materialy po narodnoj medicine litovcev. Peterburg, Živaja starina, V. 2., 1911.
21. Pron S. Musaeum Poloniae Pharmaceuticum. Warszawa, 1967.
22. Puncogas T. Tyrojo křistolo vėrinys. Kaunas, 2014.
23. Rabikauskas P. Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai. Vilnius, 2002.
24. Reichle F. Gydymo paslaptys. Kaunas, 2001.
25. Rembielinski R., Kuznicka B. Historia Farmacji. Warszawa, 1987.
26. Roob A. Alchemie & Mystic. Koln, 2002.
27. Šprengel K. Lekarstvennik ili farmakologija. Moskva, 1820.
28. Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis testamentas. Vilnius, 1998.
29. The Glorious Qur'an. New York, 1999.
30. Tibetan Medical Paintings. London, 1992.
31. Tschirch A. Allgemeine Pharmakognosie. Leipzig, 1930.
32. Žukienė R. Lietuvos farmacija. T. 1. Vilnius, 1998.
33. Žukienė R. Lietuvos farmacija. T. 2. Vilnius, 2002.
34. Žukienė R. Lietuvos farmacija XX amžiuje. Vilnius, 2005.

TAURAS MEKAS

ŽMONĖS IR VAISTAI. Farmacijos istorijos paveikslėliai

Vilnius: LĮ „Kriventa“, 2023, 106 p.

ISSN 2351-5368

ISBN 978-9986-08-095-4

Redagavo Sandra Tamulionienė

Maketavo Regina Kunigėlienė

Nuotraukos Edvino Kričkovo ir Aro Meko

Išleido LĮ „Kriventa“

V. Pietario g. 5-3, 03122 Vilnius

kriventa@kriventa.lt

www.kriventa.lt

Tiražas 300 egz.

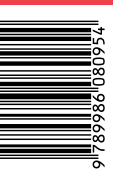

„ŽMONĖS IR VAISTAI“ – trisdešimtoji
Lietuvos mokslų akademijos iniciatyva leidžiamos
mokslo populiarinimo serijos MOKSLAS VISIEMS knyga.

TAURAS ANTANAS MEKAS (1961-10-05) – farmacijos istorikas, vaistininkas, biomedicinos mokslų daktaras. Gimė ir mokėsi Kaune, Kauno medicinos institute įgijo provizoriaus specialybę. Nuo 1987 m. – Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejaus direktorius. Nuo 1998 m. dėsto Lietuvos sveikatos mokslų universitete; docentas (2011).

Mokslinio darbo pagrindinė sritis – Lietuvos farmacijos istorija ir lietuvių liaudies medicina. Paskelbė apie 60 mokslinių straipsnių. Knygos: „Senoji vaistininkystė“ (2005), „Akademikas Zigmas Januškevičius (1911–1984)“ (2011), elektroninė knyga „Farmacijos raida ir profesinė etika“ (2010).

T. A. Meko moto – *Sausi tekstai tėra nemeilės savajam darbui įrodymas.*

Kuriame
Lietuvos ateitį

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

